

Supported by
giz
Gesellschaft für Internationale
Zusammenarbeit (giz) GmbH

NEPAD / APRM KENYA SECRETARIAT

**HAZINA YA TAIFA NA MIPANGO YA UCHUMI
IDARA YA SERIKALI YA MIPANGO YA UCHUMI
SEKRETARIETI YA NEPAD/APRM KENYA**

RIPOTI YA UTAWALA WA KITAIFA YA KENYA

**JANUARI
2023**

YALIYOMO

AKRONIMU/UFUPISHO WA MANENO	ii
SHUKRANI	iii
SEHEMU YA 1	1
1. UTANGULIZI	2
SEHEMU YA 2	4
2. MUKTADHA WA DATA YA UTAWALA YA KENYA	5
SEHEMU YA 3	7
3. MBINU YA UTAFITI	8
SEHEMU YA 4	10
4. UTENDAJI WA SERIKALI YA KITAIFA DHIDI YA MALENGO YAKE YA KITAIFA	11
4.1 Utendaji katika Vipengele Vikuu vya Kiuchumi.....	11
4.2 Ripoti ya Jumla ya Serikali ya Kitaifa kuhusu Utendaji wake	12
4.3 Vipengele vya kielezo cha NGR: Utawala wa Sheria	14
4.4 Uwazi na Uwajibikaji	16
4.5 Ushiriki na Haki za Binadamu	17
4.6 Demokrasia, Uchaguzi na Uhuru	18
4.7 Amani na Usalama.....	23
4.8 Utawala wa Kijamii na Kiuchumi.....	27
SEHEMU YA 5	40
5. MITAZAMO YA WANANCHI KUHUSU UTOAJI WA HUDUMA WA SERIKALI ZA KITAIFA NA KAUNTI	41
5.1 Mitazamo ya Jumla kuhusu Utoaji wa Huduma wa Serikali za Kitaifa na Kaunti.....	41
5.2 Utawala wa Sheria	42
5.3 Uwazi na Uwajibikaji	43
5.4 Ushiriki na Haki za Binadamu	44
5.5 Demokrasia, Uchaguzi na Uhuru	46
5.6 Amani na Usalama.....	50
5.7 Utawala wa Kijamii na Kiuchumi	52
SEHEMU YA 6	56
6. MUHTASARI NA MAPENDEKEZO	57

AKRONIMU/UFUPISHO WA MANENO

AGR	Ripoti ya Utawala ya Afrika
APRM	Utaratibu wa Mapitio ya Wenza wa Afrika
ASAL	Ardhi Kame na Nusu Kame
AU	Umoja wa Afrika
CIMES	Mfumo Jumuishi wa Ufuatiliaji na Tathmini wa Kaunti
ERS	Mkakati wa Kufufua Uchumi
FGD	Majadiliano ya Kikundi Lengwa
FY	Mwaka wa Fedha
GDP	Jumla ya Pato la Taifa
IEBC	Tume Huru ya Uchaguzi na Mipaka
KIHBS	Utafiti Jumuishi wa Bajeti ya Kaya wa Kenya
KII	Mahojiano ya Mtoa Taarifa Mkuu
KNBS	Ofisi ya Taifa ya Takwimu ya Kenya
MDG	Lengo la Maendeleo ya Milenia
MED	Idara ya Ufuatiliaji na Tathmini
MTP	Mpango wa Muda wa Wastani
NEPAD	Ushirikiano Mpya wa Maendeleo ya Afrika
NGO	Shirika Lisilo la Serikali
NGR	Ripoti ya Utawala ya Taifa
NHIF	Hazina ya Taifa ya Bima ya Hospitali
NIMES	Sekretarieti ya Taifa ya Ufuatiliaji na Tathmini
NSSF	Hazina ya Taifa ya Ustawi wa Jamii
PEV	Ghasia za Baada ya Uchaguzi
PWD	Watu wenye Ulemavu
SDG	Lengo la Maendeleo Endelevu
UN	Umoja wa Mataifa
MDAs	Wizara, Idara, na Mashirika
OGP	Ushirikiano wa Serikali Wazi
GIZ	Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit
SIDA	Mamlaka ya Ushirikiano wa Maendeleo wa Kimataifa wa Sweden
BMZ	Wizara ya Shirikisho ya Ushirikiano wa Kiuchumi na Maendeleo (Ujerumani)
TB	Kifua Kikuu
SMART	Mahususi, Yanayopimika, Yanayoweza Kufikiwa, Yanayohusiana, na Yaliyowekewa Muda
HIV/AIDS	Ukimwi (Virusi vya Ukimwi vya Binadamu / Ugonjwa wa Upungufu wa Kinga Mwilini)

SHUKRANI

Asasi ya NEPAD/APRM Kenya inapokea kwa shukrani kubwa ushirikiano na ushirikiano mkubwa kutoka kwa wadau mbalimbali waliochangia kwa kiasi kikubwa katika utafiti na uzalishaji wa Ripoti ya Kwanza ya Utawala wa Kitaifa (NGR) ya Jamhuri ya Kenya.

Hasa, tunashukuru Shirika la Maendeleo la Kimataifa la Sweden (SIDA) kwa msaada wa kifedha uliotolewa mwanzoni mwa mradi, na Ushirikiano wa Maendeleo wa Ujerumani hasa Wizara ya Ushirikiano wa Kiuchumi na Maendeleo ya Ujerumani (BMZ), kupitia msaada wa kiufundi na kifedha wa Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit GmbH (GIZ) Ofisi ya Umoja wa Afrika (AU), uliotolewa wakati wa hatua ya mwisho ya mradi.

Tunashukuru pia Ofisi ya Kitengo cha Mabara ya APRM kwa kuhamasisha msaada kutoka kwa Washirika wake wa Maendeleo wa Mkakati waliotajwa hapo juu. Bi. Clementine Nyinawumuntu kutoka Ofisi ya Kitengo cha Mabara ya APRM na juhudi zake za kuratibu na mwongozo vilikuwa muhimu katika kukamilisha mradi huu. Tunawashukuru pia Dkt. Othieno Nyanjom, mshauri, kwa kusalia thabiti licha ya changamoto za afya zilizokwamisha kasi ya utoaji wa mradi.

Kwa wadau wetu wengi, ikiwa ni pamoja na wenzetu kutoka Wizara mbalimbali, Idara, Wakala wa Serikali (MDAs) kutoka Serikali ya Kitaifa na Serikali za Kaunti pamoja na aina mbalimbali za wasio wadau wa serikali kama wenzetu wa OGP, Mashirika ya Kiraia - tunawashukuru sana kwa mchango wenu mkubwa katika kutoa habari na kushiriki kikamilifu katika majadiliano kuhusu viashiria vyote.

Hatimaye, ninawapongeza timu yangu katika Sekretarieti chini ya uongozi wa Bw. Peter Kimemia, Mkurugenzi, APRM & Utawala, Idara ya APRM na wafanyakazi wote katika Sekretarieti ya NEPAD/APRM Kenya kwa juhudi yao na kazi ngumu ambayo imesaidia sana katika mafanikio ya mradi huu.

Ni muhimu kutambua kwamba mradi huu ulifanywa chini ya hali ngumu sana kutokana na janga la ulimwengu la COVID-19 ambalo liliathiri moja kwa moja baadhi ya wanachama wa Timu yetu ya Utafiti na pia ilisababisha vikwazo vya muda kutokana na vizuizi vya kufungwa na vikwazo vingine vinavyohusiana na afya. Janga hilo pia lilikuathiri msaada wa Serikali ya Kenya kwa mipango hii tangu rasilimali nyingi zililhamishiwa kwenye dharura ya afya isiyokuwa ya kawaida.

Tunashukuru kuwa licha ya changamoto kubwa, washirika wote walibaki imara. Hii ni aina ya nguvu na azimio ambalo litazidi kuimarisha demokrasia na utawala bora si tu nchini Kenya, bali pia katika Afrika nzima

Amb. Dr. Samori Okwiya
Chief Executive Officer

SEHEMU YA 1

UTANGULIZI

1. UTANGULIZI

Mnamo 2017, Umoja wa Afrika (AU) uliamua kupanua mamlaka ya Utaratibu wa Mapitio ya Wenza wa Afrika (APRM) ili kujumuisha ufuatiliaji na kutoa ripoti kuhusu masuala yote makuu ya utawala, ikiwa ni pamoja na kufuatilia utekelezaji wa Ajenda ya Umoja wa Afrika ya 2063, na Malengo ya Maendeleo Endelevu (SDGs) ya UN. Kutokana na hilo, APRM ilibuni ripoti ya kwanza ya utawala ya bara, *Ripoti ya Utawala wa Afrika ya 2019* – inayorejelewa kuanzia hapa kama, AGR 2019, iliyozinduliwa mnamo Februari 2019. Kisha APRM ilihimiza nchi maalum ambazo ni wanachama kuandaa ripoti zao wenyewe za utawala wa kitaifa (NGR), ambazo matokeo yake yangejumlishwa katika ripoti ya bara. NGR hii ya Kenya ni miongoni mwa ripoti za kwanza za nchi hizo maalum.

AGR 2019 inajulikana kwa kuundwa na Waafrika kwa ajili ya Waafrika. Malengo yake yalikuwa:

- kutathmini hali ya utawala wa Afrika,
- kufuatilia maendeleo na mielekeo ya utawala,
- kufahamisha watu wa Afrika kuhusu mielekeo ya utawala, na
- kubainisha mapendekezo ya uboreshaji zaidi wa utawala.

Ripoti hiyo inaangazia:

- Uongozi unaoleta mabadiliko chanya,
- Imani kwamba serikali sharti ifuate misingi ya katiba na utawala wa sheria,
- Amani, usalama na utawala;
- kiungo cha maendeleo na utawala, na
- Jukumu la Jumuiya za Kiuchumi za Kikanda katika utawala wa Afrika.

Mapendekezo makuu ni pamoja na kuoanisha Mikakati/Ruwaza za Kitaifa na Ajenda ya AU ya 2063, SDG, na Mpango wa Utendaji wa Kitaifa wa APRM.

Kwa upande wake, NGR zinapaswa:

- Kutoa data inayosadikika, iliyosashwa na ya kuaminika kuhusu masuala ya utawala kwa wadau wa kitaifa, kikanda, bara na kimataifa.
- Kuhimiza utawala unaozingatia raia kama mkakati wa kuimarisha demokrasia, uwajibikaji na ujumuishaji.

- (Kusaidia katika kubainisha mielekeo mipya ya utawala katika ngazi ya kitaifa na bara.
- Kutoa msingi wa kupima maendeleo au kurudi nyuma katika utawala.
- Kuwezesha uundaji wa mapendekezo yanayowezekana na yanayoweza

Sanduku la 1.1: Utaratibu wa Mapitio ya Wenza wa Afrika

APRM ni zana ya kushiriki uzoefu, kuimarisha desturi bora, kutambua mapungufu, na kutathmini mahitaji ya kukuza uwezo ili kukuza sera, viwango na desturi ambazo hupelekea utulivu wa kisiasa, ukuaji wa juu wa uchumi, maendeleo endelevu na ushirikiano wa kiuchumi wa kanda na bara ulioongezwa kasi.

Tazama

<https://au.int/en/organs/aprm>

kutekelezeka kwa ajili ya uboreshaji wa utawala.

- Kuwezesha utambuzi wa desturi bora zinazoweza kushirikiwa miongoni mwa Nchi Wanachama wa AU, miongoni mwa nyingine nyingi; na
- Kushirikisha wadau wote wa serikali katika kuzalisha data na kujitathmini.

Hivyo, APRM ilipendekeza viashiria vipana vifuatavyo ambavyo nchi maalum zinaweza kutumia kwa NGR zao inavyofaa:

- Utawala wa Sheria.
- Uwazi na Uwajibikaji.
- Ushiriki na Haki za Binadamu.
- Demokrasia, Uchaguzi na Uhuru.
- Amani na Usalama; na
- Utawala wa Kijamii na Kiuchumi.

Sehemu ya 2 ya ripoti hii inaangazia muktadha wa sera wa NGR hizo kuhusiana na AGR 2019. **Sehemu ya 3** inatoa mbinu ya kubuni NGR ya Kenya. **Sehemu ya 4** inatumia data ya kisekta na kitaifa ya serikali ya Kenya kutathmini utendaji wake wa utawala; na **Sehemu ya 5** inatumia maoni ya wananchi kutathmini utendaji wa serikali za Kitaifa na Kaunti mtawalia wa utoaji wa huduma katika ngazi ya kaunti. **Sehemu ya Sita** inajadili kwa ufupi masuala yanayoibuka, na inatoa baadhi ya mapendekezo kuhusu jinsi ya kupata mafanikio.

SEHEMU YA 2

MUKTADHA WA DATA YA UTAWALA YA KENYA

2. MUKTADHA WA DATA YA UTAWALA YA KENYA

Mnamo 2000, Kenya ilijiunga na wanachama wengine wa Umoja wa Mataifa (UN) katika kupitisha Malengo ya Maendeleo ya Milenia (MDGs), seti ya hatua za kupambana na umaskini zinazopaswa kutekelezwa kufikia 2015. Mnamo 2004, Kenya ilizindua Mfumo Jumuishi wa Kitaifa wa Ufuatiliaji na Tathmini (NIMES), mfumo wa kutumia kufuatilia utekelezaji wa MDG. NIMES pia ulifuatilia utekelezaji wa Mkakati wa Kufufua Uchumi wa Kenya kwa Uundaji wa Utajiri na Ajira 2003-2007 (ERS), ambao ulifungwa kwa ghasia za baada ya uchaguzi za 2007/08 (PEV) ambazo ziliangamiza zaidi ya maisha 1,200, kufanya zaidi ya watu 400,000 kupoteza makazi, na kupunguza ukuaji wa kiuchumi kutoka 7% mnamo 2007 hadi 1.5% mnamo 2008. Nafasi ya ERS ilichukuliwa na Ruwaza ya Kenya ya 2030, mkakati wa muda mrefu wa kuafikia 'nchi inayojenga viwanda vipya, yenye kipato cha kati...', utakaotekelezwa kupitia Mipango mtawalia ya Muda wa Wastani ya miaka mitano (MTP). Tangu PEV kusuluhishwa, ukuaji wa uchumi umebadilika kwa takribani 5%.

Katiba (2010) iliweka ajenda pana ya marekebisho ya utawala. Kifungu cha 2 kilitangaza kuwa yenye mamlaka makuu kuliko mifumo yote ya utawala iliyokuwepo hapo awali, huku Kifungu cha 10 kikibainisha Maadili na Kanuni za Kitaifa za Utawala, ambazo zimeainishwa katika Kifungu cha 232 cha Maadili na Kanuni za Utumishi wa Umma. Kifungu cha 6 kilibuni mfumo uliogatuliwa wa serikali, ambapo utoaji wa huduma na mapato ya kitaifa hugawanywa kati ya Serikali ya Kitaifa na Serikali 47 za Kaunti. Kanuni hizi na nyingine

nyingi zilipaswa kuunganishwa katika mifumo mikuu ya utawala - sera, sheria, na mikakati, kufikia 2015.

Kazi ya NIMES ilipelekea *Mwongozo wa Viashiria vya MTP* wa Kurugenzi ya Ufuatiliaji na Tathmini (MED) ya Wizara ya Mipango, ambao

Sanduku la 2.1: Kifungu cha 10 kuhusu Maadili na Kanuni za Kitaifa za Utawala

Kifungu cha (1) Maadili na kanuni za kitaifa za utawala... kinawafunga... watu wote wakati wowote mmoja wao—

- (a) anapotumia au kufasiri Katiba hii.
- (b) anapotunga, kutumia au kufasiri sheria yoyote; au
- (c) anapofanya au kutekeleza maamuzi ya sera ya umma.
- (2) Maadili na kanuni za kitaifa za utawala ni pamoja na—
 - (A) uzalendo, umoja wa kitaifa, kugawana na ugatuzi wa madaraka, **utawala wa sheria, demokrasia na ushiriki wa watu.**
 - (B) hadhi ya utu, usawa wa haki, haki ya kijamii, ujumuishaji, usawa wa rasilimali, **haki za binadamu**, kutobaguliwa, na ulinzi wa wasio na uwezo.
 - (C) utawala bora, uadilifu, **uwazi, na uwajibikaji**; na
 - (D) maendeleo endelevu

unaorodhesha malengo ya utekelezaji ya sekta zote za serikali, kutoa viashiria na majukumu ya kuripoti, na kutimizwa kwa ripoti.

Wakati huo huo, nchi kote duniani zilishindwa kutimiza MDGs kufikia 2015, na hivyo kukubaliana kuhusu SDGs zinazochukua nafasi yake kuanzia 2016 hadi 2030. Nchini Kenya, SDGs zimeunganishwa katika Ruwaza ya 2030, kuanzia kwa mpango wa MTP III wa 2018-2022. Ruwaza ya 2030 inatekelezwa kupitia Mipango mitano ya Kazi ya Kila Mwaka na bajeti zinazoambatana za kila mwaka, na mpango wake wa MTP III ulijumuisha 'Ajenda Nne Kuu' za Kenya, seti ya maeneo ya maendeleo yaliyopewa kipaumbele hadi 2022, ikiwa ni pamoja na Makazi ya Bei Nafuu, Uboreshaji wa Utengenezaji, Upatikanaji wa Chakula Bora na

Lishe, na Huduma za Afya kwa Wote. Mnamo 2019, kazi ya NIMES iligatuliwa kwa viwango vya kaunti na kaunti ndogo kama Mfumo Jumuishi wa Ufuatiliaji na Tathmini wa Kaunti (CIMES).

Mifumo ya NIMES na CIMES (inapofanya kazi kikamilifu) inapaswa kutoa data ya kweli ya utawala wa Kenya ya kutumia kufuatilia kwa ufanisi mipango ya MTP ya Ruwaza ya 2030, ikijumuisha ufasiri wa nchi wa SDGs.

Konza City

Timu ya NGR chini ya uongozi wa Balozi Dk. Samori Okwiya, Mkurugenzi Mtendaji, NEPAD/APRM Kenya Sekretarieti, katika Kaunti ya Kwale.

SEHEMU YA 3

MBINU YA UTAFITI

3. MBINU YA UTAFITI

Mfumo wa APRM 2019 unaeleza msingi wa mbinu wa Ripoti za Utawala wa Kitaifa (NGR) za nchi, kama NGR hii ya kwanza ya Kenya. Ili kurudia kwa muhtasari, masharti ya msingi ya NGR ni pamoja na:

- (i) Data iliyosasishwa
- (ii) Kurekodi mielekeo ya utawala; na
- (iii) Utawala unaowalenga wananchi.

Tathmini ya ubora wa utendaji wa utawala inasaidia na ni muhimu katika kueleza kile kinachochukuliwa kuwa kinafanyika. Hata hivyo, tathmini za kiasi huwezesha vipimo halisi vya utendaji - malengo, gharama, mafanikio na mapungufu. Uchambuzi wa kiasi huwezesha ulengaji mwafaka zaidi wa rasilimali chache za uingiliaji kati kuliko uchambuzi wa ubora. Vielezo vya kiasi kwa mfano, huruhusu nchi kufanya uamuzi kuhusu ugawanyaji unaozingatia hali husika wa rasilimali zake adimu miongoni mwa uingiliaji kati shindani, na muda unavyosonga pia. Vielezo vya kiasi vitaruhusu APRM kujumlisha alama za NGR katika bara zima, katika viwango vya nchi na sekta, kwa njia ambayo uchambuzi wa ubora hauwezi kuwezesha. Uchambuzi huo wa kiasi ndio msingi wa utendaji wa kitaifa wa ripoti hii ulioripotiwa katika Sura ya 4. Katika hali ambapo hakuna data halisi/ya kiasi, alama mbadala za utendaji zinaweza kuzalishwa kulingana na alama za mtazamo zilizopangwa, kama ripoti hii inavyofanya katika Sura ya 5 kwa mjadala wa wanachama wa kikundi lengwa (FGD). Hivyo, NGR hii ya Kenya inatumia vyanzo vinne vya data, ikiwa ni pamoja na: ukaguzi wa maandiko ya utawala; data ya baadaye kulingana na Miongozo ya Viashiria vya Kitaifa vya Kuripoti vya NIMES - vinavyorejelewa kuanzia hapa kama, Mwongozo wa Viashiria; mahojiano ya watoa taarifa muhimu (KII); na FGD.

Kielezo cha jumla cha NGR ya Kenya kinalingana na Nguzo sita zilizopendekezwa na APRM, ikiwa ni pamoja na

- (i) Utawala wa Sheria,
- (ii) Uwazi na Uwajibikaji,
- (iii) Ushiriki na Haki za Binadamu,
- (iv) Demokrasia, Uchaguzi na Uhuru,
- (v) Amani na Usalama; na
- (vi) Utawala wa Kijamii na Kiuchumi.

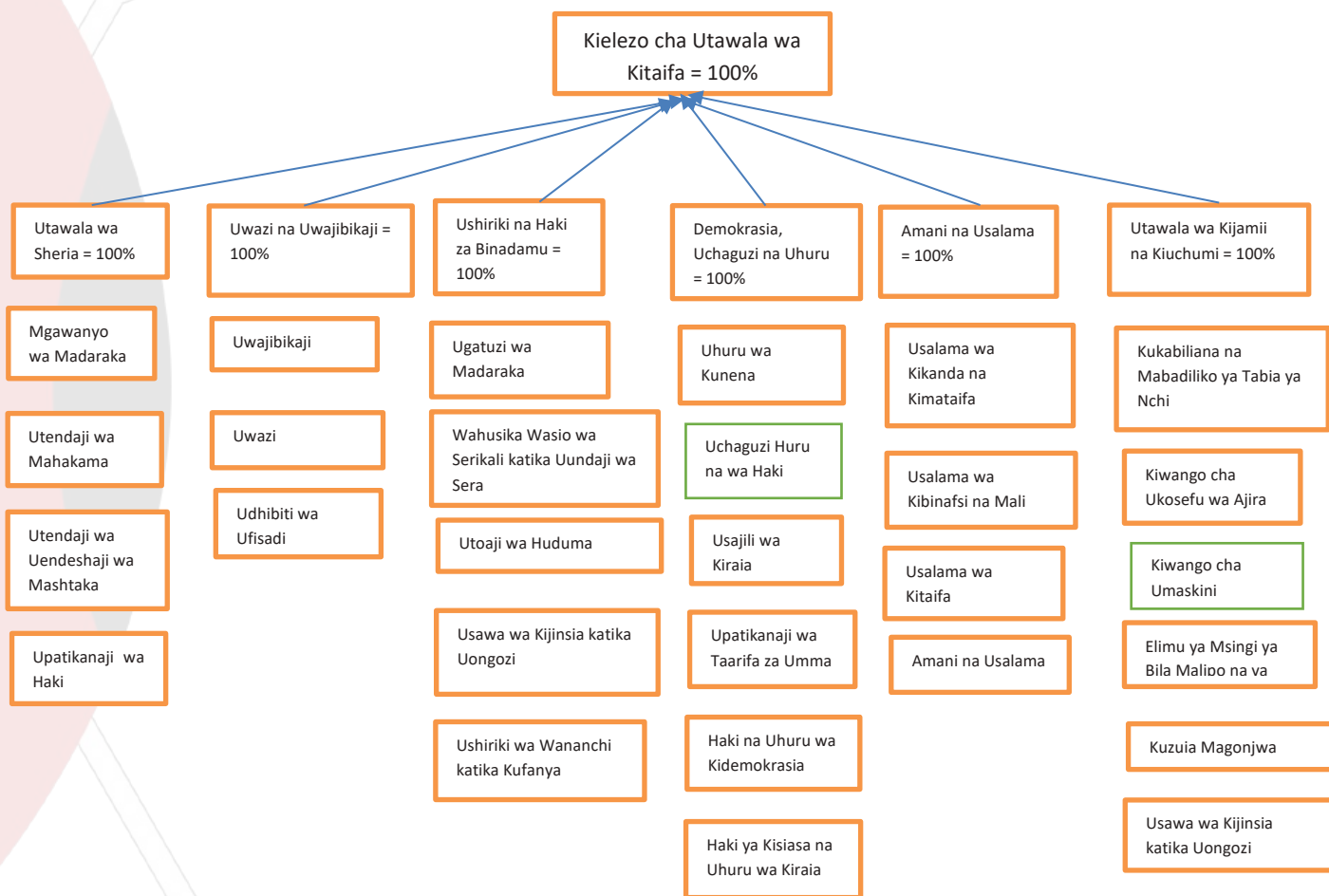
Kielezo cha NGR kati ya 100% kinachukulia kwamba kila mojawapo ya nguzo sita ina umuhimu au uzito sawa na kila mojawapo ya zingine, kwa hivyo $100\%/6=16.7\%$. Kama inavyoonekana katika Mchoro wa 3.1, alama ya kila nguzo hubainishwa kutoka kwa viashiria kadhaa. Bila kujali ni viashiria vingapi vilivyo katika nguzo, kila mojawapo ya viashiria huchangia sehemu sawa kwa thamani ya 100% ya nguzo hiyo. Hivyo, kila mojawapo ya viashiria vinne vya Utawala wa Sheria huchangia 25%, lakini/huku kila mojawapo ya viashiria sita vikuu vya Utawala wa Kijamii na Kiuchumi vinachangia mgawo wa 16.7%. Kutokana na hilo, kila kiashiria kinaundwa na viashiria kadhaa vidogo, ambavyo kila kimoja huchangia mgawo sawa kwa thamani ya 100% ya kiashiria hicho.

Ripoti hii inatumia data ya sekta ya mfumo wa NIMES iliyoripotiwa katika Mwongozo wa Viashiria kwa kielezo cha ngazi ya kitaifa cha NGR. Shughuli zote za kissekta za kitaifa zina malengo ya utoaji wa huduma, na ripoti hii hutoa alama ya 100% lengo halisi linapotimizwa. Kuzidi kiwango kilichowekwa cha lengo hupata alama inayowiana ya zaidi ya 100%, huku kukosa kupata kiwango kilichowekwa cha lengo hupata alama inayowiana ya chini ya 100%. Mafanikio ya kiashiria hujumlishwa kuelekea juu ili kupata alama za nguzo, ambazo hujumlishwa kwa kielezo cha NGR. Ili kurekodi mabadiliko

kadri muda unavyopita, utafiti huo unaangazia data ya 2018 na 2019, au miaka yoyote miwili mfululizo ya karibuni zaidi.

Data ya CIMES ilikuwa bado haipatikani wakati wa kuandika ripoti hii. Wakati huo huo, mfumo wa NGR unaolingana na APRM unahitaji 'ushirikishaji wa wadau katika kuzalisha data na kufanya tathmini ya kibinafsi.' Kwa hivyo, data hii ya utawala wa ngazi ya kaunti ya NGR ilizalishwa kupitia mitazamo ya wananchi iliyokusanywa kupitia KII na FGD. Jedwali la Nne la Katiba linatofautisha huduma za Serikali

ya Kitaifa katika kaunti, na huduma za Serikali ya Kaunti katika kaunti zao husika. Hivyo, mkazo unatolewa kwa mitazamo ya wananchi kuhusu utendaji husika wa utoaji wa huduma wa Serikali za Kitaifa na Kaunti. Kila kikundi cha FGD kilikuwa na washiriki 15 na 20 wanaowakilisha maslahi anuwai ya ngazi ya kaunti, kutoka kwa watu binafsi na mashirika ambayo hapo awali yalijishughulisha na utawala kwa NEPAD/APRM. Kila shughuli ilipewa alama kwa kiwango cha 1 hadi 10, na ujumlishaji wa viashiria husika ulifanyika ilivyoelezwa hapo juu tayari.

Mchoro wa 3.1: Mfumo wa NGR wa Kenya

SEHEMU YA 4

UTENDAJI WA SERIKALI YA KITAIFA DHIDI YA MALENGO YAKE YA KITAIFA

4. UTENDAJI WA SERIKALI YA KITAIFA DHIDI YA MALENGO YAKE YA KITAIFA

Sehemu hii inafungua kwa ukaguzi wa utendaji wa Kenya katika vipengele vikuu vya kiuchumi (Sehemu ya 4.1), kisha inawasilisha kielezo cha jumla cha utawala kulingana na nguzo sita (Sehemu ya 4.2), na kufunga kwa baadhi ya maelezo kuhusu utendaji wa kila nguzo (Sehemu ya 4.3 hadi 4.8).

4.1 Utendaji katika Vipengele Vikuu vya Kiuchumi

Utendaji katika vipengele vikuu vya kiuchumi ni muhimu kwa uwezo wa kutekeleza uingiliaji kati wa maendeleo kwa uendelevu. Jedwali la 4.1 linalinganisha malengo na mafanikio ya Kenya katika viashiria mbalimbali vya vipengele vikuu

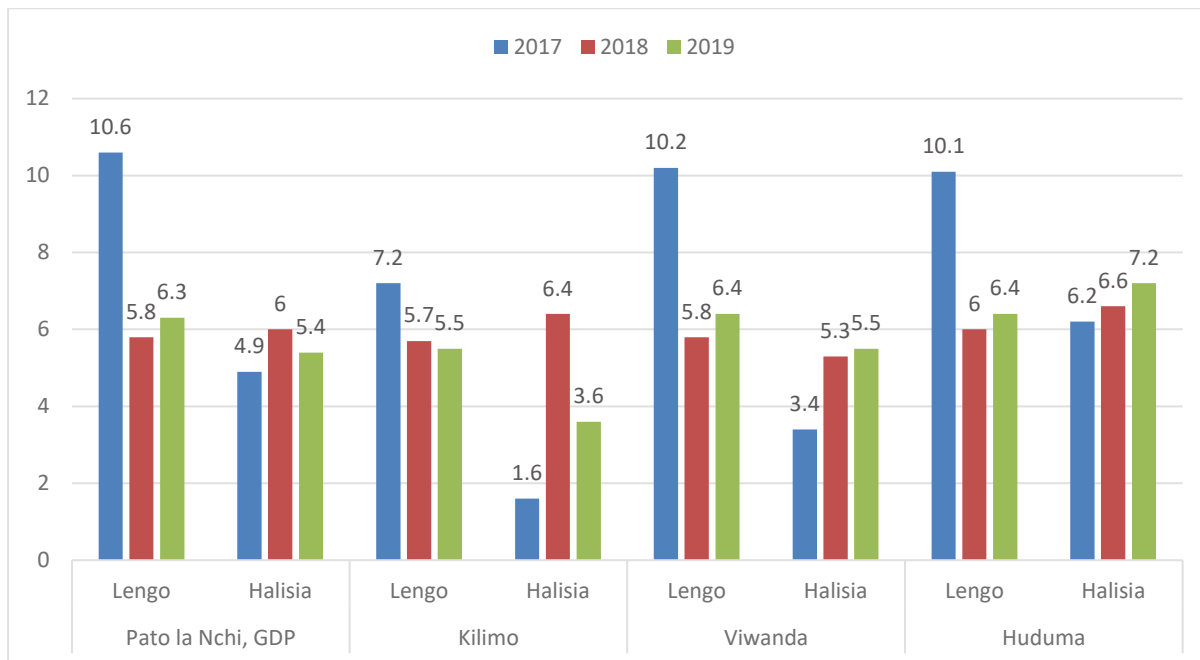
vya kiuchumi vya 2017-2019. Wastani mkuu mno wa ukuaji wa GDP wa kila mwaka wa 10% wa Ruwaza ya 2030 kamwe haufikiwi kwa kiasi fulani kutokana na utegemezi mkuu wa nchi wa 30% ya GDP kwa kilimo kinachotegemea mvua katika muktadha wa hali ya hewa inayobadilikabadilika. Hata hivyo, mfumko wa bei na mapato yamo ndani ya viwango vilivyobashiriwa, mapato yakiwa kigezo kikuu cha kubainisha uwezo wa kutimiza malengo ya kissekta. Akiba na uwekezaji haukutimiza malengo, hivyo kusababisha ukopaji wa shari wa Kenya unaozidi viwango vya busara, jambo ambalo limeongeza madeni hadi zaidi ya viwango mbalimbali vya busara vya kikanda na kimataifa.

Jedwali la 4.1: Viashiria vya Vipengele Vikuu vya Kiuchumi vya Kenya, 2017/18 hadi 2019/20

Viashiria vya Vipengele Vikuu vya Kiuchumi	2017/2018		2018/2019		2019/20	
	Lengo	Halisi	Lengo	Halisi	Lengo	Halisi
Hesabu za Kitaifa na Bei (% ya mabadiliko)						
Ukuaji Halisi wa GDP	10.6	5.4	5.9	6.0	6.3	2.5
Mfumko wa Jumla wa Bei	5.0	5.3	5.0	5.2	5.0	5.5
Akiba ya Jumla ya Kitaifa (% ya GDP)	13.6	13.5	16.5	13.6	17.1	7.6
Uwekezaji (% ya GDP)	30.9	18.6	21.9	17.7	22.6	13.1
Viashiria vya Bajeti Kuu ya Serikali (% ya GDP)						
Mapato ya Jumla	19.0	17.9	18.9	18.3	18.3	17.0
Jumla ya Gharama za Matumizi na Ukopeshaji Halisi	26.8	25.2	25.5	26.2	23.8	25.2
Salio la Jumla (ikiwa ni pamoja na ruzuku)	-7.2	-7.0	-6.0	-7.8	-4.3	-8.0
Deni la Jumla	53.0	52.6	52.8	57.0	51	60.7
Sekta ya Nje						
Hesabu za Sasa ikiwa ni pamoja na Uhamishaji Rasmi (% ya GDP)	-6.1	-5.1	-5.4	-4.1	-5.5	-5.5
Akiba (miezi inayoweza kufadhiliwa ya kuagiza ya mwaka huu)	6.7	6.9	6.8	6.4	6.9	6.3

Mchoro wa 4.1 unaonyesha kutolingana kati ya malengo ya GDP ya jumla na sekta na mafanikio yake ya ukuaji, wakati mwingine kwa zaidi ya 100%. Hili linaashiria ama data duni ya msingi ya kuweka malengo, au uwezo duni wa kubashiri wa Hazina na sekta, au utekelezaji duni wa uingiliaji kati uliopangwa, au mashambulio ya nje ambayo hayakutarajiwa. Ukuaji wa GDP ulipungua mno baada ya mwaka wa uchaguzi mkuu wa 2017, wakati mtu angetarajia afueni kutoka kwa udororaji wa kiuchumi wa

kawaida unaosababishwa na uchaguzi nchini Kenya. Hata hivyo, hesabu halisi ya ukuaji iliongezeka kiasi ndani ya 2018 kabla ya kupungua kiasi ndani ya 2019.

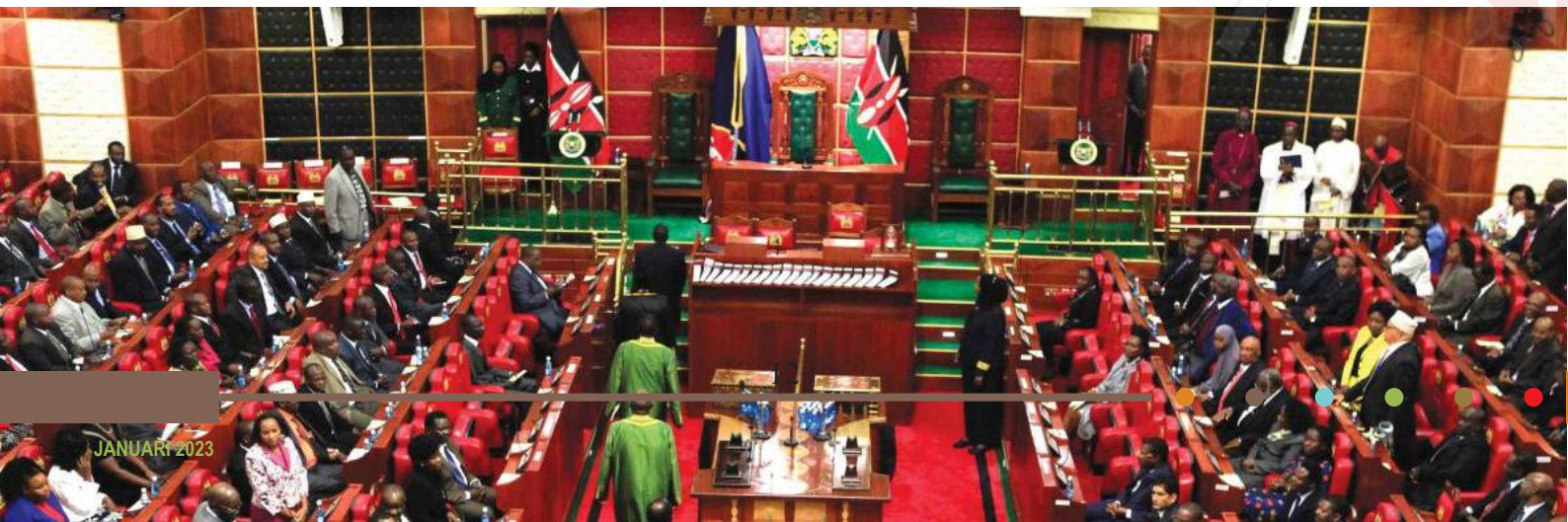
Mchoro wa 4.1: Malengo na mafanikio ya ukuaji wa GDP ya jumla na sekta, 2017 hadi 2019

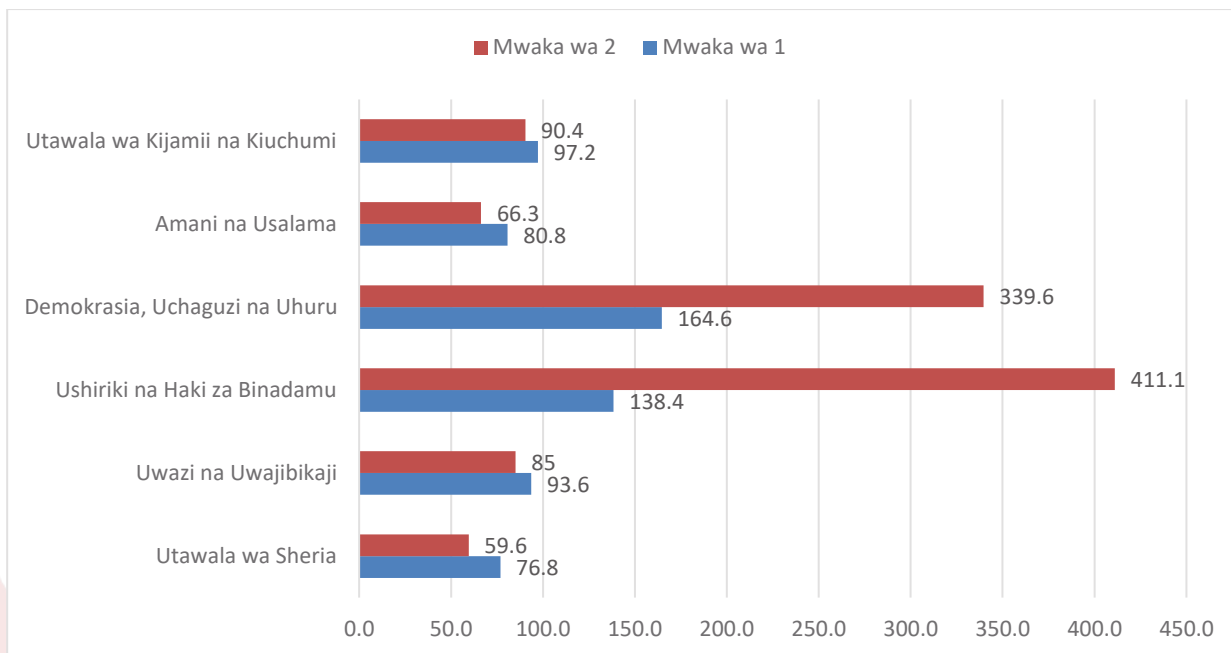
Serikali inaendelea kuwekeza katika data iliyoboreshwa. Hivyo, kwa mfano, Sensa ya Kitaifa ya Idadi ya Watu na Makazi ya kila miaka 10 iliyofanywa Agosti 2019 itatoa matoleo manne ya uchanganuzi yanayoangazia sifa za kijamii na kiuchumi za kitaifa, kaunti na kaunti ndogo, huku pia ikiwekeza katika uwezo wa kaunti wa kukusanya data yake yenyewe kupitia CIMES.

4.2 Ripoti ya Jumla ya Serikali ya Kitaifa kuhusu Utendaji wake

Mchoro wa 4.2 unatoa muhtasari wa utendaji wa serikali katika ngazi ya kitaifa katika nguzo sita

za NGR zilizo katika Mchoro wa 3.1, kulingana na data ya MTP/MED. Utendaji ulikuwa bora kwa ujumla katika mwaka wa pili wa ukaguzi ikilinganishwa na wa kwanza. Nguzo ya Ushiriki na Haki za Binadamu ilifanya vyema mno, ikipanda kutoka alama ya kusifiwa ya 138.4% dhidi ya malengo ya Mwaka wa 1, hadi alama ya 411.1% dhidi ya malengo ya Mwaka wa 2. Kinyume chake, Utawala wa Sheria ulionyesha si tu uwasilishaji duni wa malengo kwa ujumla, lakini kupungua katika mafanikio kutoka 76.8% katika Mwaka wa 1 hadi 59.6% katika Mwaka wa 2.

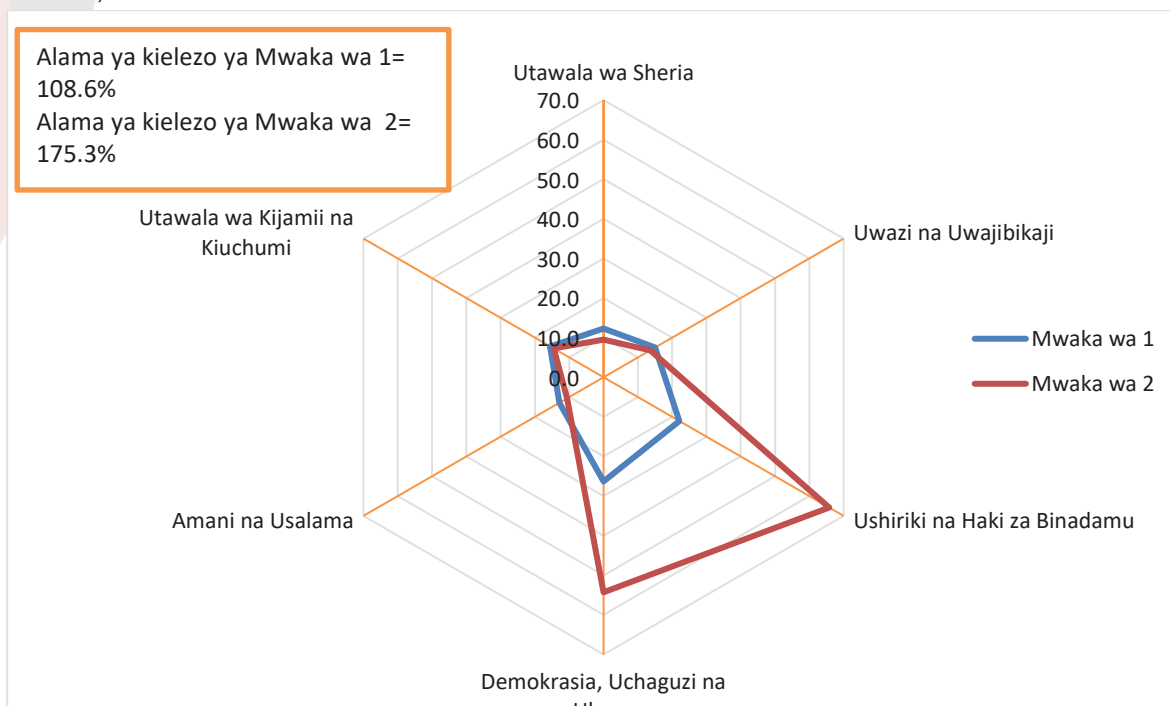

Mchoro wa 4.2: Alama za Jumla za Mafanikio ya Utawala za Nguzo za NGR

Mchoro wa 4.3 unawasilisha kielezo halisi cha jumla cha NGR ya Kenya, huku Mwaka wa 1 ukipata 108.6% na Mwaka wa 2 ukipata 175.3%. Alama hizi zinazozidi 100% zinatokana na ukweli kwamba ingawa alama ya kila nguzo kinadharia imewekewa kiwango cha juu zaidi cha 16.7%, michango halisi ya nguzo katika kielezo cha NGR inaweza kuzidi mgawo huo wa wastani, kama katika hali za Ushiriki na Haki za

Binadamu (Mwaka wa 1=23.1%; Mwaka wa 2=68.7%) na Demokrasia, Uchaguzi na Uhuru (Mwaka wa 1=27.5%; Mwaka wa 2=56.7%). Kielezo kinaonyesha kwamba kwa nguzo nne - Uwazi na Uwajibikaji, Utawala wa Sheria, Utawala wa Kijamii na Kiuchumi na Amani na Usalama, utendaji haukusalia kuwa wa chini tu, bali ulipungua kati ya miaka hiyo miwili.

Mchoro wa 4.3: Kielezo cha NGR cha Kenya

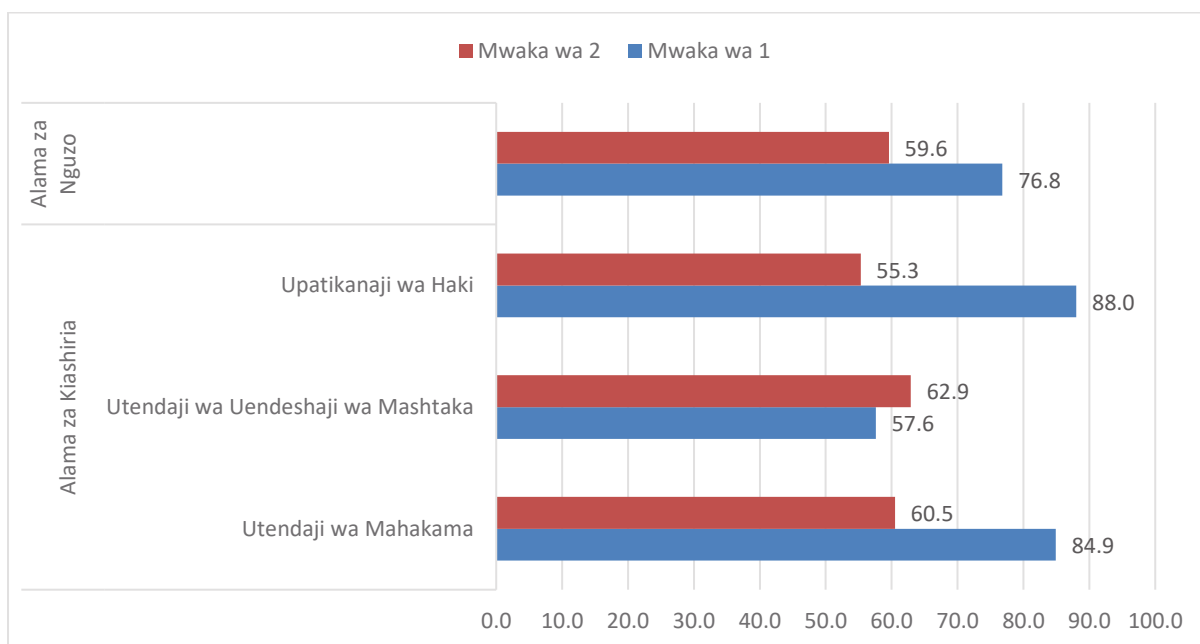
4.3 Vipengele vya kielezo cha NGR: Utawala wa Sheria

Umuhimu wa Utawala wa Sheria nchini Kenya unaonyeshwa na marejeleo yake katika sehemu mbalimbali kwenye Katiba (2010), kuanzia kwa uthibitisho wa Kifungu cha 2 (5) kwamba “kanuni za jumla za sheria za kimataifa zitakuwa sehemu ya sheria ya Kenya.” Suala hilo limeangaziwa tena katika Maadili na Kanuni za Kitaifa za Utawala (Kifungu cha 10), mamlaka ya Rais (Kifungu cha 131 (2)), majukumu ya Mwanasheria Mkuu (Kifungu cha 156 (6)), kanuni za usalama wa kitaifa (Kifungu cha 238 (2)), na msisitizo wa Kifungu cha 259 kuhusu Katiba “kufasiriwa kwa namna ambayo... inaendeleza utawala wa sheria...” Hata hivyo, Ukaguzi wa Mara kwa Mara wa Kimataifa wa

2019 ulipelekea Tume ya Kimataifa ya Wanasheria kuangazia “mapambano ya Kenya katika kufuata utawala wa sheria,” na hatua zake za kidhalimu za kudhoofisha uhuru wa Mahakama kupitia ubadilishaji wa shari wa bajeti.

Mfumo wa NGR unatathmini Utawala wa Sheria kwa kuzingatia

- (i) Mgawanyo wa Madaraka,
- (ii) Utendaji wa Mahakama,
- (iii) Utendaji wa Uendeshaji wa Mashtaka,
- (iv) Utendaji wa Bunge, na
- (v) Upatikanaji wa Haki. Utendaji huo unaonyeshwa katika Mchoro wa 4.4.

Mchoro wa 4.4: Nguzo ya Utawala wa Sheria na alama za Kiashiria

Mgawanyo wa Madaraka: Katiba (2010) inaelekeza kuhusu hili kati ya Bunge, Serikali na Mahakama. Inatoa mamlaka na uhuru wa Bunge, ambao hata hivyo, umekumbwa na mvutano unaoendelea kati ya Bunge lake la Kitaifa na Seneti, hivyo kusababisha uingiliaji

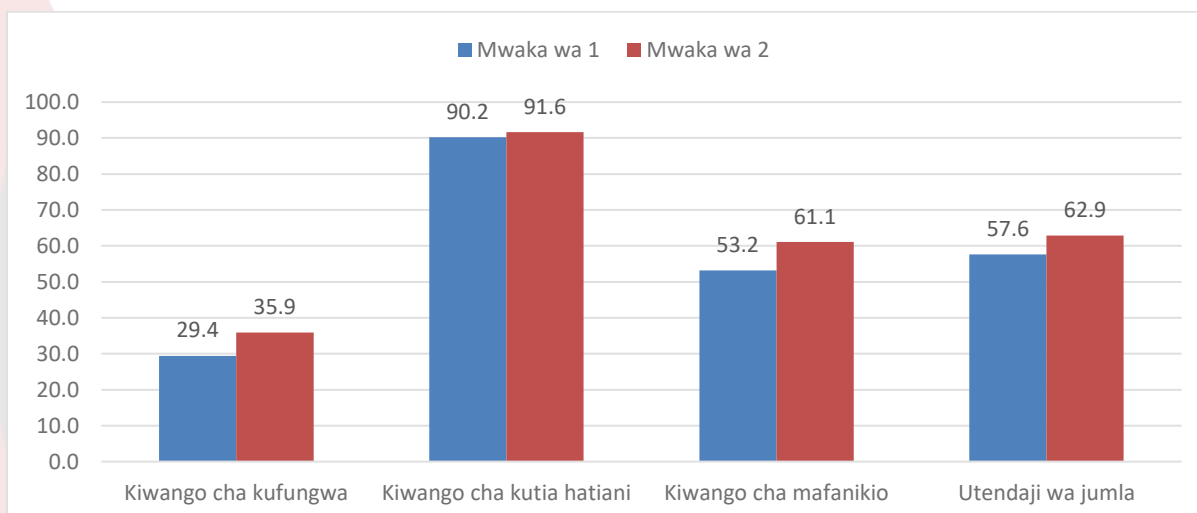
kati wa Mahakama ya Juu. Chini ya ugatuzi pia, migogoro imeibuka kati ya serikali za kaunti na mabunge ya kaunti, na Magavana kushtakiwa kwa kosa la kutumia madaraka vibaya kwa ufanisi.

Mahakama pia inapata mamlaka yake kutoka Vifungu vya 159, 160, 166 na 168/171; lakini mwaka wa 2017, Mahakama Kuu iliikasisirisha Serikali ilipotupilia mbali uchaguzi wa urais kwa kufanywa kinyume cha katiba, kupelekea marudio ya uchaguzi.

Utendaji wa Mahakama: Ajenda ya Mahakama imekuwa Mageuzi Endelevu ya Mahakama ya 2017-2021, ambayo ilipata msingi wake katika Mfumo wa Mageuzi ya Mahakama wa 2012-016. Imekabiliwa na vikwazo vingi, hasa ufadhili, huku ikipokea 0.69% tu ya bajeti za kitaifa ndani ya 2017/18 na 2018/19, badala ya mgawo uliotarajiwa wa 2.5%. Utendaji wake ulikuwa

84.9% na 60.5% kwa miaka mtawalia ya ukaguzi.

Utendaji wa Uendeshaji wa Mashtaka: Kifungu cha 157 cha Katiba (2010) kilianzisha Ofisi huru ya Mkurugenzi wa Mashtaka ya Umma (ODPP), yenye mamlaka kamili kuhusu uendeshaji wowote wa mashtaka kabla ya hukumu kutolewa. Kupitia Mpango wake wa pili wa Kimkakati wa 2016-2021, imeazimia 'Kupanga Upya', 'Kuweka Zana Upya', na 'Kujifunza Upya'. Ilipata alama za 57.6% na 62.9% katika miaka mtawalia ya ripoti. Baadhi ya viashiria vidogo vya utendaji vimewasilishwa katika Mchoro wa 4.5.

Mchoro wa 4.5: Viashiria vidogo vya utendaji wa uendeshaji wa mashtaka

Utendaji wa Bunge: Kifungu cha 93(1) cha Katiba (2010) kiliwasilisha upya Bunge lenye mabunge mawili linalojumuisha Seneti na Bunge la Kitaifa. Jukumu la Bunge ni pamoja na mamlaka ya kutunga sheria kwa niaba ya mamlaka makuu ya watu. Likisimamiwa na Tume ya Huduma za Bunge, Bunge liliwekeza katika (i) Mifumo ya TEHAMA (ICT) kwa vifaa vyake vya uhasibu na maktaba, (ii) kitengo cha utafiti cha Ofisi ya Bajeti ya Bunge, (iii) Kituo cha kukuza uwezo cha Kujifunza na Mafunzo cha Bunge, na (iv) Kitengo cha Utangazaji cha Bunge.

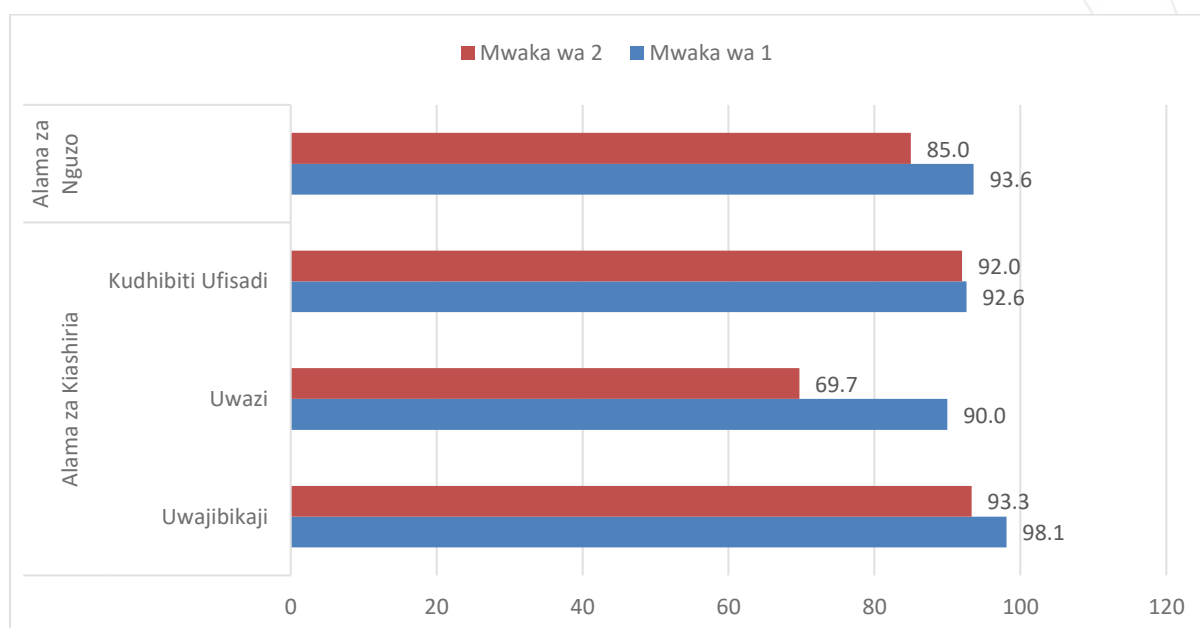
Upatikanaji wa Haki: Mahakama inafafanua 'upatikanaji wa haki' kujumuisha "njia zote ambazo wananchi hutumia kurekebisha makosa na kupata haki," ikiwa ni pamoja na Mifumo Mbadala ya Haki. Utafiti wa mwaka wa 2017 kuhusu kuridhika kuhusu mahakama ulibainisha kwamba 68% ya wajibu walihisi kuwa "Mahakama ... hulinda maslahi ya matajiri na wenye mamlaka kuliko ya wengine." Utafiti huo ulipendekeza kulenga utoaji wa haki kwa mahitaji maalum ya watu, na kuimarisha uhusiano kati ya mifumo rasmi na isiyo rasmi ya haki, kufanya mashirika ya serikali yasiyo ya

mahakama kujulikana zaidi, kama vile Utawala wa Mkoa, Tume ya Kitaifa ya Uwiano na Utangamano, Kamati ya Kitaifa ya Uongozi wa Ujenzi wa Amani na Kudhibiti Migogoro, na mashirika yasiyo ya serikali, kama vile mashirika ya jamii na ya kidini, wakati mwingine yanayosimamiwa na wasimamizi walioidhinishwa na mahakama. Malalamiko ya watumiaji wa mahakama yamepungua muda unavyosonga, licha ya kuongezeka kwa ‘Huduma zinazoonwa kuwa duni’. Hata hivyo,

utendaji ulipungua mno kutoka 88% ya kusifiwa katika Mwaka wa 1 wa ukaguzi hadi 55.3% ya wastani katika Mwaka wa 2 wa ukaguzi.

4.4 Uwazi na Uwajibikaji

Alama ya kielezo ya nguzo hii kwa mwaka wa kwanza ilikuwa 93.6% huku ya mwaka wa pili ikiwa 85%, kama inavyoonekana katika Mchoro wa 4.6. Utendaji ulikuwa mbaya zaidi ndani ya Mwaka wa 2 kwa viashiria vyote vitatu, lakini upunguaji huo ulikuwa mkubwa sana hasa kwa Uwazi (kutoka 90% hadi 70%).

Mchoro wa 4.6: Alama za kiashiria kikuu na viashiria vidogo vya Uwazi na Uwajibikaji

Udhibiti wa Ufisadi: Kwa mtazamo wa utawala, ufisadi umepokea umakini mkubwa huku Katiba ikitoa sera, sheria na taasisi mbalimbali zinazoungazia. Tume ya Maadili na Kupambana na Ufisadi, kwa mfano, hutoa mafunzo kuhusu ufisadi, ambao inazuia, kuchunguza, kupatanisha, kusuluhisha na kujadiliana masuluhisho kuuhusu. Utendaji wa kiashiria hicho ulipungua kiasi kutoka 92.6% hadi 92.0%.

Uwazi na Uwajibikaji

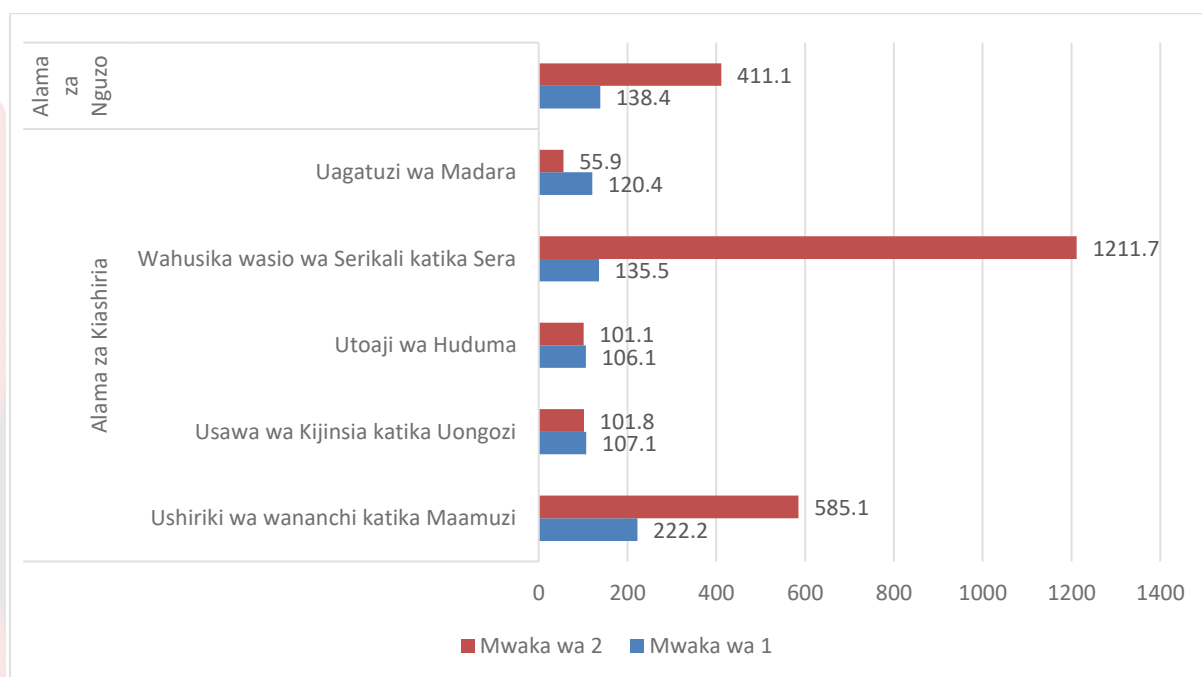
Uingiliaji kati unaofaa kuhusu Udhibiti wa Ufisadi hupenya katika utoaji wa huduma wa umma na

wa kibinafsi, kama inavyoelezwa na maadili na kanuni za utawala za Kifungu cha 10, ambazo zimeendelezwa katika maadili ya utumishi wa umma ya Kifungu cha 232. Uwazi na uwajibikaji huo unalenga umiliki wa wananchi wa sera, mkakati na uingiliaji kati, unaopatikana kimsingi kupitia ushiriki wa umma chini ya Sheria ya Usimamizi wa Fedha za Umma ya 2011, MTP, na Mpango Jumuishi wa Maendeleo ya Kaunti. Alama za uwajibikaji zilipungua kutoka 98.1% hadi 93.3% katika mwaka wa kwanza na wa pili. Kwa Uwazi, hata hivyo, upunguaji ulikuwa mkubwa zaidi - kutoka 90.0% hadi 69.7%.

4.5 Ushiriki na Haki za Binadamu

Ushiriki wa wananchi ni sharti kuu kwa uundaji wa mipango, uundaji wa bajeti na utekelezaji wa maendeleo wa sekta yote ya umma. Wakati huo huo, kanuni za Katiba za haki za binadamu ambazo zimeorodheshwa kimsingi katika Mswada wa Haki wa Sura ya Nne “zinatumika kwa sheria zote na lazima zifuatwe na taasisi zote za dola na watu wote.” Huku zikisubiri

Rasimu ya Sera ya Ushiriki wa Umma ya 2018 na Mswada wa Ushiriki wa Umma (Na. 2) (2018) wa Kenya ambao umecheleweshwa, taasisi za ngazi ya Kitaifa na kaunti zimeunga mkono ushiriki kibinafsi, licha ya hatari dhahiri ya kuupatia ufasiri tofauti. Hata hivyo, kielezo cha utendaji cha nguzo hii kiliongezeka kutoka 138.4% hadi 411.1% kati ya mwaka wa kwanza na wa pili wa ukaguzi, kama inavyoonyeshwa katika Mchoro wa 4.7.

Mchoro wa 4.7: Nguzo ya Ushiriki na Haki za Binadamu na alama za Kiashiria

Ushiriki wa Wananchi katika Kufanya Maamuzi: Kuchelewa kwa Bunge kupitisha mifumo ya ushiriki wa umma kunaonyesha mtazamo dhaifu wa serikali kuhusu utekelezaji kamili wa Sheria ya Upatikanaji wa Taarifa, msingi muhimu wa ushiriki wenye ufanisi, ambao ni msingi wa demokrasia ya Kenya. Hata hivyo, alama ya kiashiria hicho iliongezeka kutoka 222.2% thabiti hadi 585.1% thabiti zaidi.

Usawa wa Kijinsia katika Uongozi: Kenya ilitambua mapema uwezo wa wanawake katika maendeleo, na kutetea usawa wa kijinsia kwa kuandaa kongamano la wanawake la 1975 na

kuzindua Sera ya Kitaifa ya Jinsia na Maendeleo ya Kenya (2000). MDG 2 ya Kenya kuhusu kuboresha usajili wa wasichana katika shule za msingi ilikuwa mafanikio makubwa, lakini Wanawake katika Uongozi ya MDG 3 ilikosa uhakika, licha amri ya katiba kwamba si zaidi ya theluthi mbili ya vikundi vya kuchaguliwa na kuteuliwa vitakuwa vya jinsia moja. Utendaji wa jumla wa kiashiria hicho ulipungua kutoka 107.1% hadi 101.8%.

Utoaji wa Huduma: Utoaji mwingi wa huduma umejadiliwa hapo juu, na chini ya Mfumo huu na kichwa kidogo cha NGR ya kwanza, mafanikio

hayo ya kipekee ni ongezeko kubwa la usaidizi kwa mashirika yanayohudumia watu wenye ulemavu (PWD). Hata hivyo, alama ya jumla ya kiashiria ilipungua kutoka 106.1% hadi 101.1%.

Wahusika Wasio wa Serikali katika Uundaji wa Sera (CSO; Vyombo vya Habari; Wasomi): Kifungu cha 2 (6) cha Katiba kinaelekeza kwamba mifumo yote ya utawala wa kimataifa iliyoidhinishwa huwa sehemu ya sheria ya Kenya, jambo ambalo ni mwaliko dhahiri kwa mhusika wa kimataifa asiye wa Serikali (NSA) kuwa sehemu ya utungaji wa sera wa nchi na sheria zinazofuatia na upangaji wa bajeti. Katika ngazi ndogo ya kitaifa, ushiriki wa NSA unaonyeshwa katika ushiriki wa mashirika ya ngazi ya chini katika kupanga na kutekeleza; na usajili wa vikundi vya usaidizi wa kibinafsi na mashirika ya vyama vya kiraia uliongezeka mno kati ya mwaka wa kwanza na wa pili wa ukaguzi, ukizidi malengo karibu mara 45 katika mwaka wa pili, kama inavyoonekana katika Mchoro wa 4.7.

Ufahamu wa wananchi kuhusu masuala yaliyotangulia unatokana kwa kiasi kikubwa na **jukumu la vyombo vya habari**, hasa kipengele chake cha kielektroniki; lakini orodha ya Sheria ya Baraza la Vyombo vya Habari ya 'matishio' ya usalama wa taifa na utulivu wa umma kwa kiasi fulani inazuia uhuru wa vyombo vya habari. Hata hivyo, Mpango wa Kimkakati wa Baraza la Vyombo vya Habari la Kenya wa 2018-2023 una viungo kwa masuala anuwai ya maendeleo ya kitaifa, kikanda na kimataifa.

Kwa ujumla, alama za kiashiria hiki iliongezeka mno kutoka 136.5% hadi 1,211.7% kati ya miaka ya ukaguzi.

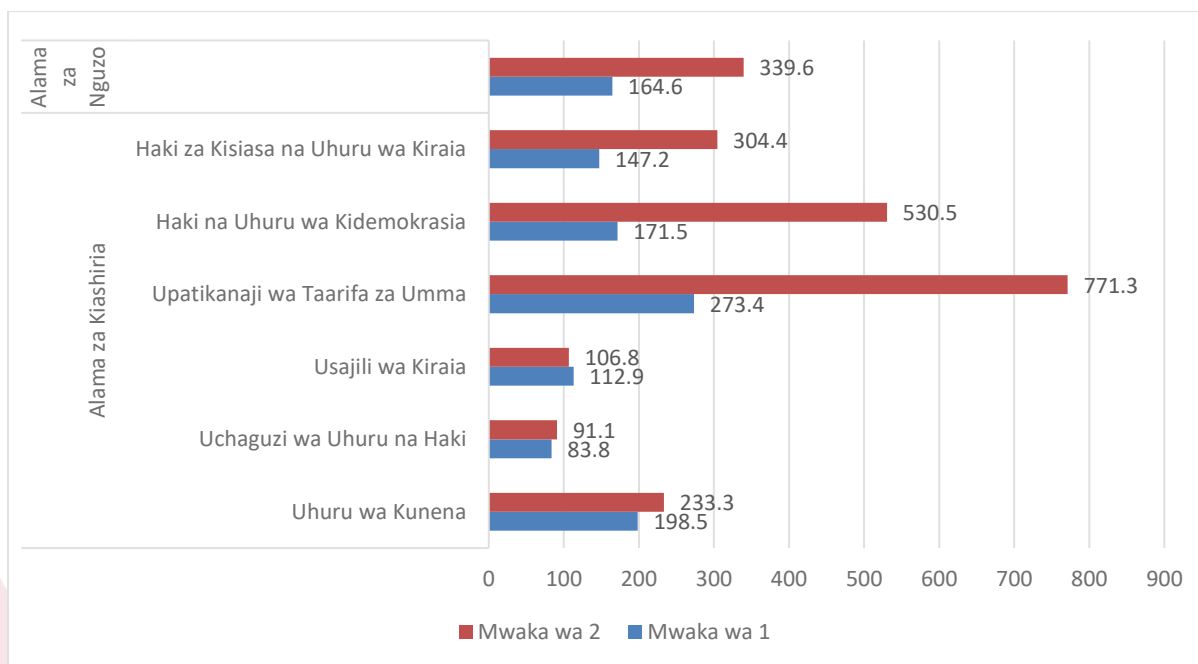
Ugatuji wa Madaraka: Kando na *ugatuji* hadi serikali 47 za kaunti, Kenya pia inagatua mamlaka kiutawala na kiutendaji kwa wizara, idara na mashirika ili kuhakikisha utoaji wa huduma ulioenea. Serikali Binafsi za Kaunti zinategemea ufadhili wao kutoka kwa:

- (i) mgawo sawa ya angalau 15% ya mapato ya kitaifa,
- (ii) ruzuku zilizo au zisizo na masharti ya mapatano,
- (iii) ukopaji ulioidhinishwa na Hazina ya Kitaifa, na
- (iv) ilivyobainishwa kikatiba, yanayokusanywa katika maeneo husika, 'mapato ya chanzo chao wenyewe'.

Utoaji wa huduma wa Serikali za Kaunti mara nyingi umetazizwa na usambazaji wa rasilimali za bajeti wa Hazina ya Kitaifa usio wa uhakika; huku baadhi ya Serikali za Kaunti bado hazijaanzisha sheria zinazohitajika za utoaji wa huduma. Alama ya jumla ya kiashiria hicho ilipungua kutoka 120.4% hadi 55.9%.

4.6 Demokrasia, Uchaguzi na Uhuru

Mapitio ya Kenya ya 1999 hadi 2010 ya kikatiba yanayowapatia watu kipaumbele cha kwanza yanasisitiza umuhimu wa watu katika mamlaka yanayopatikana moja kwa moja au kwa njia isiyo ya moja kwa moja kupitia wawakilishi waliochaguliwa kidemokrasia, na matokeo umuhimu ya Mswada wa Haki, katika muktadha wa Mkataba wa Kimataifa wa Haki za Kiraia na Kisiasa. Kielezo cha nguzo hiyo kiliongezeka kutoka 164.6% hadi 339.6%, kama inavyoonekana katika Mchoro wa 4.8.

Mchoro wa 4.8: Nguzo ya Demokrasia, Uchaguzi na Uhuru na alama za Kiashiria

Haki za Kisiasa na Uhuru wa Kiraia: Utendaji wa kiashiria hiki uliongezeka kutoka 147.2% hadi 304.4%. Uhuru wa kiraia – *haki za kibinafsi* na *kimuktadha* – zimeangaziwa katika Sehemu ya 2 ya Mswada wa Haki wa Kenya, ikiwa ni pamoja na Haki ya kuishi, Usawa na kuwa huru dhidi ya ubaguzi, Hadhi ya utu, Uhuru na usalama wa mtu, Haki ya faragha, Uhuru wa dhamiri, dini, imani na maoni, Uhuru wa kujieleza, Uhuru wa vyombo vya habari, Upatikanaji wa taarifa, Uhuru wa ushirikiano, Uhuru wa kukusanyika, kufanya maandamano, kuwashawishi wengine kugoma na kutoa maombi ya haki, na Ulinzi wa haki ya kumiliki mali.

Pia unaangazia hatua za Haki za kiutawala, Upatikanaji wa haki, Haki za watu waliokamatwa, Usikilizaji wa haki wa kesi, Kuwekwa kizuizini, rumande au kifungo, hatua za kuwasaidia walio na uwezo duni/ubaguzi chanya. Sehemu ya 3 inabainisha Watoto, Watu wenye ulemavu, Vijana, Makundi ya watu wachache na waliotengwa, Wanajamii wazee, na Wanawake. Sura ya Tatu inafafanua uraia, na haki za Wakenya wanaoishi ughaibuni katika

demokrasia ya ndani, na hili liliruhusu Wakenya katika nchi tano za Afrika kupiga kura wakati wa uchaguzi mkuu wa 2017.

Haki na Uhuru wa Kidemokrasia: Kiashiria hicho kiliimarika kutoka 171.5% hadi 530.5%. Sura ya Saba ya Katiba kuhusu Uwakilishaji wa Wananchi inaelekeza kuhusu mfumo na michakato ya uchaguzi, na kuhusu Bunge na vyama vya kisiasa. Wananchi wanapata uhuru wa kutumia haki za kisiasa, haki ya kupiga kura kwa wote, usawa wa upigaji wa kura, na uchaguzi huru na wa haki. Rais anayechaguliwa na naibu (Vifungu vya 136, 138, 140 na 148) lazima atii Katiba na kulinda uhuru na kujitawala wa nchi. Kifungu cha 177 kinaelekeza kuhusu uchaguzi wa Bunge la Kaunti, huku Kifungu cha 180 kikihusu uchaguzi wa Magavana na manaibu wao. Wananchi wanaweza kushiriki katika masuala ya bunge kuu na Bunge la Kaunti, na wanaweza kuwatangua wabunge na wawakilishi wa kaunti.

Wakati huo huo, vyombo vya habari ni muhimu kwa demokrasia, haki, na uhuru, na hivyo lazima vilindwe na sheria za Kenya. Kanuni za Maadili

Mema za Desturi za Uandishi wa Habari za Sheria ya Vyombo vya Habari ya 2007 zinasisitiza usahihi, haki, uadilifu, na uwajibikaji, miongoni mwa vipengele vingine. Umiliki wa vyombo vya habari - au udhibiti - karibia kwa uchaguzi mkuu wa 2007 uliokumbwa na utata ulikuwa na upendeleo na hivyo bila shaka wenye mabishano. Karibia kwa uchaguzi mkuu wa 2013 na 2017, mivutano ilikuwa imepungua kwani wahusika wakuu wa vyombo vya habari walikuwa wameungana kisiasa. Hata hivyo, serikali mnamo Februari 2018 ilionyesha vizuizi vyake kwa uhuru wa vyombo vya habari ilipopuuza amri za Mahakama ya Juu na kuzima mawimbi ya utangazaji ya vyombo vikuu vitatu vya habari kwa upeperushaji wa moja kwa moja wa hafla ya kuapishwa kwa 'Rais wa Watu' ya upinzaji. Ukaguzi wa Baraza la Vyombo vya Habari la Kenya wa 2020 wa sheria 20 za kubeza zinazolenga vyombo vya habari uligundua vizuizi vinavyoendelea dhidi ya uhuru kamili wa vyombo vya habari, hasa kuendelea kukosa kutekeleza Sheria ya Upatikanaji wa Taarifa.

Upatikanaji wa Taarifa za Umma: Kiashiria hiki kiliimarika mno katika utendaji kutoka 273.4% hadi 771.3%. Kifungu cha 35 cha Katiba kinaelekeza kwamba kila mtu ana haki ya kupata taarifa inayomilikiwa na Serikali, ambayo ni muhimu sana hasa kwa kushiriki katika utawala. Sheria ya Upatikanaji wa Taarifa inampatia Mchunguzi wa Malalamiko ya Umma uwezo wa kusimamia ufichuzi wa habari wa shirika la umma, lakini kutajwa kwa 'usalama wa taifa' mara nyingi ni kikwazo huku Sheria ya Siri Rasmi ikitishia kufunguliwa mashtaka kwa maafisa wanaotoa taarifa, hata kama wanafichua maovu. Mchunguzi wa Malalamiko ya Umma ameweka mwelekeo tawala wa Sheria hii katika wizara, idara, mashirika na Serikali za Kaunti, na maombi ya taarifa yameongezeka sana. Imebuni *Sheria ya Kielelezo ya Upatikanaji wa Taarifa kwa Serikali za Kaunti* na

ilishiriki katika Siku ya Kimataifa ya 2019 ya Upatikanaji wa Taarifa kwa Wote ambayo iliapa *Kutomwacha Mtu yeyote Nyuma* kuhusu upatikanaji wa taarifa.

Usajili wa Kiraia: Utendaji wa kiashiria hicho ulipungua kiasi kutoka 112.9% hadi 106.8%. Kifungu cha 12 cha Katiba kinamhakikishia kila raia haki ya kupata hati ya serikali ya usajili au utambulisho, ikiwa ni pamoja na usajili wa kuzaliwa na vifo, kadi ya kitambulisho cha taifa, pasipoti na ndoa (chini ya wowote kati ya mifumo mitano). Mfumo Jumishi wa Usajili wa Watu ulipelekea mtandao wa *Huduma Kenya*, na Mswada wa Huduma, 2019 utoanisha muktadha wa usajili wa watu, na kutoa huduma zinazofaa na zinazoweza kufikiwa za Serikali kupitia mifumo mbalimbali iliyojumuishwa ya uwasilishaji.

--Kuzaliwa na Vifo- Jumla ya idadi iliyosajiliwa, na kiwango cha utoaji wa huduma za usajili kiliongezeka sana kati ya 2017 na 2019, wakati wa mpango wa kimkakati wa 2017-2022 wa idara; japo bado pengo kubwa la 25% limesalia katika utoaji wa huduma za usajili wa watoto wanaozaliwa. Kuhusu usajili wa vifo, kiwango hicho kilipungua kwa uendeleu hadi 2018, kisha kikaongezeka ndani ya 2019, athari inayowezekana ya mpango wa kimkakati kufanya rekodi milioni 2 kuwa za kidijitali ndani ya mwezi mmoja mnamo 2019, na azimio la kutoa mafunzo kwa wafanyakazi 2,000 katika ofisi 125. Kazi inaendelea katika Mfumo Jumishi wa Usajili wa Watu, ambao ulijaribiwa mwanzoni katika kaunti sita, na ulipaswa kuweza kutoa huduma kikamilifu kufikia 2018. Hata hivyo, changamoto zimejumuishwa vizuizi vya bajeti, umbali wa vituo vya usajili, uwezo na ujuzi wa wafanyakazi (hasa kuhusiana na huduma za kidijitali), ukosefu wa ufuatiliaji na tathmini, na usambazaji duni wa shughuli.

--Usajili wa Kitambulisho cha Taifa- Sheria ya Usajili wa Watu inatumika kwa raia wote ambao

wamefikisha umri wa miaka 18, au walio na umri wa miaka 18 au zaidi. Vyeti vya kuzaliwa, usajili katika shule za msingi na pasipoti huwezesha kupata kitambulisho cha taifa, hati muhimu inayotolewa katika mipaka isiyo salama ya Kenya. Kadi hiyo ni muhimu kwa usajili wa wapiga kura, na kutokuwa nayo kunaweza kuzuia ufikiaji kwa baadhi ya huduma za umma. Usajili umefika wastani wa waombaji wapya milioni 1.2 kila mwaka kati ya 2015 na 2018, lakini ni 89% tu ya maombi yanayowasilishwa, ambapo ni 90% tu huchukuliwa.

Uchaguzi Huru na wa Haki: Hiki ndicho kiashiria kilicho na utendaji mbaya zaidi cha nguzo ya Uchaguzi na Uhuru wa Kidemokrasia, hata kama alama iliongezeka kati ya miaka miwili kutoka 83.8% hadi 91.1%, kama inavyoonekana katika Mchoro wa 4.8. Uzingatiaji wa Katiba wa moja kwa moja au usio wa moja kwa moja kwa uchaguzi huru na wa haki unaanzia katika mamlaka kumilikiwa na wanachi kwa mujibu wa Kifungu cha 1 (2), ili kutumiwa 'moja kwa moja au kwa njia isiyo ya moja kwa moja kupitia wawakilishi wanaochaguliwa *kidemokrasia*. Maadili na kanuni za Vifungu vya 10 na 232 pia zinasisitiza demokrasia kupitia uchaguzi huru na wa haki. Kifungu cha 81 kinatoa kanuni za jumla za mfumo wa uchaguzi, ikiwa ni pamoja na haki za wananchi kwa haki ya upigaji kura kwa wote kwa mujibu wa Kifungu cha 38 kupitia upigaji kura wa siri usio na vurugu na kushurutishwa, na michakato ya uchaguzi iliyo wazi na inayosimamiwa kwa uhuru. Sura ya 6 kuhusu Uongozi na Uadilifu, inasisitiza haja ya uaminifu, maadili mema na uadilifu miongoni mwa viongozi wanaogombea nafasi na viongozi halisi.

Kifungu cha 81 ni cha msingi kwa Sura ya Saba kuhusu Uwakilishaji wa Wananchi. Sehemu ya 3 inawasilisha masharti ya msingi ya chama cha kisiasa na dhana ya sheria zinazohusiana.

Wakati huo huo, Sehemu ya 2 inaagiza sheria ya Tume Huru ya Uchaguzi na Mipaka (IEBC) na utendakazi wake, kuwekea mipaka vitengo vya uchaguzi, na ugawaji sawia wa viti vya ubunge.

--Ofisi ya Msajili wa Vyama vya Kisiasa - Sheria ya Vyama vya Kisiasa ya 211 inaelekeza kuhusu usajili, udhibiti na ufadhili wa vyama vya kisiasa, na masuala yanayohusiana, kama vile kusajili na kukatisha usajili, uanachama, rekodi za jumla, ufadhili wa serikali, udhibiti wa migogoro na nidhamu ya jumla. Msajili husimamia Hazina ya Vyama vya Kisiasa, ambayo hufadhiliwa kupitia angalau 0.3% ya mapato ya kitaifa, na 95% ya Hazina hiyo kushirikiwa kwa uwiano na uwepo wa wabunge wa chama na kufuata muundo wa chama na kanuni ya theluthi mbili ya jinsia.

Miongoni mwa mafanikio makuu ya Ofisi hiyo katika kipindi cha 2016/17 hadi 2018/19 yalikuwa kuimaimarisha mifumo ya kisheria na udhibiti, ikiwa ni pamoja na mfumo wa migogoro, kuandaa sera na rasimu ya sheria kuhusu michujo ya vyama vya kisiasa, kuzindua hifadhidata ya kitaifa ya wanachama wa chama ili kuzuia kasoro, kuboresha Mfumo Jumuishi wa Usimamizi wa Vyama Kisiasa, na kukuza uwezo wa vyama vya kisiasa kwa matumizi yake. Changamoto zilikuwa pamoja na mtiririko wa bajeti usio na uhakika, wafanyakazi bora wasiotosha, mabishano kuhusu kugawana Hazina ya Chama, na migogoro ya ndani na baina ya vyama.

--Tume Huru ya Uchaguzi na Mipaka - Ambayo imeundwa na Kifungu cha 88 cha Katiba, IEBC huendesha au kusimamia kura za maoni na uchaguzi katika nafasi au ofisi yoyote ya uchaguzi wa kikatiba, au uchaguzi ulioamrisha na Bunge. Husimamia kanuni za maadili mema za chama na mgombea, kutoa mafunzo, na kusajili wapiga kura na kusasisha

orodha ya wapiga kura, huweka mipaka kwa mipaka ya uchaguzi, kudhibiti michujo ya vyama, na kutatua mizozo inayoibuka (kando na maombi ya haki), kusajili wagombea, na husimamia uchaguzi, ikijumuisha matumizi ya kifedha ya uchaguzi katika siku zijazo.

Mpango wa Uendeshaji wa Uchaguzi wa IEBC wa 2015-2017 ulikuwa na malengo matatu: Kuendesha uchaguzi madhubuti, wenye ufanisi na wa kuaminika; Kupanga upya IEBC kwa huduma madhubuti na zenye ufanisi za uchaguzi; na Kukuza imani na ushiriki wa Wakenya katika mchakato wa uchaguzi. Shughuli mahususi zilijumuisha uhamasishaji wa rasilimali, elimu kwa wapiga kura, kupanua

huduma, usajili na kusasisha rejesta ya wapiga kura, michujo, utatuzi wa migogoro ya uchaguzi, na kampeni za uchaguzi. Zaidi ya hayo, IEBC ilitumia mifumo ya TEHAMA kuendesha uchaguzi, kusimamia kesi, na kuratibu kazi maalum za usalama na waangalizi.

Uchaguzi wa Kenya una ushindani mkubwa, kama inavyoonekana katika Jedwali la 4.2: k.m., wastani mkubwa wa wagombea 10 waligombea nafasi moja ya Bunge la Kaunti mnamo 2017 huku wanane wakitafuta nafasi moja ya urais. Ombi la haki liliwasilishwa katika moja kati ya kila nafasi sita zilizogombewa, kukiwa na kiwango cha mafanikio cha 8% tu.

Jedwali la 4.2: Maombi ya haki na matokeo yake katika Uchaguzi Mkuu wa 2017

Nafasi	Nafasi	Wagombeaji walioidhinishwa na IEBC	Wagombeaji wasio na vyama	Maombi ya haki yaliyowasilishwa	Kiwango cha mafanikio cha maombi ya haki (%)
Rais	1	8	3	1	100
Gavana	47	210	44	35	8.5
Seneta	47	256	48	15	0
Mjumbe wa Wanawake wa Kaunti wa Bunge la Kitaifa	47	299	55	12	8.3
Mjumbe wa Bunge la Kitaifa	289	1,893	513	98	7.1
Mjumbe wa Bunge la Kaunti	1,448	11,857	3,339	139	8.6
Jumla	1,879	14,523	4,002	300	7.7

Kwa usimamizi ulioboreshwa wa uchaguzi, IEBC inapendekeza: uteuzi wa makamishna kwa wakati unaofaa, lakini uliopangwa kwa nyakati tofauti kwa mwendelezo; uwekezaji katika elimu inayostahili ya wapiga kura iliyo na msingi wa ushiriki wa umma; utoaji wa bajeti za kutosha kwa wakati unaofaa kwa utekelezaji wenye ufanisi wa Mpango wa Uendeshaji; na utekelezaji wa marekebisha ya sera na sheria kwa wakati unaofaa, ikiwa ni pamoja na ratiba ya maombi ya haki ya uchaguzi wa urais "ya kihalisia zaidi". Masuala mengine ni pamoja na kutekeleza Sheria ya Ufadhili wa Kampeni za Uchaguzi ya 2013, ili kudhibiti matumizi ya fedha katika uchaguzi; kuunganisha usajili wa wapiga

kura katika hifadhidata ya raia ya kitaifa, ikijumuisha vikundi vya watu maalum, kama vile watu wenye ulemavu, vikundi vya walio wachache na waliotengwa, na wapiga kura wanaoishi ughaibuni; ukaguzi wa teknolojia ya uchaguzi kwa wakati unaofaa kabla ya mzunguko wa uchaguzi unaokaribia; na kufikiria kupanga kufanya uchaguzi mkuu kwa siku kadhaa badala ya siku moja ya sasa.

Uhuru wa kunena: Vifungu mbalimbali vya Katiba vinaangazia moja kwa moja au kwa njia isiyo ya moja kwa moja uhuru wa kunena, vya karibu zaidi yamkini vikiwa Vifungu vya 32 (Uhuru wa dhamiri, dini, imani, na maoni), 33

(Uhuru wa Kujieleza), 34 (Uhuru wa Vyombo vya Habari), 35 (Upatikanaji wa Taarifa), 36 (Uhuru wa Ushirikiano), 37 (Kukusanyika, kufanya maandamano, kuwashawishi wengine kugoma na kutoa maombi ya haki) na 38 (Haki za Kisiasa). Tangu kutangazwa rasmi kwa Katiba mnamo 2010, vifungu hivi vimetoa sera na sheria mpya au zilizosahihishwa za utekelezaji. Kwa kipindi cha ukaguzi, Mchoro wa 4.8 unaonyesha kuwa alama ya kiashiria hicho iliongezeka kutoka 198.5% hadi 233.3%.

Hata hivyo, uoanishaji mpya haujakuwa mpana: Kanuni ya Adhabu ina vitisho vinavyoendelea kusababisha kukamatwa kwa watu kadhaa hasa watumiaji wa mtandao - wanablogu wameshutumiwa kuchapisha taarifa za kutia hofu, na wasanii kushutumiwa kudhoofisha maadili mema. Lakini uhuru wa kunena haufai kutumiwa kueneza propaganda za vita au kuchochea vurugu, uadui wa kikabila, na matamshi ya chuki, miongoni mwa shughuli nyingine zinazohusiana zinazotishia amani na usalama. Kuhusu 'matamshi ya chuki', Sheria ya Uwiano na Utangamano wa Kitaifa inatoa ufafanuzi ambao Tume ya Kitaifa ya Uwiano na Utangamano imetaja katika kuwakamata na kuwashtaki wahalifu katika mahakama zake tano za kikanda za matamshi ya chuki.

--Uhuru wa Kidini - Serikali kamwe haitatofautisha kwa msingi wa dini, na kwa hakika, watu wote wana uhuru wa dhamiri, dini, mawazo, imani na maoni. Hata hivyo, imani ya Kiislamu inaruhusiwa kutumia mfumo wa Mahakama ya Kadhi miongoni mwa wafuasi kuhusu ndoa, talaka, au urithi.

Mashirika ya kidini yametekeleza majukumu mkuu - hata ya ukiritimba - katika utoaji wa huduma za msingi za kijamii, kama vile elimu na afya. Hata hivyo, kumekuwa na mabishano kadhaa: Mnamo 2018, Wamethodisti walikataa *hijabu* shuleni na chaguo la mavazi ya *Wakorino*, ikiwemo uvaaji wa vilemba; na

dhehebu la Kikristo lilikataza washiriki wake kupata elimu rasmi na matibabu ya kisasa. Wakati huo huo, Mahakama ya Juu ilibatilisha marufuku ya hapo awali ya kuandikishwa kwa Wakana Mungu katika Jamii ya Kenya; na mnamo 2017 mahakama iliamuru kurejea kazini kwa makasisi walioripotiwa kuwa mashoga wa Kanisa la Kianglikana la Kenya.

Kundi la kigaidi la Al Shabaab kuvuruga amani huko Somalia kumesababisha wakimbizi na wahamiaji kumiminika nchini Kenya. Uvamizi wa kigaidi wa Al Shabaab nchini Kenya ulisababisha Vikosi vya Ulinzi vya Kenya kuingia kusini mwa Somalia mnamo 2011/12, jambo lililosababisha mashambulizi zaidi ya kigaidi ya 'adhabu' kote Kenya, ikiwa ni pamoja na shambulizi la Januari 2019 la jengo la DusitD2 ambalo liliua 21 (pamoja na washambuliaji 5) na kujeruhi 27. Kundi la Al-Shabaab ambalo wengi wao ni raia wa Somalia huingia nchini Kenya kama wakimbizi, hivyo kutatiza utoaji wa vitambulisho vya taifa kaskazini mwa Kenya ambako kundi hilo limeshambulia maeneo ya ibada, kuwatishia sana Wakristo na kuteka kituo cha polisi, na kuwalenga wafanyakazi wa machimbo na watumishi wa umma, ikiwemo madaktari na wafanyakazi wa shule wasiotoka katika eneo hilo.

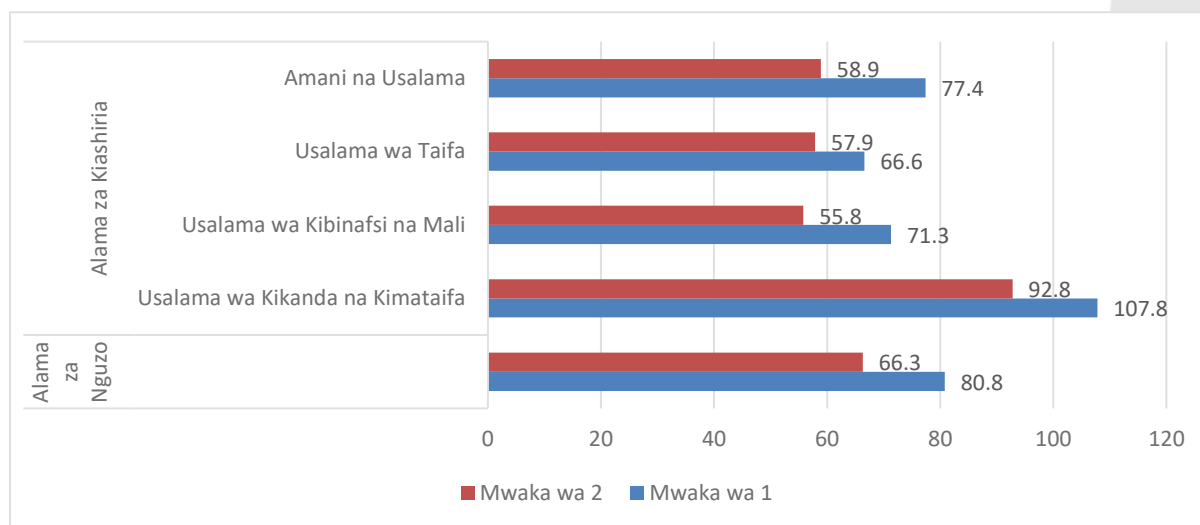
4.7 Amani na Usalama

Sura ya Kumi na Nne ya Katiba inafafanua usalama wa taifa kama "ulinzi dhidi ya vitisho vya ndani na nje kwa uadilifu na mamlaka ya mipaka ya Kenya, watu wake, haki zao, uhuru, mali, amani, utulivu na ustawi, na maslahi mengine ya kitaifa." Vyombo vikuu vya usalama vya Kenya ni pamoja na Vikosi vya Ulinzi vya Kenya, Huduma ya Kitaifa ya Ujasusi, na Huduma ya Kitaifa ya Polisi. Kihistoria, Kenya imekuwa na amani, licha ya migogoro ya chini kwa chini ya kudumu ya kijamii na kitamaduni kuhusu mifugo, maji na malisho, mashambulizi

ya kigaidi tangu 1998, na mapigano yanayohusiana na uchaguzi. Hakika, Kenya imepata nafasi kubwa ya vikosi vyake kushiriki katika operesheni za kulinda amani duniani kote tangu 1979, na chini ya uangalizi wa UN tangu 1988. Hata hivyo, matatizo ya amani na usalama ya Kenya pia yanajumuisha uhalifu wa jumla, ufsadi, sekta ya mtandao, na shughuli za kuficha vyanzo vya fedha haramu.

Vyombo vya usalama vimeacha utata wake wa kihistoria na kuwekeza katika mageuzi makubwa ya uwazi na uwajibikaji, ikiwa ni pamoja na kuzindua madawati ya huduma kwa wateja, tovuti za taarifa, na hata kituo cha gumzo la moja kwa moja cha idara ya Ulinzi ambacho mpango wake wa kimkakati haukufikiwa na ukaguzi huu.

Mpango wa MTP III haukuwa na viashiria vya kufuatilia shughuli za Vikosi vya Ulinzi vya Kenya nchini Somalia katika kipindi cha ukaguzi, au kufuatilia shughuli za kigaidi nchini. Badala yake, mpango wa MTP uliangazia utayari wa kiutendaji wa vikosi vya usalama. Kuhusu usawa wa Amani na Usalama, Kenya ilifanya vyema kiasi katika Mwaka wa 1 ikilinganishwa na Mwaka wa 2, kama inavyoonekana katika Mchoro wa 4.9, jambo linalohusiana kwa kiasi na shughuli za ununuzi wa vifaa vya jeshi na kutuma vikosi kazini. Hata hivyo, Kenya imejhusisha kikamilifu katika ujirani mwema katika vikao vingi, alama za juu kiasi chini ya Usalama wa Kikanda na Kimataifa zikitokana na mikutano mingi, kazi maalum za kibiashara, mabaraza ya biashara, na shughuli zinazohusiana zinazoandaliwa au kuhudhuriwa.

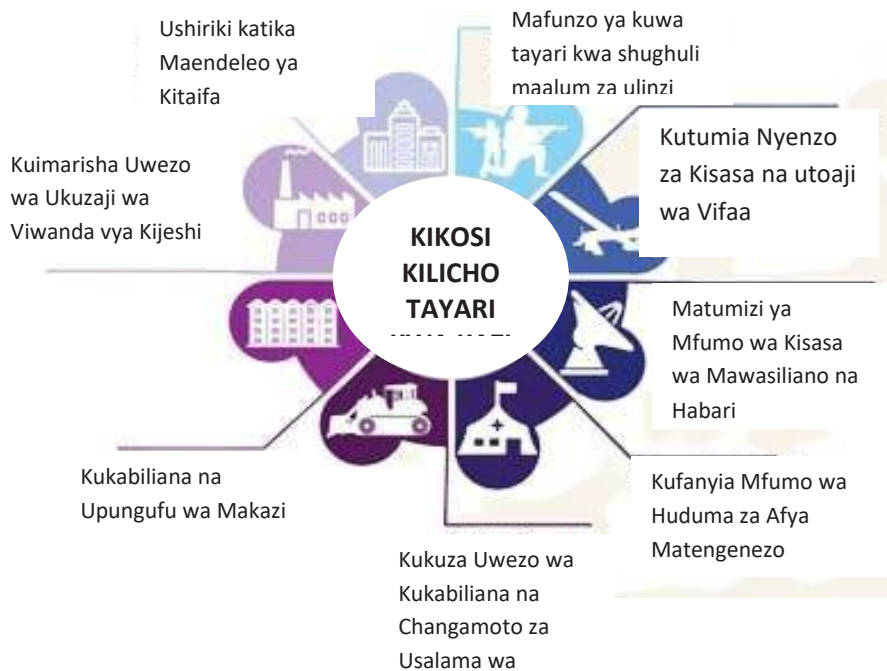
Mchoro wa 4.9: Nguzo ya Amani na Usalama na alama za Viashiria

Kifungu cha 241 kinaanzisha **Vikosi vya Ulinzi vya Kenya** – Jeshi la Kenya, Jeshi la Wanamaji la Kenya, na Jeshi la Wanahewa la Kenya, ambavyo vitalinda na kuinga mamlaka ya nchi na uadilifu wa kimipaka, kushirikiana kuhusu dharura na majanga, na, kwa mamlaka ya Bunge la Kitaifa *vinaweza* kutumwa kusitisha

machafuko ya ndani na ukosefu wa utulivu na kurejesha amani. Baraza la Ulinzi linasimamia sera za ulinzi na kudhibiti na kusimamia Vikosi hivyo. Kazi za Idara ya Ulinzi ni pamoja na Ulinzi wa Kitaifa na usimamizi wa sera zinazohusiana; Ulinzi wa Mipaka ya Kitaifa; Kuwezesha Mamlaka ya Kiraia; na Ujasusi wa Ulinzi.

Idara ya Ulinzi inaendesha Vituo vya Ubora, ikiwa ni pamoja na Chuo cha Taifa cha Ulinzi, Chuo cha Wafanyakazi wa Ulinzi, Chuo cha Kijeshi cha Kenya, Chuo cha Ufundi cha Vikosi vya Ulinzi, Shule ya Mafunzo ya Makuruta, Shule ya Askari wa Miguu, na Kituo cha Mafunzo cha Msaada wa Amani cha Kimataifa. Kituo cha Mafunzo cha Msaada wa Amani “kilichofanywa kuwa cha kimataifa” ni ushahidi wa kuaminika kwa Kenya kimataifa katika masuala ya ulinzi.

Ruwaza ya kimkakati ya Mkuu wa Kikosi cha Ulinzi kwa vikosi, inajumuisha ukuzaji wa uwezo wa wafanyakazi na vifaa, ustawi wa wafanyakazi (afya na makazi), ujenzi wa viwanda vya kutengeneza vifaa vya jeshi na kukabiliana na changamoto za kibinadamu, na maendeleo ya kitaifa (Mchoro wa 4.10). Matarajio haya yanalingana na baadhi ya miradi mikuu ya serikali ya MTP 2018-22, ikiwa ni pamoja na kuleta usasa katika Kikosi, huku Shirika la Kenya Ordinance Factories likijitosa katika utengenezaji wa chakula, pamoja na upanuzi wa vistawishi mbalimbali vya ndani.

Mchoro wa 4.10: Ruwaza ya Kimkakati ya Mkuu wa Ulinzi

Kifungu cha 242 kinaanzisha **Huduma ya Kitaifa ya Ujasusi** ya kiraia, inayoendeshwa kwa Sheria ya jina sawa, inayowajibikia ujasusi wa usalama na ujasusi wa kukabiliana na matishio kwa usalama wa taifa. Kwa sasa ina vitengo vya Ndani, Nje na Ujasusi wa Kukabiliana na Matishio, mbinu yake ya kuajiri inayozingatia haki za binadamu kwa upana zaidi miongoni mwa wataalamu, ikiwemo wahandisi,

wanasheria, wataalamu wa uchumi, wanasayansi, wataalam wa mawasiliano, miongoni mwa wengine. Kwa hiari yake yenyewe au kwa ombi la idara za serikali, inachunguza, kukusanya, kutathmini, kuoanisha, kufasiri, kusambaza na kuhifadhi taarifa, iwe ni za ndani au za kimataifa, kuhusu matishio yanayowezekana na halisi kwa usalama wa Kenya.

Huduma ya Polisi ya Kitaifa inajumuisha Huduma ya Polisi ya Kenya na Huduma ya Polisi ya Utawala, inayoendeshwa na Sheria ya Huduma ya Polisi ya Kitaifa ya 2012. Huduma hizi mbili zina majukumu fulani ya pamoja, lakini Huduma ya Polisi ya Kenya inalenga kuzuia uhalifu, kugundua na upelelezi, huku Huduma ya Polisi ya Utawala ikilenga huduma za utawala za serikali.

--Kurugenzi ya Upelelezi wa Makosa ya Jinai hukusanya na kutoa taarifa za makosa ya jinai, na kuchunguza uhalifu mkubwa, ikiwa ni pamoja na mauaji ya binadamu, uhalifu wa mihadarati, ulanguzi wa binadamu, shughuli za kuficha vyanzo vya fedha haramu, ugaidi, uhalifu wa kiuchumi, uharamia, uhalifu wa kupangwa, na uhalifu wa mtandaoni, miongoni mwa kazi zingine. Hutekeleza maagizo ya Inspekta Mkuu na Mkurugenzi wa Mashtaka ya Umma, kuratibu Masuala ya Interpol nchini, kuchunguza masuala yanayoibuliwa na Mamlaka Huru ya Kusimamia Polisi.

--Mamlaka za Utekelezaji wa Sheria za Kaunti zinazoongozwa na Gavana, zilizo na uanachama ambao kwa kiasi kikubwa huwakilisha sehemu za jamii huzidisha kazi nyingine ya polisi, jinsi mpango wa **Wawakilishi wa Utekelezaji wa Sheria wa Jamii (Community Policing)** na **Nyumba Kumi**, pamoja na **Hifadhi ya Kitaifa ya Polisi (National Police Reserve)** inayojumuisha raia wanaojitolea kuwasaidia polisi hufanya.

Kitengo cha Masuala ya Ndani cha Huduma hiyo kimepewa agizo la kupokea na kuchunguza malalamiko dhidi ya maafisa wa polisi, kukuza viwango sawa vya nidhamu katika kikosi, na kuhifadhi rekodi za malalamiko yanayotolewa na kuchunguzwa. Kitengo hicho kimepewa agizo la kuchunguzia na huripoti mara kwa mara kwa **Mamlaka Huru ya Kusimamia Polisi**, taasisi ya kiraia inayosimamia kikosi, hasa

kutoka kwa mtazamo wa haki, na kufanya uchunguzi kwa ombi la Mamlaka.

Mamlaka ya Usimamizi huwafanya Polisi kuwajibikia matendo yao kwa umma katika utendaji wa kazi za polisi mintarafu ya ustadi wa kikazi, nidhamu, uwazi, na uwajibikaji, na huhakikisha usimamizi huru wa kushughulikia malalamiko dhidi ya Huduma. Huchunguza malalamiko kutoka kwa Umma na Huduma ya Polisi, na hufuatilia na kuchunguza shughuli za polisi zinazoathiri umma, mapitio na ukaguzi wa uchunguzi na hatua zilizochukuliwa na Kitengo cha Masuala ya Ndani, na hukagua miundombinu na hali ya majengo ya polisi, ikiwa ni pamoja na vituo vya kuwekwa kizuizini, miongoni mwa kazi zingine. Ukaguzi wake wa 0 (FY) 2018/19 ulipata chini ya 50% kwa viashiria 18 kati ya 26 vilivyofuatiwa, huku kukiwa na maboresho katika mwangaza, uingizaji wa hewa safi, maji ya kunywa na huduma za matibabu.

Utandawazi unaotokana na teknolojia ya mawasiliano umepelekea uhalifu wa mtandaoni na shughuli za kuficha vyanzo vya fedha haramu, pamoja na magendo na ulanguzi wa binadamu, na ulanguzi wa dawa za kulevya, huku kilo 136,000 za heroini zikizuliwa huko Mombasa mnamo 2018. Upungufu wa uwezo na uadilifu miongoni mwa maafisa wa jeshi pia kunachangia ukosefu wa usalama: maafisa wameshutumiwa kupuuza uhalifu ili kupata tunu za nyenzo, ama kuhusu utoaji wa vitambulisho, visa au vibali vya kufanya kazi, au kupita katika vituo vya ukaguzi wa usalama, na maafisa wa polisi wamedaiwa kukodisha bunduki na risasi zao.

Ili kukabiliana na juhudi za Al Sahbaab za kuleta itikadi kali kwa vijana wa Kenya, mnamo 2019 Mkakati wa Kitaifa wa Kenya wa Kukabiliana na Misimamo Mikali ya Vurugu ulizinduliwa. Kituo cha Kitaifa cha Kupambana na Ugaidi pia hivi karibuni kimezindua mkakati wake wa Usalama

wa Watoto na Usalama Dhidi ya Misimamo Mikali, na Mipango ya Utekelezaji ya Kaunti ya Kuzuia na Kukabiliana na Misimamo Mikali ya Vurugu. Mkakati wa 'uwezo wa kushawishi' unapelekea Kenya kuwekeza katika kujumuisha jamii zilizotengwa hapo awali, kama vile kupitia maendeleo ya miundombinu. Zaidi ya hayo, Serikali imeanzisha Kamati za Amani za Kaunti chini ya Kamati ya Kitaifa ya Uongozi ya Kukuza Amani na Kudhibiti Migogoro ya Ofisi ya Rais. Hii husimamia onyo la mapema la migogoro na utaratibu wa kukabiliana mapema ambao pia unatambua majukumu ya jamii kutoka nchi jirani katika kuchochea migogoro, hasa miongoni mwa jamii za wafugaji kaskazini mwa Kenya. Jukwaa la UWIANO pia linafuatilia amani, pamoja na Tume ya Kitaifa ya Uwiano na Utangamano, ambayo hutoa elimu endelevu ya kiraia. Mipango mingine inayoangazia amani na usalama ni pamoja na mpango wa *Nyumba Kumi* na wawakilishi wa utekelezaji wa sheria wa jamii (community policing).

Usalama wa Kikanda na Kimataifa: Kenya ni sehemu ya Mfumo wa Ulinzi na Usalama wa Afrika, na Kikosi Kilicho Tayari kwa Huduma cha Afrika, kama sehemu ya Usanifu wa Amani na Usalama wa Afrika. Itifaki zinazohusiana zinajumuisha uzuiaji wa migogoro, onyo la

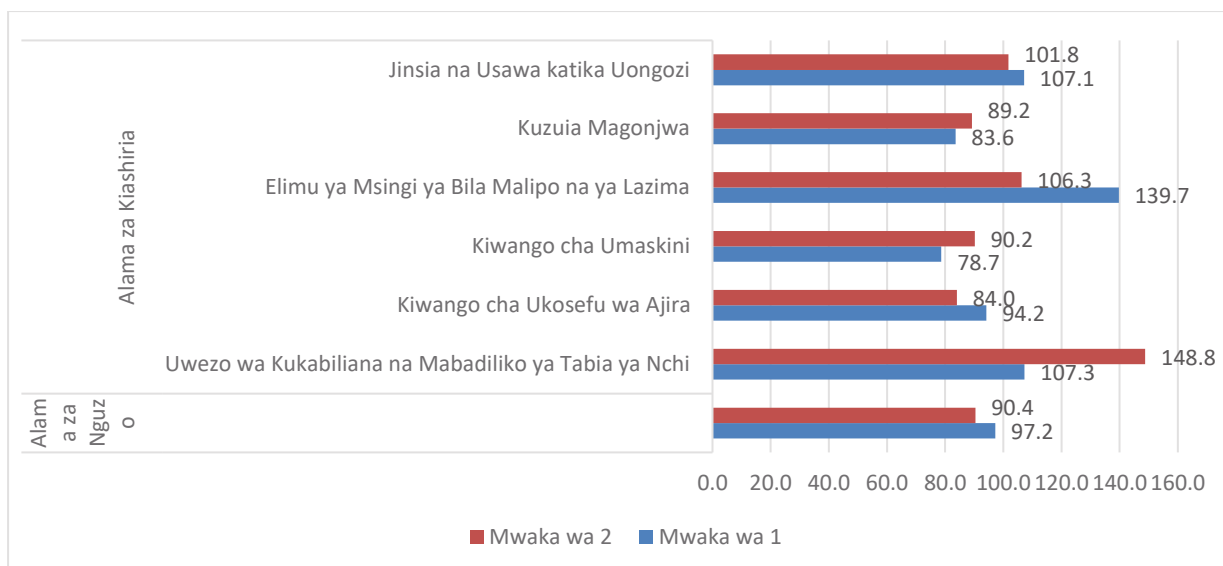
mapema na diplomasia ya kuzuia, ujenzi wa amani, uingiliaji kati na hatua za kibinadamu, usimamizi wa maafa, na hazina ya amani. Shughuli za kulinda amani za UN nchini Kenya zinafaidika kutokana na mafunzo ya kijeshi ya nchi ambayo yanajumuisha sheria za kimataifa za kibinadamu. Zaidi ya hayo, dhana ya Vikosi vya Ulinzi vya Kenya kuhusu amani inaangazia masuala ya uchumi, diplomasia, mazingira, utamaduni na ya ughaibuni. Nchi hiyo inaunga mkono matamano ya amani ya Ajenda ya 2063 ya AU, na shughuli za Jumuiya ya Afrika Mashariki, na Shirika la Maendeleo Miongoni mwa Serikali na huendesha Kituo cha Mafunzo cha Msaada wa Amani cha Kimataifa kinachopatikana Nairobi.

4.8 Utawala wa Kijamii na Kiuchumi

Nguzo hii ina sehemu pana ambazo utendaji wake unahusiana mno na nguzo ambazo tayari zimejadiliwa zilizoangaziwa hapo juu. Alama ya nguzo hiyo ilipungua kutoka 97.2% hadi 90.4% katika miaka ya ukaguzi, kama inavyoonyeshwa katika Mchoro wa 4.11. Katika viashiria vyote, Kukabiliana na Mabadiliko ya Tabia ya Nchi na Kiwango cha Umaskini kiliimarika katika kipindi cha ukaguzi huku vingine vyote vikipata matokeo mabaya zaidi katika mwaka wa pili.

Wafanyakazi wa Sekretarieti ya NEPAD/APRM Kenya wanaendesha Majadiliano ya Kikundi cha Fokuz katika Kaunti ya Mombasa.

Mchoro wa 4.11: Nguzo ya Utawala wa Kijamii na Kiuchumi na alama za Kiashiria

4.8.1 Usawa wa Kijinsia katika Uongozi

Kiashiria cha jinsia kilizidi kiasi kiwango kilichowekwa cha malengo kwa miaka yote miwili, hata kama kulikuwa na kupungua kiasi kutoka 107.1% katika Mwaka wa 1 hadi 101.8% katika mwaka wa pili.

Ingawa ushiriki wa wanawake katika uongozi wa ngazi ya chini ndio msingi wa ushiriki wao katika uongozi wa kitaifa, utafiti wa viongozi wanawake mara nyingi hulenga tu uongozi wao wa umma na sekta ya kibinafsi katika ngazi ya kitaifa. Kwa hivyo, data ya Januari 2021 ya Umoja wa Mabunge, na UN Women inayolenga wanawake wanaohusika kufanya maamuzi kwa nchi sita za Jumuiya ya Afrika Mashariki inaonyesha kuwa mgawo wa Kenya wa 30.4% ya nafasi za mawaziri uliishinda Tanzania (18.2%) tu, ukilinganishwa na mgawo wa 54.8% wa Rwanda. Kwa Bunge, katika nafasi ya mwisho kabisa ya jedwali, mgawo wa Kenya wa 21.6% haukufanya vyema ukilinganishwa na mgawo unaoongoza wa Rwanda wa 61.3%. Kwa ujumla, wastani wa chini kabisa wa kikanda wa Kenya wa 26% haukufanya vyema ukilinganishwa na wastani unaoongoza wa Rwanda wa 58.5%.

Kwa ndani, data ya Idara ya Kitaifa ya Masuala ya Jinsia ya 2018 inaonyesha kwamba mgawo wa Kenya wa wanawake walio na nafasi za kufanya maamuzi uliimarika kutoka 23.1% kabla tu ya uchaguzi mkuu wa 2017, hadi 32.8% baada tu ya uchaguzi huo, kama inavyoonyeshwa katika Jedwali la 4.3. Hivyo, kwa data ya kikanda na kitaifa, Kenya haijafikisha kikomo cha kikatiba cha thuluthi moja kwa nafasi za kuteuliwa na kuchaguliwa. Hakika, utiifu umefanywa kwa taasisi tano tu kati ya 22 muhimu za Serikali, Bunge na Mahakama zilizokaguliwa. Mgawo wa wanawake wa 'Wateuliwa wa Rais' wa moja kwa moja ulipanda kutoka 18.8% kabla ya uchaguzi mkuu wa 2017, hadi 20.7%, ikilinganishwa na utendaji wa 'Nyadhifa za Mapatano/Kutangazwa' (31.7% hadi 33.9%), na 'Waliochaguliwa Moja kwa Moja' (16.4% hadi 21.6%). Data hizi zinaonyesha kuwa uamuzi wa rais katika uteuzi haujashinda upendeleo wa wanaume, ambao pia huathiri uteuzi wa uchaguzi, hata kama ni wanawake wachache hugombea nafasi katika uchaguzi. Idadi hizi zinaonyesha kwamba wanawake hufanya vyema katika kazi za mahojiano huru zinazohitaji sifa za kiufundi, badala ya zile zinazohitaji uteuzi (wa kisiasa).

Jedwali la 4.3: Mgawanyo wa wanawake ambao ni viongozi nchini Kenya

	Kabla ya uchaguzi mkuu wa 2017		Kuanzia uchaguzi mkuu wa 2017	
	Idadi	Mgawo wa wanawake (%)	Idadi	Mgawo wa wanawake (%)
I – Wateuliwa wa Rais		18.8		20.7
▪ Mawaziri	18	33.3	22	27.3
▪ Makatibu Wakuu	26	26.9	43	23.3
▪ Makatibu Wakuu wa Utawala	Hakuna	Hakuna	21	14.3
▪ Mabalazi	63	23.8	58	27.6
▪ Makamishna wa Kaunti	47	38.3	47	36.2
▪ Wateuliwa wa Tume ya Utumishi wa Umma				
▪ Makamishna wa Kaunti Ndogo	295	13.6	295	14.9
▪ Mahakimu	438	49.3	421	49.2
▪ Mahakama za Kadhi	45	0.0	55	0.0
▪ Machifu	2,590	4.9	2,590	5.3
▪ Machifu Wasaidizi	5,886	8.3	5,886	8.6
II – Nyadhifa za Mapatano		31.7		33.9
▪ Majaji wa Mahakama Kuu	7	28.6	7	28.6
▪ Majaji wa Mahakama ya Rufaa	25	28.0	22	31.8
▪ Majaji wa Mahakama ya Juu	96	38.5	131	41.2
III – Waliochaguliwa kwa Njia Isiyo ya Moja kwa Moja/Demokrasia Inayoelekezwa				
▪ Spika - Seneti	1	0.0	1	0.0
▪ Spika - Bunge la Taifa	1	0.0	1	0.0
IV – Waliochaguliwa Moja kwa Moja		16.4		21.6
▪ Magavana	47	0.0	47	6.4
▪ Manaibu wa Magavana	47	0.0	47	14.9
▪ Maseneta	67	26.9	67	31.3
▪ Bunge la Taifa	349	19.8	349	21.8
▪ Wajumbe wa Bunge la Kaunti	2,224	34.2	2,224	33.5
Jumla	19,046	4,392	21,334	7,000
	100.0%	23.1%	100.0%	32.8%

Lakini ushiriki wa ngazi ya chini wa wanawake ni muhimu katika kupata uongozi hatimaye, vikwazo vyao mara nyingi vikiwa pamoja na utegemezi kupita kiasi (wa kifedha) kwa wanandoa na familia. Serikali imewekeza katika uwezeshaji wa wanawake kupitia, kwa mfano, Hazina ya Biashara ya Wanawake, Hazina ya Uwezo, Hazina ya Maendeleo ya Biashara ya Vijana, na Upatikanaji wa Fursa za Ununuzi za Serikali, kama inavyoonyeshwa katika Jedwali la 4.4. Idara ya Serikali ya Jinsia na UN Women ziliamua kuwa fedha hizo zimefanikiwa katika upatikanaji wa mikopo, kuzindua biashara

mpya, kuzalisha ajira ya kibinafsi, na kuboresha ustawi wa kijamii na kiuchumi. Miongoni mwa changamoto ni kiasi kidogo kinachotolewa cha mikopo, usimamizi dhaifu wa fedha wa wakopeshaji (unaosababisha) ulipaji mdogo, na uingiliaji wa kisiasa. Chini ya mpango wa Fursa za Ununuzi, zabuni za jumla zilikuwa wastani wa 30,000 katika kipindi cha miaka minne hadi 2019/20. Kwa ujumla, wanawake wamenufaika kifedha zaidi kiasi kuliko vijana na watu wenye ulemavu.

Jedwali la 4.4: Hali ya Hazina Mbalimbali za Hatua za Kuwezesha Wanajamii Wenye Uwezo Duni

	Hazina ya uwezo			Hazina ya Biashara ya Wanawake			Hazina ya Biashara ya Vijana		
	Idadi ya vikundi	Wanachama wanawake (%)	Kiasi kilichotolewa (milioni za Kenya)	Idadi ya vikundi	Wanachama wanawake (%)	Kiasi kilichotolewa (milioni za Kenya)	Idadi ya vikundi	Wanachama wanawake (%)	Kiasi kilichotolewa (milioni za Kenya)
2016/17	4,957	85.0	500	11,323	85.0	2,212.40	59,166	40.0	352.7
2017/18	5,357	85.0	445	9,502	85.0	2,187.30	87,183	40.0	549.2
2018/19	1,603	79.9	267	13,490	85.0	3,085.00	49,652	40.0	323.2
2019/20	1,915	85.0	250	13,870	85.0	3,503.00	88,374	40.0	600.0

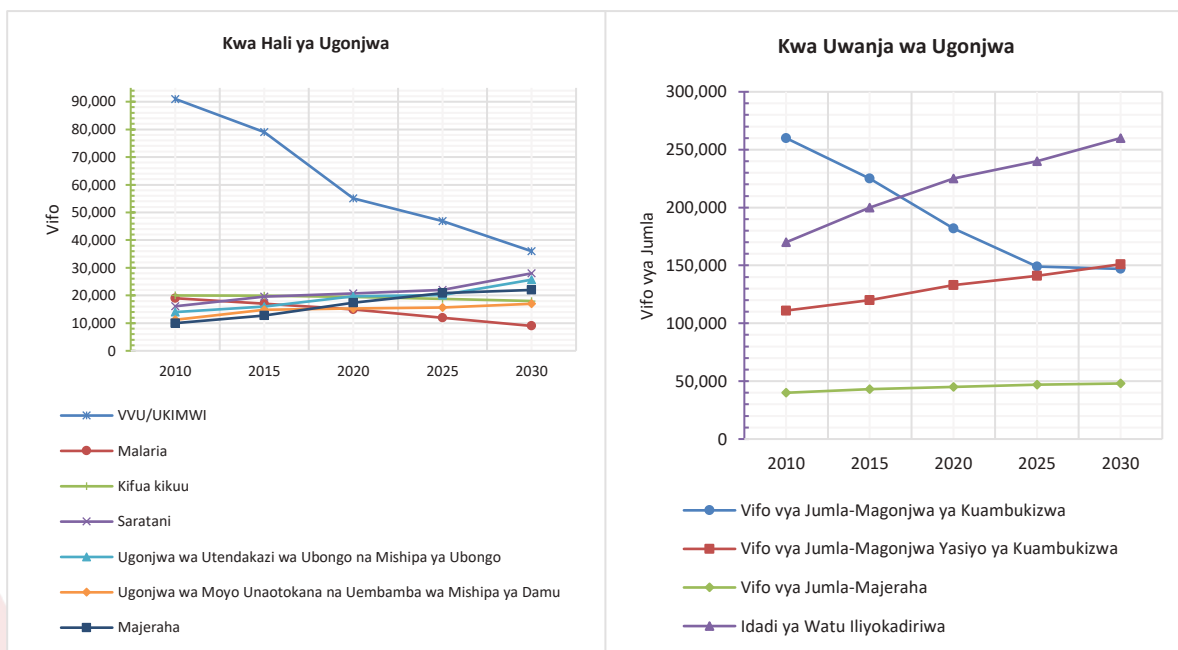
4.8.2 Kuzuia Magonjwa

Mafanikio ya kiashiria cha Kuzuia Magonjwa yalikosa kutimiza malengo yakiwa na alama 83.6% na 89.2% kwa miaka mtawalia ya ukaguzi.

Katiba ya Kenya inatangaza haki ya kila mtu "kwa kiwango cha juu zaidi cha afya kinachoweza kufikiwa, ambacho kinajumuisha haki ya huduma za afya, ikiwa ni pamoja na huduma za afya za uzazi." Mfumo mkuu wa utoaji ni Sera ya Afya ya Kenya ya 2014-2030, huku Sera ya Huduma za Afya kwa Teknolojia ya Mawasiliano (eHealth) ya Kenya ya 2016-2030 ikitoa mbinu ya kidigitali. Mbinu ya Kenya ya Huduma za Afya kwa Wote hulenga kutoa kifurushi kimoja kilichojumuishwa cha huduma muhimu za afya bila hatari ya janga la kifedha linalotokana na bili za matibabu. Malengo sita ya sera yanayolingana na Mfumo wa AU NGR ni pamoja na: Kuangamiza magonjwa ya kuambukizwa; Kukomesha na kutangua mzigo unaoongezeka wa magonjwa yasiyoambukizwa; Kupunguza mzigo wa vurugu na majeraha; Kutoa huduma muhimu za afya;

Kupunguza hali zinazoweza kuathiriwa na vipengele vya hatari kwa afya; na Kuimarisha ushirikiano na sekta za binafsi na sekta nyingine zinazohusiana na afya.

Sehemu ya (a) ya Mchoro wa 4.12 inaonyesha kuwa hadi 2030, VVU/UKIMWI utasalia kuwa sababu kuu ya vifo vya Wakenya licha ya kupunguza zaidi ya nusu ya uharibifu wake hadi chini ya 40,000 kufikia 2030, jambo ambalo kimsingi linafanikishwa kupitia usambazaji wa bila malipo wa dawa za kupunguza makali ya virusi. Huku vifo vya malaria vikipungua kwa zaidi ya nusu katika kipindi hicho, vifo vya saratani na magonjwa ya moyo vitaongezeka mara tatu huku TB ikikomea kwa vifo 20,000 kila mwaka. Sehemu ya (b) ya mchoro inasisitiza mwelekeo wa vifo vya VVU/UKIMWI, hivyo kusababisha upunguaji unaofanana wa kiwango kikubwa kwa vifo vya magonjwa ya kuambukizwa. Hata hivyo, vifo vya magonjwa yasiyo ya kuambukizwa vitaongezeka sawia na kuongezeka kwa idadi ya jumla ya watu wa Kenya

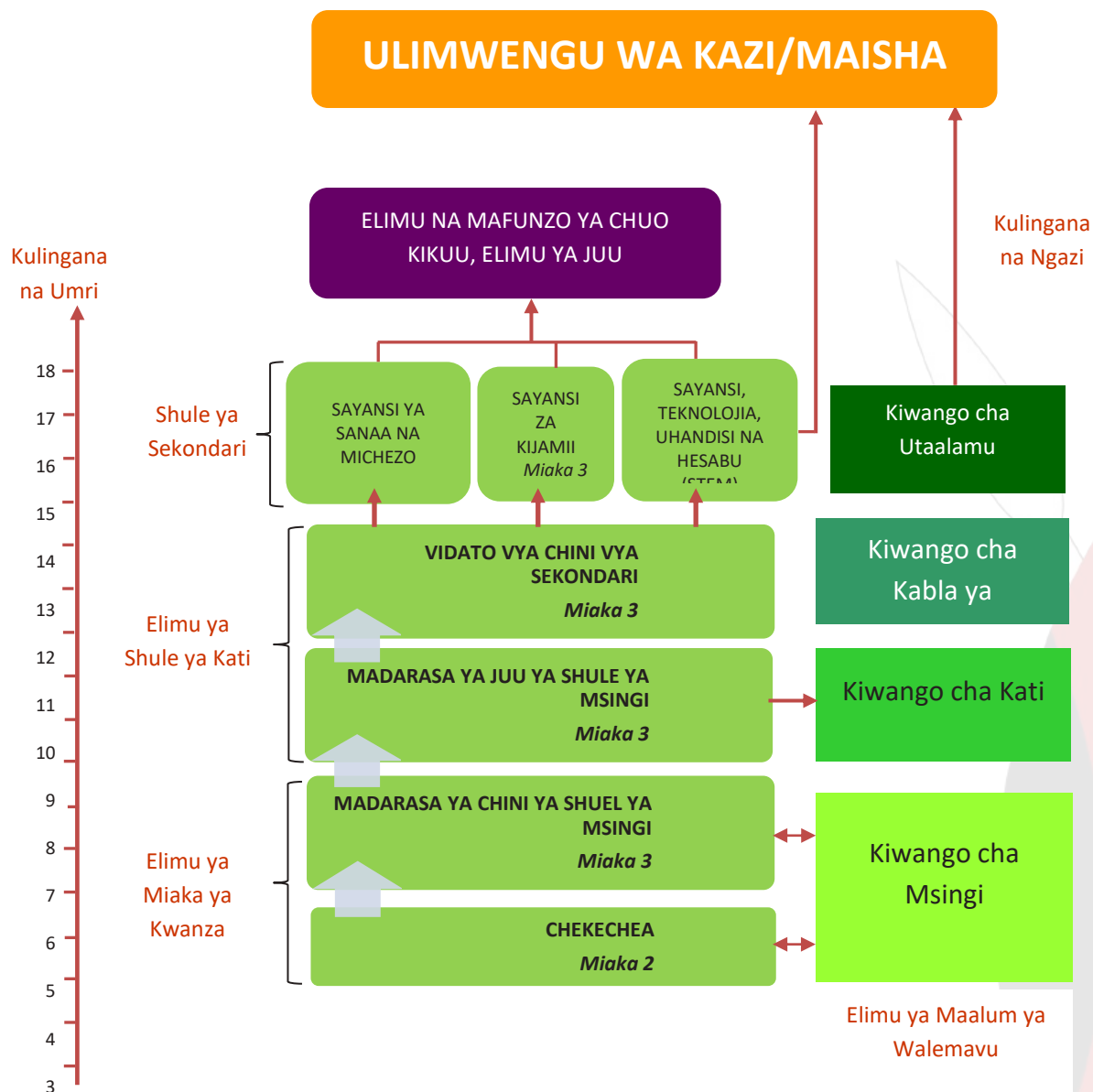
Mchoro wa 4.12: Makadirio ya vifo kutokana na magonjwa kufikia 2030

4.8.3 Elimu ya Msingi ya Bila Malipo ya Lazima

Kifungu cha 43 (1)(f) cha Katiba kinatangaza kwamba kila mtoto ana haki ya kupata elimu ya msingi ya bila malipo ambayo Sheria ya Elimu ya Msingi inafanya kuwa ya bila malipo na ya lazima, isiyotoza ada ya kuandikishwa au karo. Watoto hawapaswi kamwe kunyanyaswa au kuteswa kiakili wala kimwili, au kwa mafunzo wakati wa likizo, na pia hawafai kuajiriwa kamwe. Ni lazima watiwe motisha ya kujifunza badala ya kupewa vitisho vya kusimamishwa kuhudhuria shule kwa muda na kufukuzwa. Kiashiria cha Elimu ya Msingi kilikuwa na utendaji uliozidi malengo kwa miaka yote ya ukaguzi - 139.7% na 106.3%, lakini utendaji ulipungua katika mwaka wa pili.

Mswada wa Kikao cha Bunge Na. 1 wa 2005 kuhusu Elimu, Mafunzo na Utafiti ulianzisha mageuzi ya elimu kwa wote ambayo yaliendelezwa hadi katika Mswada wa Kikao cha Bunge Na. 1 wa 2019 kuhusu Mfumo wa

Sera wa Kurekebisha Elimu na Mafunzo kwa Maendeleo Endelevu nchini Kenya. Licha ya masharti ya kugawana gharama ya mipango ya marekebisha ya kimuundo ya enzi hiyo, Kenya ilitangaza elimu ya msingi ya bila malipo mnamo 2003, na elimu ya sekondari ya kutwa ya bila malipo mnamo 2008. Uandikishaji wa shule ya msingi ulikuwa simulizi ya pekee ya mafanikio ya MDG nchini Kenya. Lakini ongezeko la uandikishaji lilizidisha tofauti kati ya aina za wahitimu walioibuka na mahitaji ya soko la ajira, hivyo kuchochea ukosefu wa ajira na ajira zisizotumia ustadi kamilifu wa waajiriwa. Utafutaji wa mtaala ulioboreshwa hatimaye ulipelekea wazo la Sera ya Taifa ya Mtaala la Mtaala Unaozingatia Umahiri wa 2014, ambao ulianza kutekelezwa hatua kwa hatua tangu 2017, ambao umepangwa kama inavyoonyeshwa katika Mchoro wa 4.13. Wanafunzi wa sekondari huchagua mojawapo ya maeneo matatu ya utaalim ya Shule ya Upili, ambayo huendelezwa hadi kwa elimu ya chuo kikuu au katika ulimwengu wa kazi.

Mchoro wa 4.13: Mpangilio wa Elimu ya Msingi ya Mtaala Unaozingatia Umahiri

Jedwali la 4.5 linatoa muhtasari wa matokeo na viashiria mbalimbali vya Elimu ya Msingi chini ya MTP III. Hesabu zinaonyesha kuwa malengo mbalimbali ya uandikishaji na ubora yalikuwa chini ya alama 100% inayotakiwa, huku mengine yakipita malengo. Khususi ubora, kulikuwa na tofauti kubwa kati ya shule za umma na binafsi.

Jedwali la 4.5: Matokeo na Viashiria Mbalimbali vya Elimu ya Msingi vya MTP III (%)

2018/19		2019/20		Maoni
Lengo	Iliyotimizwa	Lengo	Iliyotimizwa	
Ufikiaji wa elimu ya msingi kwa wote				
Kiwango cha Jumla cha Uandikishaji cha ECDE (%)				Mafanikio ya 2018/19 kutokana na ushirikiano wa wadau. Katika 2019/20, ufadhili uliongezeka, lakini uandikishaji wa zaidi ya 100% unaweza kuwa usimamizi mbaya wa data
77.5	78.4	80	109.4	
Kiwango Halisi cha Uandikishaji (%)				Mafanikio ya 2018/19 yalitokana na mpango wa elimu ya msingi ya bila malipo
75.5	77.2			
Kiwango cha Jumla cha Uandikishaji katika Kiwango cha Msingi (%)				GER ya juu inatokana na viwango vya juu vya kubakia shuleni kutoka darasa la 1 hadi 6 na idadi iliyopunguzwa ya wanafunzi wenye umri wa chini na umri mkubwa katika kiwango cha msingi
104.5	104.0	104.8	99.63	
Uandikishaji Halisi wa Msingi (%)				Upungufu wa 2018/19 ulitokana na baadhi ya walioacha shule
92.5	92.4			
Viwango vya Mpito kutoka Shule za Msingi hadi Sekondari (%)				Mpito ulioboreshwa kutoka shule za msingi hadi sekondari. Hata hivyo, baadhi ya wanafunzi walirudia darasa huku wengine wakijiunga na vituo vya mafunzo ya kazi.
96.0	95.3	98.0	95.0	
Kiwango cha Jumla cha Uandikishaji cha Sekondari (%)				Mpango wa Sekondari ya Kutwa ya Bila Malipo unaongeza uandikishaji, lakini kuna tofauti kubwa za kikanda
70.0	70.3	75.0	71.6	
Kiwango cha Uandikishaji Halisi cha Sekondari (%)				Viwango vya juu vya kuacha shule
58.0	53.2	n.d.	n.d.	
Ujuzi Ulioimarishwa				
Mwanafunzi: Uwiano wa Walimu katika Elimu ya Msingi				Kwa wastani, uwiano huu ulifikwa jambo ambalo ni sehemu ya ushahidi wa ubora
40:1	36:1	40:1	Umma – 39:1; Binafsi – 24:1	
Mwalimu: Uwiano wa Wanafunzi katika Sekondari				Uwiano uliotimizwa
1:40	1:40	1:40	Umma - 1:29; Binafsi -1:19	
Daftari: Uwiano wa Wanafunzi (Msingi na Sekondari)				Usambazaji wa moja kwa moja wa nyenzo wa wizara huboresha hali. Lengo limetimizwa katika Hisabati, Kiingereza na Kiswahili kwa Madarasa ya 1, 2 na 3 na kwa masomo makuu katika shule ya sekondari
1:1	1:1	1:1	1:1 [Madarasa ya 1-3 - 1: 0.96; Madarasa ya 7 na 8 - 1:1.2; Vidato vya 1-4-1:1.38]	
Kuboresha usawa wa kijinsia katika elimu				
Kielezo cha Usawa wa Kijinsia (Msingi)				Mafanikio hayo yanatokana na mikakati kadhaa ya hatua za uingilaji kati na kampeni dhidi ya ndoa za watoto
0.8	0.97	n.d.	n.d.	

Licha ya juhudi za serikali mintarafu ya ufikiaji ulioboreshwa, ikiwa ni pamoja na kupiga marufuku karo za shule, kukamilisha, mpito na kubakia shuleni bado vinaendelea kuwa changamoto licha ya maendeleo thabiti. Kiwango cha wastani cha kukamilisha shule ya msingi ni 84.5% kati ya 2017 na 2019, wakati mpito hadi sekondari ulikuwa na wastani wa 83.9%. Uwiano wa Kidato cha 4 hadi Kidato cha 1 ulikuwa na wastani wa 79.1%, huku mgawo wa wastani wa uandikishaji wa wanawake katika sekondari ukiwa 49.1%.

Kigezo muhimu cha utendaji wa elimu ni rasilimali za bajeti kwa ajili ya ruzuku za kila

mhusika kwa elimu ya bila malipo, pamoja na usimamizi wa elimu. Data inaonyesha kuwa ingawa bajeti nzima ya Wizara ya Elimu ilikuwa ya juu kwa 58.5% mnamo 2019/20 kuliko 2015/16, bajeti ya Elimu ya Msingi ilikuwa ya chini kwa 1.3% licha ya kubakiza mgawo wa wastani wa 20.5%. Zaidi ya hayo, bajeti ya Matumizi ya mara kwa mara ilikuwa kubwa, huku mgawo wa Maendeleo ukipanda mara moja tu zaidi ya 10%, licha ya mgawo wa matumizi ulioamuriwa na sheria wa 30%.

4.8.4 Viwango vya Umaskini

Katika Utafiti wake Jumuishi wa Bajeti ya Kaya wa Kenya (KIHSB) wa 2005/06, nchi ilibadilisha mbinu ya jadi ya ukusanyaji wa data ya sehemu fulani na ukusanyaji wa data ya pamoja inayoangazia vipengele sawa kwa marudio kwa mwaka mzima ambapo kaya zilihifadhi kumbukumbu katika shajara kuhusu matumizi yao yote muhimu - si mapato, na shughuli zingine. Mbinu hiyo kwa mfano, inarekodi misimu ya uzoefu wa ustawi wa kaya. Utafiti wa KIHSB wa pili wa 2015/16 ni muhimu kwani uliangazia uzoefu wa kaya chini ya ugatuzi tangu 2013, na ndio msingi wa mjadala wa umaskini hapa.

Jedwali la 4.6 linaonyesha hali ya umaskini katika ngazi ya kitaifa na kaunti. Makadirio ya

umaskini na ustawi hubainisha kaya kuwa 'maskini wa chakula' ikiwa matumizi kwa kila mtu yako chini ya Kshs 1,954 na Kshs 2,551 katika maeneo ya vijijini na mijini mtawalia, na 'maskini kwa ujumla' ikiwa ni chini ya Kshs 3,252 na Kshs 5,995 mtawalia. Pale ambapo matumizi ya jumla hayakuweza kumudu kulipia mahitaji yao ya chakula cha msingi, basi hao walichukuliwa kuwa 'maskini sugu', wanaoishi katika 'umaskini uliokithiri'. Mfumo uliotangulia unawezesha kukadiria 'kielezo cha idadi ya watu wanaokumbwa na umaskini', kwa kupima idadi inayokumbwa na umaskini wa jumla, na uwiano wake kwa idadi ya watu. 'Kielezo cha pengo la umaskini' kinazingatia kina cha umaskini, yaani, maskini wako chini ya mstari wa umaskini kwa kiasi gani. Hatimaye, 'ukali wa umaskini' unarekodi jinsi maskini walivyo maskini wakilinganishwa na watu wengine maskini.

Jedwali la 4.6: Idadi ya Watu Wanaokumbwa na Umaskini, Pengo la Umaskini na Ukali wa Umaskini katika kaunti za Kenya

	[1] Kiwango cha Idadi ya Watu (%)	[2] Mgawanyo wa Maskini (%)	[3] Pengo la Umaskini (%)	[4] Ukali wa Umaskini (%)	[5] Idadi ya Watu ('000)	[6] Idadi ya Maskini ('000)
Kitaifa	36.1	100.0	10.4	4.5	45,371	16,401
Vijijini	40.1	71.3	11.5	5.0	29,127	11,687
Karibu na Mijini	27.5	5.6	6.9	2.6	3,340	920
Mijini Kabisa	29.4	23.1	8.9	3.9	12,905	3,795
Kaunti						
Jiji la Nairobi	16.7	4.5	3.4	1.1	4,463	745
Nyeri	19.3	0.9	2.4	0.5	798	154
Meru	19.4	1.7	4.9	1.8	1,471	285
Kirinyaga	20.0	0.7	3.5	1.0	608	122
Narok	22.6	1.5	6.0	2.4	1,078	243
Machakos	23.3	1.7	5.7	2.2	1,191	278
Kiambu	23.3	2.7	6.6	2.5	1,868	435
Tharaka-Nithi	23.6	0.6	3.8	1.0	396	94
Murang'a	25.3	1.7	6.0	2.1	1,085	274
Mombasa	27.1	2.0	7.5	3.3	1,185	321
Embu	28.2	1.0	6.4	2.3	560	158
Lamu	28.5	0.2	5.5	1.8	128	36
Nakuru	29.1	3.6	7.8	2.8	2,031	592
Kericho	30.3	1.7	8.1	3.2	945	286
Taita/Taveta	32.3	0.7	7.7	2.7	358	116
Nyamira	32.7	1.4	9.1	3.5	699	229
Homa Bay	33.5	2.2	8.4	3.4	1,072	360
Siaya	33.8	2.0	8.7	3.5	985	333
Kisumu	33.9	2.3	8.7	3.4	1,132	384
Trans Nzoia	34.0	2.2	10.4	4.4	1,038	353
Makueni	34.8	2.0	8.8	3.2	959	334
Nyandarua	34.8	1.5	7.2	2.3	686	239
Bungoma	35.7	3.4	9.5	3.6	1,553	555
Kakamega	35.8	4.1	9.5	3.8	1,876	672
Nandi	36.0	2.1	9.4	3.4	954	343

Baringo	39.6	1.7	9.7	4.2	704	278
Kajiado	40.7	2.2	13.1	5.8	871	355
Uasin Gishu	41.0	2.8	12.9	5.8	1,133	465
Migori	41.2	2.8	8.0	2.5	1,126	464
Kisii	41.7	3.4	10.8	4.0	1,347	562
Vihiga	43.2	1.7	11.5	4.6	627	271
Elgeyo /Marakwet	43.4	1.2	13.4	5.6	469	204
Laikipia	45.9	1.4	14.9	6.8	507	233
Kilifi	46.4	4.0	12.3	4.8	1,400	650
Kwale	47.4	2.4	11.1	3.6	820	389
Kitui	47.5	3.2	13.4	5.3	1,098	522
Bomet	48.8	2.7	9.3	2.8	916	447
Isiolo	51.9	0.5	15.5	6.7	156	81
Pokot Magharibi	57.4	2.3	20.1	9.5	649	373
Tana River	62.2	1.2	20.0	9.3	304	189
Wajir	62.6	1.8	16.3	6.7	459	287
Marsabit	63.7	1.2	23.4	11.0	316	201
Garissa	65.5	1.7	24.1	11.3	432	283
Busia	69.3	3.6	22.3	9.3	840	583
Samburu	75.8	1.3	32.1	16.8	284	215
Mandera	77.6	3.4	32.8	17.0	711	552
Turkana	79.4	5.2	46.0	30.8	1,084	860

Chanzo: Jamhuri ya Kenya (2018: 49)

Jedwali la 4.5 linaonyesha kiwango cha kitaifa cha idadi ya watu wanaokumbwa na umaskini cha 36.1% [Safuwima 1], huku Pengo la Umaskini na Ukali wa Umaskini mtawalia vikiwa ni 10.4% [3] na 4.5% [4]. Kiwango cha idadi ya watu wanaokumbwa na umaskini vijijini kilikuwa 40.1% [1], lakini kwa sababu ya mgawo wake mkubwa wa idadi ya watu wa kitaifa, umaskini wa vijijini ulichangia 71.3% [2] ya umaskini wote. Pengo la umaskini vijijini lilikuwa kubwa zaidi, kama ukali wa umaskini wake. Kaunti zimepangwa kwa mpangilio wa mgawo unaoongezeka wa idadi ya watu wanaokumbwa na umaskini, huku kiwango cha 16.7% cha Nairobi kikitofautiana mno na kiwango cha juu cha kaunti yenye ardhi kame na nusu kame (ASAL) ya Turkana iliyoongoza kwa 79.4%. Licha ya kiwango cha chini kabisa cha idadi ya watu wanaokumbwa na umaskini cha Nairobi, idadi yake ya maskini, 745,000 [6], imezidiwa na 860,000 ya Turkana. Pengo la umaskini la Nairobi ni 3.4% tu ikilinganishwa na 46% ya ASAL ya Turkana, jambo linaloonyesha usawa mkubwa miongoni mwa maskini wa Nairobi, tofauti na ukosefu mkubwa wa usawa miongoni mwa maskini wa Turkana.

Hivyo, Turkana ina watu 115,000 zaidi ambao ni maskini kuliko Nairobi, lakini inahitaji rasilimali mara 15 zaidi kuwatoa watu wake katika

umaskini. Hatimaye, umaskini wa Turkana ni mbaya zaidi kwa 30% kuliko wa Nairobi wa 1.1%. Data ya KIHBS inaruhusu uchanganuzi sawa ndani ya kaunti, hivyo kuwezesha Serikali za Kaunti kutenga mifuko ya umaskini kwa huduma maalum. Hitaji la uchanganuzi huo ni muhimu kwa sababu watu na kaya chache tajiri sana zinaweza kuongeza wastani wa kaunti kwa udanganyifu, kama inavyowezekana kwa kaunti zinazovutia watalii, kama Lamu na Narok, hivyo kuwaficha maskini walio wengi ndani.

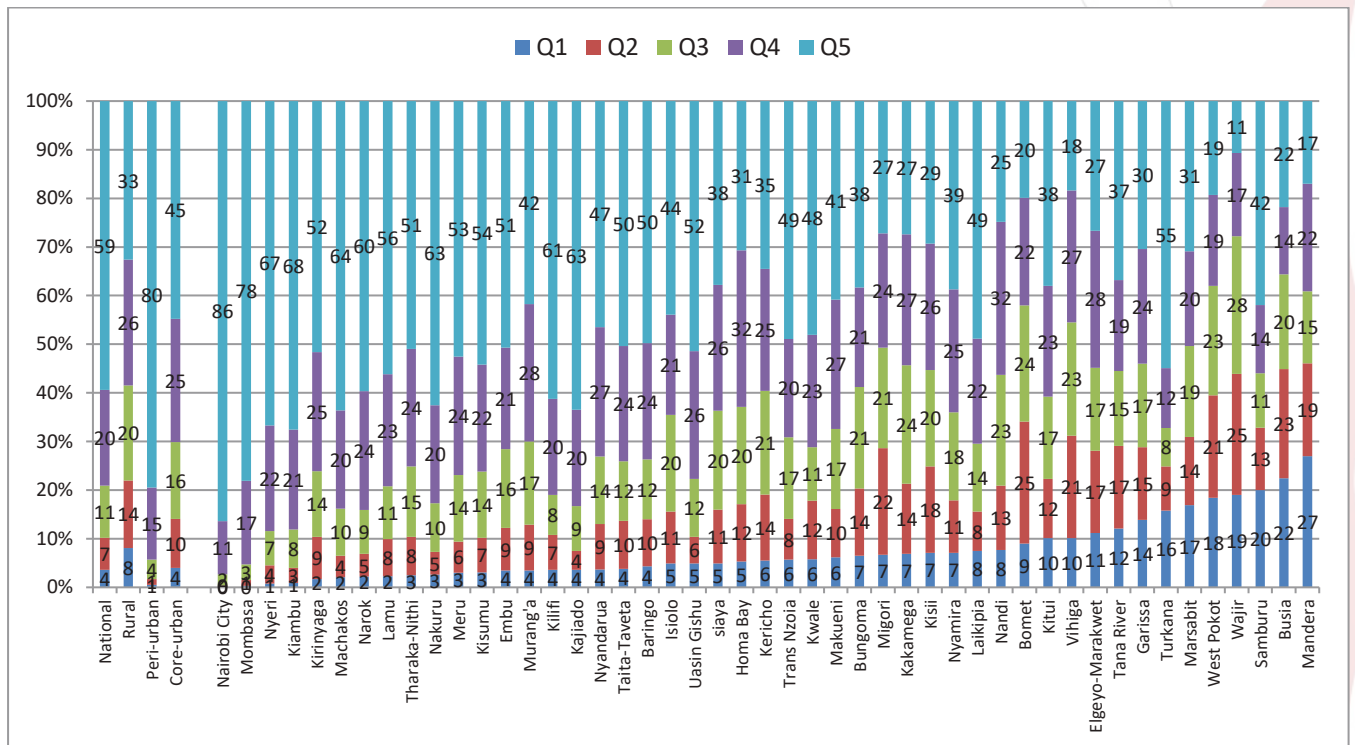
Kwa kuwa nchi zote za Afrika zinatekeleza SDG zinazolenga umaskini hadi 2030, na hapo awali, MDG za 2000-2015 zilizolenga umaskini pia, ulinganisho wa bara una matumizi fulani hata kama tofauti za mbinu za makadirio na vipindi vinavyoangaziwa vinashauri kuchukua tahadhari wakati wa kufasiri. Hata hivyo, data ya kikundi cha kinasibu cha nchi katika vipindi tofauti inaonyesha kuwa upunguaji wa 10.7% wa Kenya kati ya 2005/06 na 2015-16 unaweza kulinganishwa tu na upunguaji wa 9.3% na 7.7% mtawalia wa Ethiopia (2004 na 2010) na Ghana (2005 na 2012), huku nchi nyingine nyingi zikipata matokeo duni zaidi.

Ukosefu wa Usawa

Kupunguza ukosefu wa usawa kunaweza kupunguza umaskini: ushuru unaoongezeka

hatua kwa hatua huchukua kiwango zaidi kutoka kwa walio na uwezo zaidi kiuchumi, ambao baadaye hutumiwa kufadhili huduma za kuboresha ustawi kwa watu wenye uwezo duni kiuchumi, kwa mfano, kupitia elimu na huduma za afya zenye ruzuku. Mchoro wa 4.14 unatumia data ya matumizi ya kaya ambayo tayari imerejelewa hapo juu kuunda *viwango*, vya matumizi vya kaunti, huku idadi ya watu ikipangwa kuanzia wanaotumia kiasi cha chini zaidi hadi cha juu zaidi na kugawanywa kwa

vikundi vitano vya idadi sawa. Kiwango cha 1 kinawakilisha watumiaji wanaotumia kiasi cha chini zaidi ambao ni 20% huku Kiwango cha 5 kikijumuisha watumiaji wanaotumia kiasi cha juu zaidi wa 20%. Kwa hivyo, katika ngazi ya kitaifa, K1, 20% ya chini zaidi huchangia 4% tu ya matumizi huku K5 kikichukua 59% ya matumizi ya jumla. Katika sampuli ya utafiti ya mijini, K1 kilichangia 4% ya matumizi, huku K5 kikichangia 46%.

Mchoro wa 4.14: Mgawanyo wa viwango vya matumizi ya kawaida katika ngazi ya kitaifa na kaunti.

Madokezo: K1: <Kshs 3,156; K2: Kshs 3,159-Kshs 4801; K3: Kshs4802-Kshs7037; K4:Kshs7038-Kshs 10859; K5: >Kshs 10,859

Katika kaunti zote, tofauti kati ya Nairobi na kaunti ya ASAL ya Mandera inavutia. Jijini Nairobi, K5 kinachangia 86% ya matumizi yote, huku 80% iliyosalia ya watu wakigawana 14% ya matumizi. Kinyume chake, kaunti ya ASAL ya Mandera ina ukosefu mdogo wa usawa: 20% ya watu maskini zaidi wanachukua 27% ya matumizi, huku 20% tajiri zaidi wakichukua 17%. Inaonekana kwamba kuna usawa zaidi wa matumizi ndani ya umaskini wa kaunti za ASAL,

kaunti tisa zilizo upande wa kulia kabisa wa chati zikijiunga na Mandera, isipokuwa Busia.

4.8.5 Viwango vya Ukosefu wa Ajira

Sheria ya Mamlaka ya Kitaifa ya Ajira ilianzisha Mamlaka iliyopewa agizo la kubuni, kutekeleza, na kusimamia sera na mikakati madhubuti inayozingatia jinsia inayounda ajira kamili kwa ajili ya masoko ya ajira ya ndani na nje, huku

ikizingatia viwango vya Sheria ya Taasisi za Kazi, 2007, na Sheria ya Ajira, 2007.

Kikatiba, watoto wa Kenya walio na umri wa chini ya miaka 18 lazima wawe wanapata elimu; lakini kihalisia, watu wanaoweza kufanya kazi wanajumuisha watu walio na umri wa kuanzia miaka 15, ikizingatiwa kwamba baadhi ya mbinu za kuchuma riziki za jamii huwalazimisha watoto kujiunga katika soko la kazi. Kikomo cha juu cha 64 pia kinapuuza baadhi ya uhalisia wa kikazi wa mbinu za kuchuma riziki za jamii. Hata hivyo, kati ya watu milioni 25.6 wenye umri wa miaka 15 hadi 64, wanaoweza kufanya kazi ni milioni 17.7 wanaotoa kiwango cha ushiriki cha 66.7%. Mgawo wa watu wanaoweza kufanya kazi ambao hawafanyi kazi ni 33.3%, ikiwa ni pamoja na wanafunzi, watu wadhaifu na wastaafu ambao hawatafuti au hawana kazi. Ushiriki hufikia kilele katika kiwango cha umri wa miaka 40-44.

Ukosefu wa ajira unazingatia watu wanaoweza kufanya kazi wasio na kazi, lakini ambao wanatafuta kazi kihalisia kwa muda wa wiki nne zilizopita. Kwa hivyo, jumla ya ukosefu wa ajira ilifikia milioni 1.1, ambayo ni sawa na 6.2% ya jumla ya watu wanaoweza kufanya kazi, ambayo imepungua kutoka 7.4% mnamo

2015/16. Hata hivyo, kuna kikundi cha vijana wasiofanya kazi ambao hawako shuleni, hawafanyi kazi wala kupokea mafunzo. Ukosefu wa ajira wa muda mrefu unaojumuisha angalau wiki 52, umefika 3.3% na ni wa juu zaidi katika vikundi vya umri mdogo. Hata hivyo, tatizo lingine ni ajira zisizotumia ustadi kamilifu wa waajiriwa zinazohusiana na muda zinazopatikana na wafanyakazi walio tayari kuzifanya hupata chini ya kiwango maalum cha saa za kazi kilichowekwa. Matumizi duni kama haya yalipungua kutoka 18.7% mnamo 2015/16 hadi wastani wa 11.9%, kuanzia 6.8% kwa kikundi cha umri wa miaka 45-49 hadi 21.3% kwa kikundi cha umri wa miaka 20-24.

Kufuatia kutofaulu kwa ajira mpya 500,000 kila mwaka katika miaka ya 2000, Jedwali la 4.7 linaonyesha kuwa serikali haikufaulu tena katika wastani wake uliokadiriwa wa ajira mpya milioni 1 kati ya 2017 na 2019. Kwa kuzingatia vikomo vya ukuaji wa ajira katika sekta rasmi, mwanzoni mwa miaka ya 1970 serikali ilifungua shughuli za kiuchumi za sekta isiyo rasmi, ambazo zilikuwa mwanzilishi wa ukuaji wa ajira: badala ya makadirio ya uwiano wa 0.65/0.35 wa sekta isiyo rasmi/rasmi katika ajira mpya, uwiano halisi wa ajira mpya ulikuwa 0.87/0.13.

Jedwali la 4.7: Malengo na Uhalisia wa Ukuaji wa Ajira 2017-2019 ('000)

	2017		2018		2019	
	Lengo	Halisi	Lengo	Halisi	Lengo	Halisi
Sekta Rasmi	530	116.3	304	80.8	476	78.4
Sekta Isiyo Rasmi	902	789.3	763	744.1	766	767.9
Jumla	1432	905.6	1067	824.9	1,242	846.3
% ya Rasmi/Jumla	37.0	12.8	28.5	9.8	38.3	9.3
% ya Halisi/Lengo ya Rasmi	21.9		26.2		16.5	
% ya Halisi/Lengo ya Isiyo Rasmi	87.5		97.5		100.2	

Lakini muhimu zaidi ni upungufu mkubwa kati ya uhalisia na malengo ya sekta rasmi na isiyo rasmi. Data hiyo inaonyesha kuwa wakati

utendaji wa sekta rasmi umezidi kutotimiza malengo mno, utendaji wa sekta isiyo rasmi umeongezeka na kuziba pengo la kufikia

malengo. Hata hivyo, mtindo huu wa ukuaji wa ajira unadhoofisha ahadi ya Kenya ya kutoa 'kazi bora' ya SDG 8: kwa kuwa, kazi ya sekta isiyo rasmi ina sifa zisizotakiwa kama vile ajira ya watoto na ajira isiyotumia ustadi kamilifu wa waajiriwa, na haijumuishi ulinzi wa kijamii.

4.8.6 Kukabiliana na Mabadiliko ya Tabia ya Nchi

Kujitolea kwa Kenya kwa mifumo ya mabadiliko ya tabia ya nchi ya kimataifa ni anuwai mno. *Ilitia* saine Mapatano ya Mfumo wa Umoja wa Mataifa wa Mabadiliko ya Tabia ya Nchi mnamo tarehe 12 Juni 1992 na *kuthibitisha* hilo mnamo tarehe 30 Agosti 1994. Mnamo tarehe 25 Februari 2005, *ilikubali* Itifaki ya Kyoto kwa Mfumo ya tarehe 11 Desemba 1997. Kisha *ilikubali* Marekebisha ya Doha ya Itifaki hiyo mnamo tarehe 7 Aprili 2014, ikatia saine Mkataba wa Paris mnamo tarehe 22 Aprili 2016, na baadaye *kuthibitisha* hilo mnamo tarehe 28 Desemba 2016. Zaidi ya hayo, Kenya imejitolea kwa SDG ya 13 kuhusu Hatua za Tabia ya Nchi, ambayo malengo yake yanalingana na Ajenda ya 2063 ya Umoja wa Afrika.

Kenya ilifasiri mapema ahadi hizi za kimataifa kuwa sera na mikakati ya nyumbani, kuanzia kwa Mkakati wa Kitaifa wa Kukabiliana na Mabadiliko ya Tabia ya Nchi wa 2010, ambao ulifuatiwa karibuni na Mpango wa Kitaifa wa Utekelezaji wa Mabadiliko ya Tabia ya Nchi wa 2013-2017 wa kuzindua. Nchi hiyo pia ilibuni mpango wake wa muda mrefu unaoitwa Mpango wa Kitaifa wa Marekebisha wa Kenya wa 2015-2030, unaunganisha mipango ya mabadiliko ya tabia ya nchi na matokeo ya mafanikio ya Ruwaza ya 2030. Utekelezaji wa Ruwaza hiyo kwa sasa umefupishwa katika MTP III (2018 hadi 2022), ambao unaambatana

kwa wakati na Mpango wa pili wa Kitaifa wa Utekelezaji wa Mabadiliko ya Tabia ya Nchi wa 2018-2022. Mpango huo wa Utekelezaji unatoa msingi kwa Mchango Unaodhamiriwa wa Kitaifa wa Kenya uliowasilishwa kwa Sekretarieti ya Mapatano ya Mfumo wa Umoja wa Mataifa wa Mabadiliko ya Tabia ya Nchi.

Makao ya mabadiliko ya tabia ya nchi nchini

Sanduku la 4.1: Mkutano wa 7 wa Kila Mwaka wa Ugatuzi

Lengo Kuu. Kuimarisha serikali ndogo za kitaifa ili kuchukua hatua kuhusu mabadiliko ya tabia ya nchi na kukuza uwezo thabiti wa kukabiliana na hali husika.

Malengo Mahususi:

1. Kuwezesha Serikali za Kaunti kuonyesha uongozi thabiti wa tabia ya nchi;
2. Kushauriana kuhusu athari ya hatua za kukabiliana na mabadiliko ya tabia ya nchi;
3. Kushauriana kuhusu jinsi ya kuimarisha uwezo wa Kenya wa kuunda orodha ya gesi chafuzi;
4. Kutoa jukwaa kwa sekta ya serikali na binafsi kujitolea kwa mikakati ya hatua za tabia ya nchi itakayofanywa kwa mwaka mmoja ujao; na
5. Kuhamasisha upandaji wa miti milioni mbili katika kaunti mwenyeji kabla na wakati wa mkutano

[Taja chanzo chako hapa.]

Kenya ni Kurugenzi ya Mabadiliko ya Tabia ya Nchi ya Wizara ya Mazingira, iliyoundwa na Sheria ya Mabadiliko ya Tabia ya Nchi ya 2016, na malengo ni pamoja na: kuunganisha hatua za kukuza marekebisha na ustahimilivu katika kubuni mipango na kuunda bajeti za maendeleo katika ngazi ya kitaifa na kaunti, na katika uwekezaji wa Ruwaza ya 2030 wa sekta ya umma na binafsi; na kujitahidi kuwa nchi inayostahimili tabia ya nchi yenye kaboni ya chini, hasa miongoni mwa watu walio katika mazingira magumu kupitia kufanya marekebisha na kupunguza hatari ya maafa.

Ukaguzi wa 2018/2019 na 2019/2020 wa utekelezaji wa mipango ya mabadiliko ya tabia

ya nchi ulitaja Orodha ya Tatu ya Kitaifa ya Gesi Chafuzi ya Kenya kuwa inayochangia 80% ya utoaji wote wa gesi chafuzi kwa Kilimo na Matumizi ya Ardhi na Mabadiliko ya Matumizi ya Ardhi na Misitu - zinazoitwa sekta za - LULUC. Kutokana na hilo Orodha hiyo ilipendekeza "upandaji wa miti, upandaji wa miti upya na upandaji wa miti ili kukuza misitu ili kuongeza sinki na kupunguza vyanzo (vya utoaji wa gesi chafuzi)." Vyanzo vya utoaji wa gesi chafuzi vilivyotajwa vinasisitiza umuhimu wa Serikali za Kaunti katika kudhibiti mabadiliko ya tabia ya nchi. Kando na mipango mbalimbali mahususi ya kaunti, kama vile upangaji wa GIS uliojumuishwa katika upangaji wa masuala ya anga wa kaunti, mabadiliko ya tabia ya nchi

yalikuwa mada ya Mkutano wa 7 wa Kila Mwaka wa Ugatuzi (tazama Sanduku la 4.1).

Jedwali la 4.8 linatoa muhtasari wa ahadi kuu za eneo husika za mabadiliko ya tabia ya nchi kwa miaka ya fedha ya 2018/19 na 2019/20, likiorodhesha sekta ndogo, malengo, na mafanikio. Ukuaji wa ufanisi wa 'kazi za kulinda mazingira' katika kipindi cha pili cha ukaguzi ulihusishwa na Mradi wa Maendeleo na Ajira Inayolinda Mazingira, ukuzaji wa Uvumbuzi Unaolinda Mazingira, na utekelezaji wa Mkakati wa Kitaifa wa Uchumi Unaolinda Mazingira. Kutofaulu kwa utoaji wa gesi chafuzi kutimiza malengo ya 2018 na 2019 ya MtCO_{2e} kumehusishwa na mabadiliko muhimu ya kiutaratibu katika mbinu.

Jedwali la 4.8: Mafanikio ya Eneo Husika ya Mabadiliko ya Tabia ya Nchi, Miaka ya Fedha ya 2018/2019 na 2019/2020

Matokeo na Kiashiria/Viashiria vya MTP III	2018/2019		2019/2020	
	Malengo	Mafanikio	Malengo	Mafanikio
Idadi ya kazi za kulinda mazingira zilizoundwa	200,000	90,000	200,000	204,012
	Maoni: Ingawa lengo la 2018/19 halikutimizwa, kiwango kilichowekwa kilizidiwa katika mwaka wa fedha uliofuata kutokana na utendaji bora mno wa Mradi wa Maendeleo na Ajira Inayolinda Mazingira			
Idadi ya kaunti zilizo na mipango ya anga ya GIS inayojumuishwa Mabadiliko ya Tabia ya Nchi na Kupunguza Hatari ya Maafa.	6	0	6	4
	Maoni: Kaunti moja ilikamilisha mpango wake wa kikanda badala ya mpango wa anga, ambao hata hivyo haukuwa wa GIS. Ujumuishaji wa GIS pia ulichelewesha malengo ya 2019/20 ya Kilifi, Kwale, Kajiado, Turkana na Makueni.			
Utoaji wa GHG wa kila mwaka (MtCO _{2e})	85	96	90	97
	Maoni: Wakati wa mwaka wa kwanza wa fedha, lengo halikutimizwa kwa sababu Kenya ilikuwa bado haijandaa Orodha yake ya Tatu ya Kitaifa ya Gesi Chafuzi. Kutofaulu katika mwaka wa pili wa fedha kulitokana na ukokotoaji mpya kulingana na shughuli iliyosasisiwa ya Orodha ya GHG.			

Orodha hiyo na data nyingine zilizo hapo juu zinaonyesha kuwa uingiliaji kati wa mabadiliko ya tabia ya nchi hufanywa vyema zaidi katika maeneo ya kaunti na kaunti ndogo badala ya viwango vya kitaifa. Kwa hivyo, Kenya imekuwa ikifanya mpango wa Hazina ya Kaunti ya Mabadiliko ya Tabia ya Nchi tangu 2010, ambao unasisitiza upangaji wa ngazi ya chini kwenda juu unaoendeshwa na jamii. Zaidi ya hayo, Kenya imekubali Kilimo Kinachozingatia Mabadiliko ya Tabia ya Nchi kinacholenga kaunti. Utambuzi mkuu wa ukaguzi wa

utekelezaji wa 2018/19 na 2019/20 ulikuwa kwamba utashi wa kisiasa usiotosha, na ufahamu usiotosha, wa mabadiliko ya tabia ya nchi viliunyima upangaji unaostahili na nafasi ya kupanga bajeti na rasilimali. Uzoefu huu ndio msingi wa ulengaji wa Mkutano wa 7 wa Kila Mwaka wa Ugatuzi katika kukabiliana na mabadiliko ya tabia ya nchi, ambao pia tunatumai ulishughulikia changamoto za upungufu wa wafanyakazi, na utekelezaji dhaiifu wa Mpango Utendaji.

SEHEMU YA 5

MITAZAMO YA WANANCHI
KUHUSU UTOAJI WA HUDUMA
WA SERIKALI ZA KITAIFA NA
KAUNTI

5. MITAZAMO YA WANANCHI KUHUSU UTOAJI WA HUDUMA WA SERIKALI ZA KITAIFA NA KAUNTI

Sehemu hii inayolenga kaunti hutumia nguzo zile zile sita za APRM/NEPAD za NGR kukagua mitazamo ya ngazi ya kaunti kuhusu utendaji wa utoaji huduma wa Serikali ya Kitaifa na Serikali za Kaunti. Kwa muhtasari, data ya ubora ilikusanywa kupitia mahojiano ya watoa taarifa muhimu (KIIs) na mijadala ya vikundi lengwa (FGDs). Baadaye, wanachama wa FGD walitoa alama kati ya 1 (duni) hadi 10 (nzuri), kwa utendaji wa Serikali ya Kitaifa katika kaunti husika, na utendaji wa Serikali za Kaunti zao wenyewe. Tathmini hizo huchukulia kwamba wajibu walikuwa na ufahamu wa kutosha kuhusu mgawanyo wa majukumu ndani ya kaunti kati ya Serikali za Kitaifa na Kaunti. Data ilikusanywa katika kaunti 43 kati ya 47 za Kenya, kaunti zilizoachwa nje zikiwa kaunti za ASAL za Garissa na Mandera za kaskazini-mashariki mwa Kenya zinazopakana na Somalia, na kaunti za Machakos na Muranga. Kila kaunti iliyokaguliwa ina alama ya jumla inayowezekana ya 20, ya juu zaidi ikiwa 10 kwa kila mojawapo kwa utendaji unaonwa wa Serikali ya Kitaifa na Serikali ya Kaunti katika kaunti hiyo. Kwa kuzingatia kaunti 43 zilizokaguliwa, kila nguzo ina alama ya juu zaidi ya 860, 430 kila moja kwa

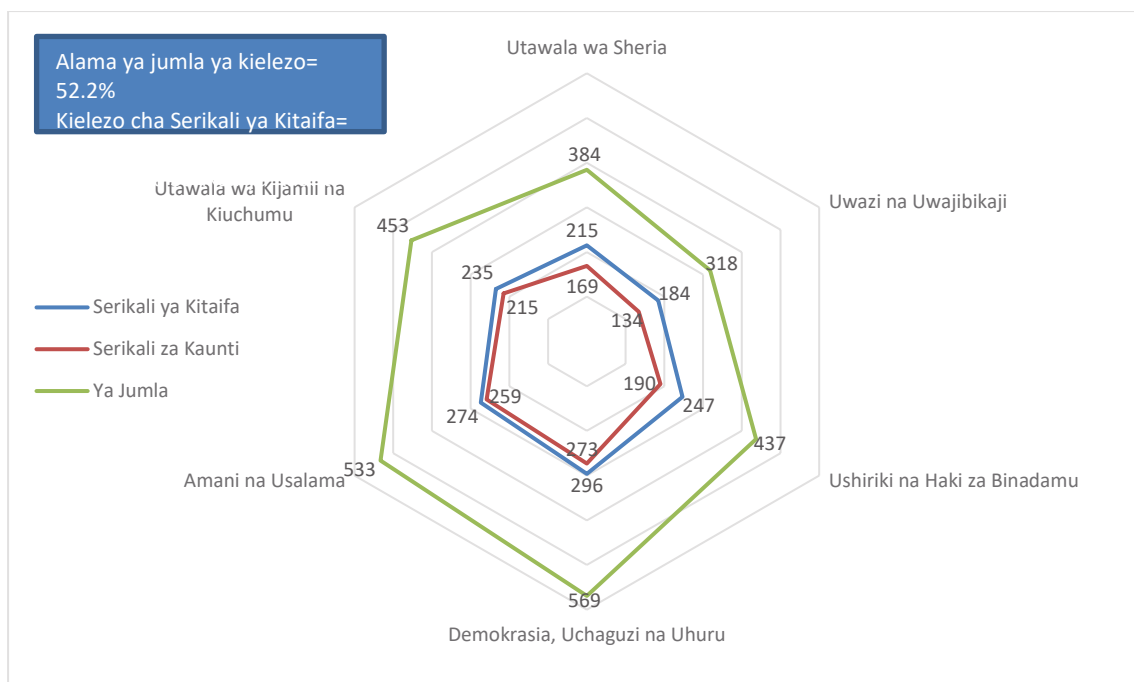
maoni kuhusu Serikali ya Kitaifa, na Serikali za Kaunti.

5.1 Mitazamo ya Jumla kuhusu Utoaji wa Huduma wa Serikali za Kitaifa na Kaunti

Mchoro wa 5.1 unaonyesha kuwa utendaji bora zaidi wa jumla wa Serikali ya Kitaifa pamoja na Serikali ya Kaunti ulikuwa katika nguzo ya Demokrasia, Uchaguzi na Uhuru ikiwa na pointi 569 kati ya pointi 860 zinazowezekana, ambayo ni alama 66.2%. Nguzo dhaifu zaidi ilikuwa ya Uwazi na Uwajibikaji kwa pointi 318 (36.9%) Serikali ya Kitaifa ilizishinda Serikali za Kaunti zilizojumlishwa kwa nguzo zote sita. Nguzo bora iliyojumlishwa ya Serikali za Kaunti pia ilikuwa Demokrasia, Uchaguzi na Uhuru kwa pointi 273, huku nguzo dhaifu zaidi ikiwa Uwazi na Uwajibikaji kwa pointi 134, pointi 50 chini ya alama ya Serikali ya Kitaifa. Kwa hivyo, kielezo cha jumla cha utoaji wa huduma cha kaunti kilikuwa 52.2%, kukiwa na kielezo cha Serikali ya Kitaifa cha 56.4%, na kielezo kilichojumlishwa cha Serikali za Kaunti cha 48.0%.

Balozi Dk. Samori Okwiya, Mkurugenzi Mtendaji, NEPAD/APRM Kenya Sekretarieti na Bwana Peter Kimemia, Mkurugenzi APRM na Utawala, wakishirikiana na aliyekuwa Msimamizi wa Kaunti, Kwale, Bwana Karuku Ngumo.

Mchoro wa 5.1: Vielezo vya Utawala wa Kaunti

5.2 Utawala wa Sheria

Ugatuzi umekumbwa na matatizo ya awamu ya kuanza inavyotarajiwa: kwa mfano, baadhi ya maeneo ya utawala yana ofisi halisi za ngazi ya kaunti, ilhali mengine hayana, hivyo basi kulazimisha mipango ya muda ya kaunti na kaunti ndogo.

Mgawanyo wa Madaraka

Serikali za Kaunti zina Serikali na Wajumbe wa Bunge waliotolewa kikatiba lakini zinaendelea kutegemea ngazi ya kitaifa kwa masuala ya mahakama. Ingawa Serikali ya Kaunti ina maafisa wenye umahiri wa kiufundi, bunge linatatizwa na Wajumbe wa Bunge la Kaunti ambao wana elimu duni, ambao (kwa hivyo) mara nyingi huwa na mzozo na Serikali yao.

Kazi ya Serikali ya Kitaifa katika kaunti, inayotolewa na Utaratibu wa Nne wa Katiba, inaratibiwa kupitia Sheria ya Uratibu wa Serikali ya Kitaifa; lakini ufanisi unatatizwa na kutegemea Nairobi kwa rasilimali. Serikali ya Kitaifa inabaki na utendaji mkuu wa uzalishaji wa mapato kote nchini na hivyo hufadhili

mashirika yote ya serikali; lakini inaonekana kutumia mpangilio huu kudumisha udhibiti wa kisiasa hasa kwa Serikali za Kaunti ambazo zina fursa za kawaida za kujipatia mapato kupitia ada na viwango vya huduma. Zaidi ya hayo, uratibu kati ya Serikali za Kitaifa na Kaunti katika kaunti unatatizwa na mivutano kati ya Gavana aliye na pesa lakini asiye na mamlaka, na Kamishna wa Kaunti aliye na mamlaka lakini lazima ategemea Nairobi kwa rasilimali za bajeti..

Utendaji wa Mahakama/Upatikanaji wa Haki

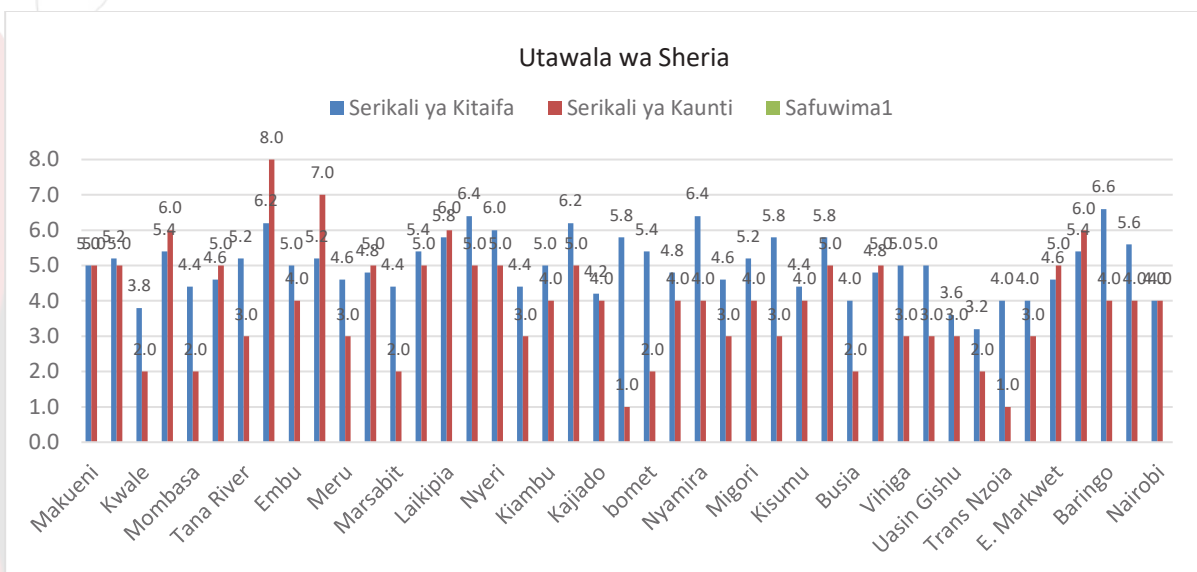
Licha ya mageuzi mengi yanayolenga ufanisi wa mahakama, kama vile kuzinduliwa kwa Miungano ya Watumiaji wa Mahakama, mrundikano mkubwa wa kesi unaendelea kukuza desturi za kupotosha. Mageuzi yenye matumaini ya Utatuzi Mbadala wa Migogoro ambapo machifu wanashughulikia masuala machache, yanaweza kupelekea mahakama zisizo halali, na ufisadi; na hayawasaidii wanawake katika jamii ambapo 'hawapaswi kutoa maoni'. Mahakama haipatikani kwa urahisi katika ngazi za chini: kuna mahakama moja katika eneo kubwa la Turkana, na umbali wa kilomita 35 hadi mahakamani huko Wajir.

Licha ya mageuzi ambayo ni rahisi kutekelezwa na watumiaji, lugha na taratibu za mahakama zinabaki kuwa za 'kigeni'. Watu wenye ulemavu hawajapata usaidizi wa kutosha - ulemavu wa mwili, sauti, kuona na aina zingine.

Utendaji wa Serikali za Kitaifa na Kaunti

Alama za timu za FGD za kaunti maalum kwa Utawala wa Sheria zilikuwa na kiwango cha kati ya 2.0 (Bungoma) na 6.6 (Baringo) kwa Serikali ya Kitaifa, na 1.0 (Trans Nzoia) hadi 8.0 (Kitui) kwa Serikali za Kaunti, kama inavyoonekana

katika Mchoro wa 5.2. Alama ya jumla ya juu kabisa ya Serikali za Kitaifa na Kaunti ilikuwa pointi 14.2 za Kitui, huku kaunti zingine saba zikipata alama za jumla za angalau pointi 11. Ni vikundi vitano tu vya FGD vilivyopatia Serikali zao mahususi za Kaunti alama za angalau pointi 6.0, ikilinganishwa na saba zilizopata angalau pointi 6.0 kwa Serikali yao ya Kitaifa. Utendaji dhaifu zaidi kwa ujumla ulikuwa pointi 1.0 kila moja kwa Serikali za Kaunti za Narok na Trans Nzoia.

Mchoro wa 5.2: Alama za Utawala wa Sheria za Serikali za Kitaifa na Kaunti

Kwa jumla kuhusu Mgawanyo wa Madaraka, Serikali ya Kitaifa ilizishinda Serikali za Kaunti kwa pointi 46, tofauti moja kubwa zaidi ya kaunti ikiwa ni pointi 4.8 za Narok. Lakini, Serikali za Kaunti zilifanya vyema zaidi huko Kitui na Tharaka Nithi, zikiwa na tofauti za pointi 1.8 mtawalia.

ya Kitaifa unashughulikiwa kutoka kwa afisi kuu za wizara husika. Uratibu hafifu wa mashirika ya kupambana na ufasidi, huku Tume ya Maadili na Kupambana na Ufasidi ikiwa bado haionekani, umeruhusu upendeleo na ndugu na marafiki kuwa viamuzi vya msingi vya utoaji wa huduma.

5.3 Uwazi na Uwajibikaji

Ufisadi

Ugatuzi umesambaza ufasidi hadi katika kaunti ambako umekithiri zaidi katika Serikali ya Kaunti kuliko miongoni mwa wawakilishi wa Serikali ya Kitaifa, pengine kwa sababu ununuzi wa Serikali

Uwazi

Mashirika dhaifu ya kupambana na ufasidi, na utetezi dhaifu wa ushiriki wa umma katika usimamizi wa maendeleo miongoni mwa mashirika na Serikali za Kitaifa na Kaunti, hudhoofisha uwazi. Mahudhurio ya mikutano ya

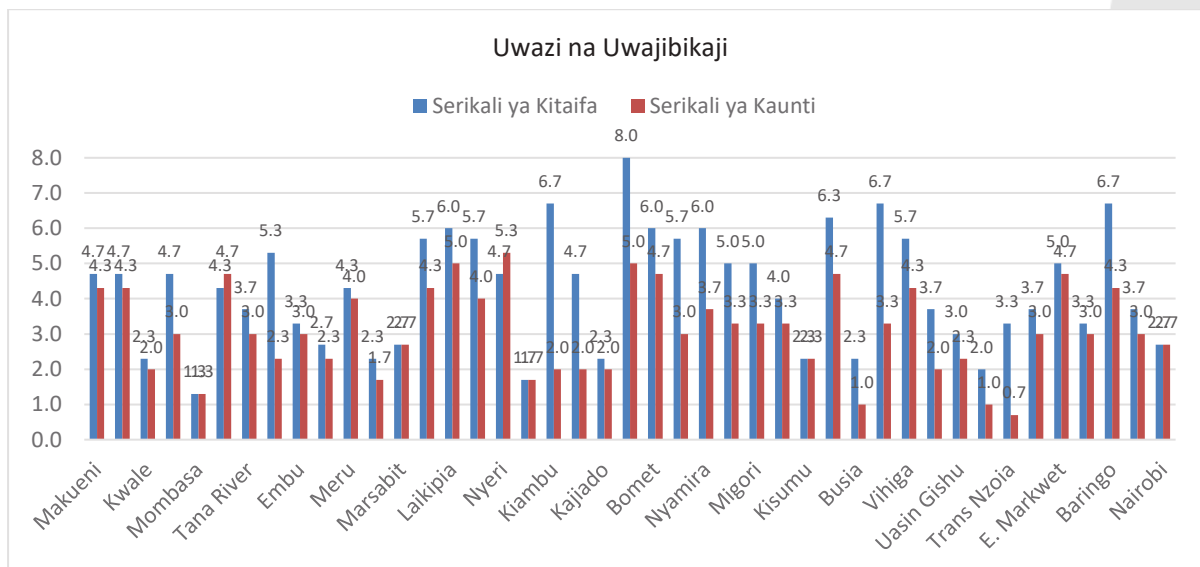
kuunda mipango na kupanga bajeti yanahusisha mialiko ya kuchagua; na uwekezaji duni katika elimu ya kiraia unamaanisha wananchi wanaohudhuria mikutano hiyo wana uelewa mdogo au hawana uelewa kabisa kuhusu mambo yanayojadiliwa.

Uwajibikaji

Uwazi hafifu husababisha uwajibikaji hafifu: michakato yenye kasoro ya kuunda mipango na kupanga bajeti inamaanisha kuwa maamuzi si ya wananchi hata kidogo. Wananchi wanapopendekeza vipaumbele, haya kamwe hayaakisiwi katika mipango ya mwisho ya shughuli, hivyo kudhoofisha motisha ya kuhudhuria mikutano ya siku zijazo. Juhudi za kuwachukulia hatua za adhabu maafisa wafisadi hubadilishwa haraka kutoka kwa mtu binafsi hadi kwa jamii, jambo linalomaanisha kwamba "ufisadi hufaidisha!"

Utendaji wa Serikali za Kitaifa na Kaunti

Chini ya nguzo ya Uwazi na Uwajibikaji pia, Serikali ya Kitaifa ilizishinda Serikali za Kaunti - kwa pointi 50, huku Serikali ya Kitaifa ikiongoza katika kaunti 36 ikilinganishwa na mbili pekee kati ya Serikali za Kaunti, kama inavyoonyeshwa kwenye Mchoro wa 5.3. Alama mahususi za Serikali ya Kitaifa zilikuwa na kiwango cha kuanzia pointi 1.3 (Mombasa) hadi pointi 8.0 (Narok), ikilinganishwa na kiwango cha Serikali za Kaunti cha pointi 0.7 (Trans Nzoia) hadi pointi 5.3 (Nyeri). Utawala wa Serikali ya Kitaifa unaonyeshwa zaidi katika alama za juu za Trans Nzoia zinazokaribia 500%, na viwango vya zaidi ya 200% katika visa vingine vinne. Hata hivyo, utendaji ulikuwa dhaifu kwa pande zote kukiwa na alama 10 tu za jumla zinazozidi pointi 10.0. Alama ya jumla ya juu kabisa ya kaunti ilikuwa pointi 13.0 za Narok huku Mombasa ikiwa ya mwisho kwa pointi 2.6.

Mchoro wa 5.3: Alama za Uwazi na Uwajibikaji za Serikali za Kitaifa na Kaunti

5.4 Ushiriki na Haki za Binadamu

Ushiriki wa wananchi au umma ni haki ya kikatiba inayotekelezwa kupitia sheria mbalimbali, kama vile Sheria ya Serikali za Kaunti na Sheria ya Usimamizi wa Fedha za

Umma. Uhusiano kati ya ushiriki na haki za binadamu unachukulia kwamba wananchi wanafahamu muktadha wa maendeleo na athari zake kwa haki zao za binadamu na watashiriki ili kulinda haki hizo. Lakini, ufahamu huo haujaonekana kila wakati.

Ushiriki wa Wananchi

Ushiriki wa wananchi unadokezwa katika Kifungu cha 2 cha Katiba kinachoeleza kwamba mamlaka ni ya watu moja kwa moja, au kupitia viongozi wa kitaifa na wa sehemu ndogo za kitaifa wanaochaguliwa kidemokrasia ambao pamoja na wanateknokrasia na warasimu, lazima watoe vipaumbele vya watu. Kwa hakika, ushiriki wa watu “hufunga” vyombo vyote vya Serikali, maafisa wa Serikali, maafisa wa umma, na watu wote wakati wowote yeyote kati yao anapoingilia masharti ya Katiba.

Kote katika FGD, baadhi walihisi kuwa uzingatiaji ulikuwa mkubwa zaidi katika Serikali ya Kitaifa (Garissa), wengine katika Serikali ya Kaunti yao (Turkana), na wengine walinena kwa uthabiti kuwa haupo (Samburu). Kuendelea kwa kutokuwepo kwa mfumo wa kisheria wa *kitaifa* wa ushiriki kumeruhusu Magavana kutumia rasilimali za kaunti watakavyo, jambo ambalo mashauriano yoyote huhalalisha tu. Serikali ya Kitaifa ilionekana kuwezesha ushiriki vyema zaidi kwa sababu ya matukio yake jumuisi zaidi yanayowajumuisha wanawake na watu wenye ulemavu. Miongoni mwa matukio ya kaunti, ni Turkana pekee iliripoti kuwa wanawake huwa wengi katika matukio, yamkini kwa sababu wanaume wanafuatilia masuala ya migogoro. Matukio mara nyingi hayatayarishwi vizuri, na hulenga zaidi usambazaji wa rasilimali badala ya kutambua vipaumbele, na uundaji wa mipango na kupanga bajeti kunakohitajika. Kutovutiwa kulitokea kwa sababu ya vuzuizi vya lugha na maoni hafifu kuhusu mipango iliyopendekezwa hapo awali, hivyo kuwafanya wananchi kudai uwezesaji/malipo ya kuhudhuria.

Jinsia

Ni Kiambu pekee ilibainisha uwakilishaji kupita kiasi wa wanawake katika majukumu muhimu, kama vile baraza la mawaziri la kaunti; vinginevyo, uwakilishaji mdogo wa wanawake

uliendelea: kwa mfano, hakuna mwanamke wa Nakuru aliyekuwa na mamlaka ya kulipia gharama. Maendeleo ya wanawake yalitizwa na utamaduni na siasa. Walionwa kuwa wenye hisia zaidi kazini, lakini walikuwa mameneja na watoa huduma bora wenye utu zaidi. Licha ya masharti ya kikatiba, hatua za kuwezesha wenye uwezo duni katika jamii zilisalika kuwa zenye shaka.

Utoaji wa Huduma

Licha ya tofauti za kikatiba za majukumu husika, Serikali ya Kitaifa inaingilia majukumu ya Serikali ya Kaunti, hivyo kusababisha urudufishaji usio na manufaa wa huduma, hivyo kudhoofisha ubora. Uingiliaji huo huenda unatokana na uwezo dhaifu wa kaunti unaoendelea; lakini mara nyingi zaidi, ni kutokana na siasa, ufiadini, na mitiririko isiyo ya uhakika ya ufadhili wa Hazina ya Kitaifa. Vituo vya *Huduma* vilivyogatuliwa vinathaminiwa sana; lakini kulikuwa na mapendekezo ya kuweka upya huduma mbalimbali chini ya makao makuu, ikiwa ni pamoja na kilimo, mazingira, huduma za afya, na elimu ya chekechea.

Wahusika Wasio wa Serikali

Sheria ya Mashirika ya Manufaa ya Umma ya 2013 ilichochea na hitaji la uchunguzi zaidi wa shughuli za mashirika yasiyo ya serikali, kama vile mashirika ya Kiislamu yenye itikadi kali yaliyodaiwa kufadhili mashirika ya ndani yasiyo ya serikali. Hata hivyo, mashauriano ya kaunti yalikuwepo kwa mashirika yasiyo ya serikali, yakitambua aina na viwango tofauti vya ushiriki wake katika michakato ya maendeleo ya kaunti. Wakati baadhi huhudhuria vikao ili kuonyesha uwepo tu, mengine hujihusisha kwa umakinifu, kama vile *Bunge thabiti la Mashinani* – 'bunge la mtaani' - huko Kajiado.

Ugatuji wa Madaraka

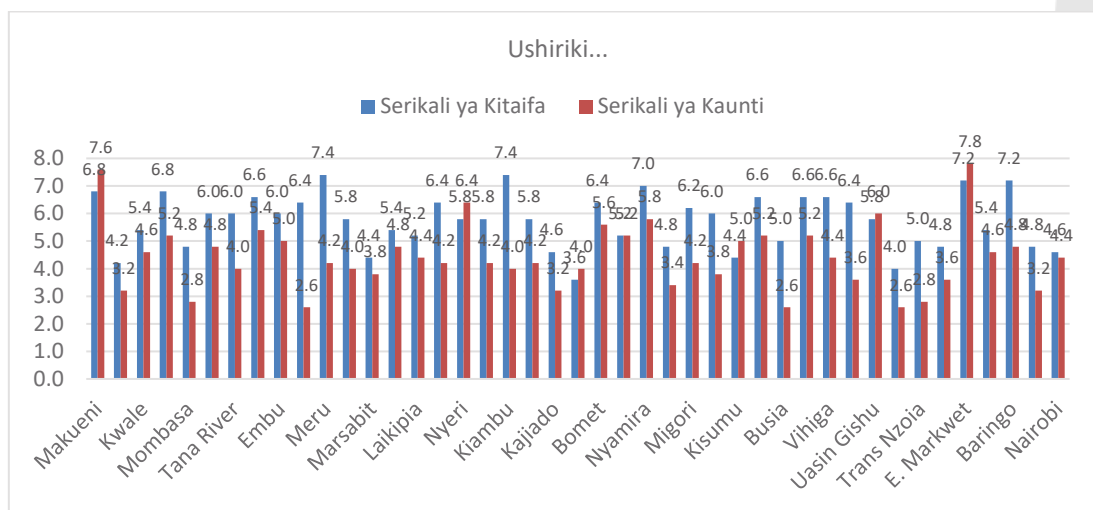
Mashauriano ya kaunti yalipendelea eneo la mitaani la watoa huduma, licha ya mtiririko wa ufadhili usio na uhakika. Ingawa uundaji shirikishi wa mipango na upangaji wa bajeti ulilaumiwa kwani hauwezi kuhakikisha utekelezaji wa vipaumbele vinavyokubalika na pande zote, jambo ambalo kwa kiasi fulani linaonwa kutokana na mtiririko wa rasilimali usio na uhakika, hivyo kusababisha maamuzi ya upande mmoja ya watoa huduma.

Kuhusu mkanganyiko katika utoaji wa huduma, uingiliaji wa Serikali ya Kitaifa kwa utoaji wa huduma za afya ulijitokeza kwa upekee, hivyo kupelekea mashauriano kadhaa ya kaunti kupendekeza kurejeshwa kwa kitengo hicho kwa Serikali ya Kitaifa. Katika kaunti za ASAL za kaskazini pia, rasilimali za kifedha za juu katika ngazi ya kaunti katika Serikali za Kaunti huziruhusu kuingilia kitengo cha usalama cha

Serikali ya Kitaifa. Hata hivyo, ugatuji ni njia inayokubaliwa ya utoaji wa huduma.

Utendaji wa Serikali za Kitaifa na Kaunti

Chini ya Ushiriki na Haki za Binadamu, Serikali ya Kitaifa ilizishinda Serikali za Kaunti, kwa alama ya jumla ya pointi 56.2. Katika matukio sita ambapo Serikali za Kaunti zilishinda, kiwango cha juu zaidi kilikuwa tofauti ya Makueni ya pointi 0.8, kama inavyoonekana katika Mchoro wa 5.4. Kwa upande wa pili, ushindi wa Serikali ya Kitaifa mara nyingi ulikuwa mkubwa, ukifikia kilele cha 246% ndani ya Tharaka Nithi; na ulikuwa angalau 150% katika kaunti zingine 14. Alama za Serikali ya Kitaifa zilikuwa na kiwango cha kati ya pointi 3.6 (Narok) na pointi 7.4 (Meru; Narok), ikiwa na wastani wa pointi 5.4, ikilinganishwa na kiwango cha pointi 2.6 cha Serikali za Kaunti (Bungoma; Busia; Tharaka Nithi) hadi 7.8 (Elgeyo Marakwet), zinazotoa wastani wa pointi 4.4.

Mchoro wa 5.4: Alama za Ushiriki na Haki za Binadamu za Serikali za Kitaifa na Kaunti

5.5 Demokrasia, Uchaguzi na Uhuru

Uchaguzi mkuu wa kila miaka mitano wa Kenya unamaanisha kuwa baadhi ya wanachama wa timu za FGD za kaunti wanaweza kuwa hawajawahi kushiriki katika uchaguzi huo, hivyo kufanya majibu yao kuwa ya kukisia. Pili,

usimamizi wa uchaguzi kwa sehemu kubwa ni wajibu wa IEBC, huku Serikali za Kitaifa na Kaunti zikitekeleza majukumu ya pembeni lakini muhimu sana, kama vile kutoa usalama.

Uhuru wa Vyombo vya Habari

Mashauriano mengi ya kaunti yalipongeza kulegezwa kwa masharti kwa vyombo vya habari na kuenea kwake kunakotokana na hilo, hasa vituo vya redio vya FM, kuboresha ufikiaji, ujanibishaji wa habari na maudhui ya programu, na utoaji wa majukwaa ya habari, kama vile elimu ya kiraia. Hata hivyo, uhuru huu umepelekea majibu ya tahadhari: Bomet ililalamika kuhusu uhuru 'mwingi mno'; na wengine waliomba kuboreshwa kwa 'ufuatiliaji' wa vyombo vya habari dhidi ya 'siasa' nyingi kupitia kiasi zinazoathiri kwa njia hasi 'maendeleo', na uandishi wa habari unaotumiwa vibaya.

Upatikanaji wa Taarifa

Jukwaa la kihistoria la mawasiliano la *baraza* la Kenya linaendelea hadi enzi ya katiba ya 2010; lakini bila mahudhurio ya lazima ya hapo awali isipokuwa katika hali maalum, kama dharura. Uhuru huu wa kupuuza taarifa ni jambo la kinaya wakati Katiba na mifumo mingine sasa inatetea uhuru wa taarifa na ushiriki wa umma. Hata hivyo, warasimu wa Kitaifa na Kaunti wanaendelea kuamua ni taarifa gani za kusambaza, na kwa nani. Hakika, Serikali za Kaunti kwa kawaida hushiriki taarifa kwa msingi wa hitaji la kujua. Zaidi ya hayo, kutojua kusoma na kuandika na ujinga uliopo katika jamii, hasa miongoni mwa wafugaji wa kaskazini mwa Kenya, unadhoofisha manufaa ya taarifa zozote zinazosambazwa.

Hata hivyo, upatikanaji wa taarifa umeboreka, yamkini kutokana na mbinu ya upangaji wa kimkakati ya usimamizi wa maendeleo, iliyo na idhini za uwasilishaji na tarehe za mwisho za kuchukua hatua zinazohusiana. Pia, Tume ya Utumishi wa Umma hutangaza nafasi za kazi katika tovuti yake hivyo kuwezesha waombaji wa kazi na wahusika wengine wanaovutiwa kufuatilia mchakato wa kuajiri, hata kama hatua hizo za kuweka uwazi zimeenea zaidi katika

ngazi ya kitaifa kuliko kaunti. Jumuiya ya wafanyabiashara nje ya jiji kuu la taifa pia inanufaika kutokana na uwekaji wa lazima wa matangazo ya ununuzi wa serikali wa serikali kuu katika My.GOV, sehemu ya kurasa ambazo hazishikamanishwi na gezeti kuu inayotolewa mara kwa mara kupitia magazeti makuu ya kila siku.

Uhuru wa Kunena

Wajibu wengi walipongeza uhuru uliopanuliwa wa kunena hata kama baadhi ya matumizi yake hukaribiana na matamshi ya chuki, ambayo pia yanafanywa na wanasiasa. Mdhimiti, Tume ya Kitaifa ya Uwiano na Utangamano, inaonekana kutokuwa na uwezo wa kuchukua hatua za adhabu licha ya matamshi hayo ya chuki kuchochea vurugu. Lakini uhuru wa kunena pia umekuwa ukikumbwa na tishio: utii wa kisiasa huamua ni wapi nchini kote mtu yuko huru - au hayuko huru, kuzungumza, na ni vyombo vipi vya habari ambavyo mtu anaweza kufikia. Kwa hivyo, uhuru wa kunena kwa hakika hauna hakikisho.

Katika ngazi ya kitamaduni pia, uhuru wa kunena ulikumbana na vitisho: huko Kilifi na Kisii, vijana waliripotiwa kuwaambia wazee wakimye katika mabaraza ya umma, uhalisia mbaya katika maeneo ambako vijana wamewachoma wazee kwa 'kutumia uchawi kuishi kwa muda mrefu sana'. Angalau kaunti moja iliripoti wanawake kutoruhusiwa kuhutubia *mabaraza*; na nyingine chache ziliripotii hotuba zilizofupishwa kwa wanawake, vikundi vya wachache na watu wanaoishi na ulemavu. Hatimaye, vitisho vya watoa huduma vya kupunguza huduma kwa kukosolewa vinawakilisha kunyimwa zaidi kwa uhuru wa kunena.

Haki za kisiasa na uhuru wa kiraia

Mashauriano ya Mombasa yaliarifu kwamba ukandamizaji ulimaanisha kuwa haki za kisiasa hazipo; na kaunti kadhaa zilieleza kuwa siasa za kanda maalum za vyama ziliacha nafasi ndogo kwa shughuli za upinzani. Uhamasishaji wa kikabila - na ujinga wa wahudumu, na ubaguzi ulidhuru kufurahia haki za kisiasa na uhuru wa kiraia. Upendeleo wa kijinsia wa kitamaduni pia uliripotiwa kudhoofisha haki za kisiasa: kunyimwa haki za kumiliki mali kwa wanawake (Narok), wanaume kuwa na uangalizi wa vitambulisho vya wake zao (Kajiado), na tarajio kwamba wanawake wanaunga mkono kiotomatiki chama cha kisiasa kinachopendelewa na waume zao (Kisii). Vikundi vya wachache na watu wanaoishi na ulemavu pia walikumbwa na kutengwa.

Haki na uhuru wa kidemokrasia

Mashauriano ya kaunti yalionekana kupuuzwa vipengele muhimu vya demokrasia na ushiriki, kama vile utoaji wa vitambulisho vya kitaifa na usimamizi wa vyama vya kisiasa, yakilenga zaidi shughuli kuu za IEBC. Shughuli za IEBC za elimu ya kiraia hutofautiana pakubwa katika kaunti; lakini vipaumbele vya vyama vya ndani vinaonekana kuamuliwa na mali, mamlaka, na masuala ya mitazamo finyu, kama vile ukabila, jinsia na ulemavu. Wanasisia wa Kenya wanaonekana kusita kustaafu kwa heshima, wakiendelea kuwania nafasi licha ya kuwa na sifa hafifu katika uchaguzi. Muktadha wa vyama umetawaliwa na ufasidi, rushwa, upendeleo wa ndugu katika ajira, na kutokubali mitazamo mbadala, hivyo kupandisha gharama za siasa na uwazi. Vyovyote vile, matokeo ya michujo mara nyingi huamuliwa mapema, ni maamuzi yanayofanywa na viongozi, ambapo siasa za Kenya katika miongo miwili iliyopita zimetawaliwa kila wakati na vyama viwili vikubwa vya kikanda.

Kwa upande mwingine, katika uchaguzi mkuu uliofuata tangu 2007, hali ya uadilifu duni unaoonwa miongoni mwa wasimamizi wa uchaguzi licha ya mageuzi makubwa imepoteza kuaminika kwake. Baadhi ya walioshindwa katika uchaguzi huona IEBC kuwa taasisi inayotumiwa vibaya ambayo haiwezi kurekebisha, hasa kutokana kufeli kwa mara kwa mara kwa teknolojia katika kuwatambua wapiga kura, kujumlisha na kutoa matokeo, hivyo kupendekeza kuwa IEBC inaweza pia kujihusisha na maamuzi yanayofanywa na viongozi.

Usajili wa Kuzaliwa na Vifo

Mashauriano ya kaunti yalipongeza juhudi za Serikali ya Kitaifa za kutoa vifaa vya usajili wa raia vilivyo na ufanisi zaidi, yakiamua kwamba utoaji wa vyeti vya kuzaliwa una ufanisi zaidi kuliko ule wa vitambulisho vya kitaifa na vyeti vya kifo. Pia walisifu utoaji wa huduma za kidijitali – kama vile usajili wa mtandaoni huko Laikipia – kwa ufanisi zaidi licha ya ufasidi unaoendelea. Lakini ugatuzi usio na ufanisi mbali na makao makuu ya kaunti, ulizua msongamano wa watu, hata kama vituo vya kaunti ndogo vya Kakamega vilikuwa vikifanya vyema. Kuenea kwa usajili kufanyika katika makao makuu kunaongeza gharama za moja kwa moja (ada rasmi na hongo), na gharama zisizo za moja kwa moja (kusafiri kwa ziara zinazorudiwa), ambazo zilikuwa za juu sana ndani ya Tharaka Nithi. Baadhi ya kaunti, haswa miongoni mwa ASAL, zimejaribu kupunguza shida hizi kwa kutumia vituo vinavyohamishika, huku vingine vikivuka hadi kaunti jirani (Bungoma hadi Kakamega).

Uchunguzi zaidi ulipunguza kasi ya mchakato wa usajili, hasa katika kaunti za mpakani ambazo zinaweza kuhudumia watu kutoka nchi jirani. Kwa hakika, wahamiaji, Waislamu, watu wanaoishi na ulemavu, na wasiojua kusoma na kuandika, walikabiliwa na changamoto zaidi za

usajili. Wazee pia waliteseka, wakinyimwa vitambulisho huko Turkana.

Cheti cha kuzaliwa ni sharti la awali la usajili wa elimu, kukosekana kwake huzuia usajili katika Mfumo wa Kitaifa wa Taarifa za Usimamizi wa Elimu, jambo ambalo hatimaye huchelewesha utoaji wa vyeti vya shule ya msingi na nyaraka nyingine kama hizo baadaye.

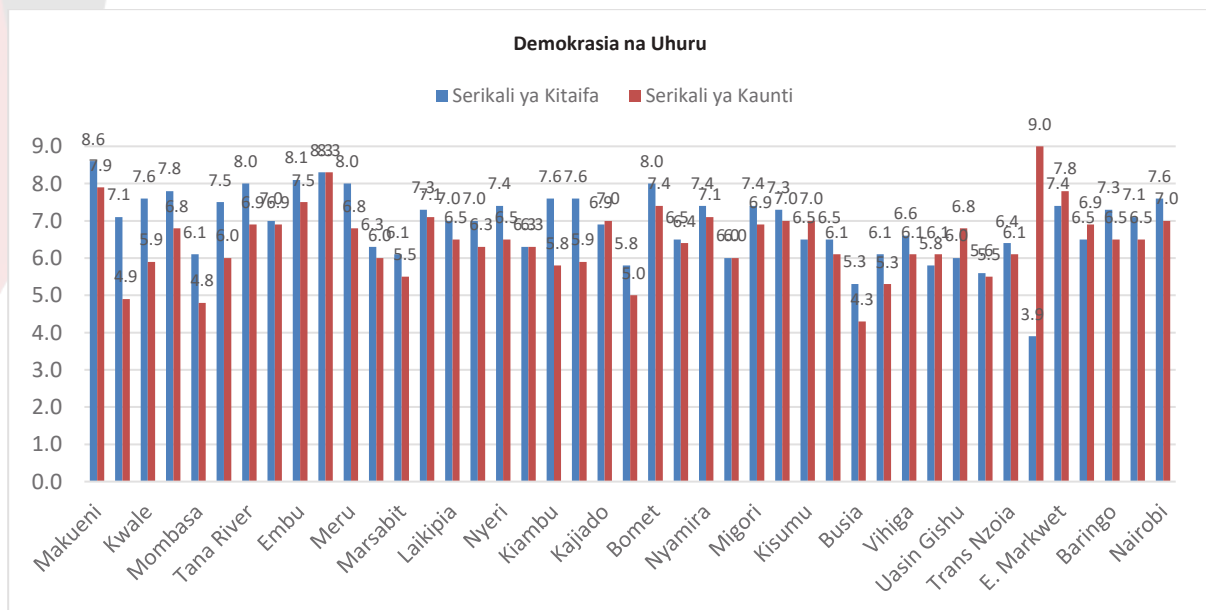
Uhuru wa imani na dini

Kenya inakubali utofauti wa dhamiri na maadili. Kwa hivyo, dini imekuwa 'biashara' huku 'makanisa' kwa mfano, yakiongezeka kila mahali. Serikali imeruhusu maendeleo haya, licha ya ushahidi wa udanganyifu wa kidini na unyonyaji wazi wa waumini. Hakika, serikali inaonekana tu kujibu pale ambapo manufaa ya umma yanatishiwa, kama vile wafuasi wa dini kuzuiwa kupata huduma za afya na elimu. Hata hivyo, kumekuwa na hisia mtawanyiko kuhusu mwenendo mbaya sana, kama vile wahuni kuwashambulia wanawake kwa kuvaa mavazi 'yasiyofaa', au unyanyasaji wa watu kwa misingi ya jinsia zao.

Kwa kinaya, kukosa kwa KII na FGD kuangazia kaunti za kaskazini mwa Kenya - Garissa, Mandera na Wajir - ni kwa sababu ya tishio linaloletwa na wafuasi wa itakadi kali wa Kiislamu kutoka Somalia kuvuka kuingia Kenya, na katika hali nyingine, kuwafanya vijana wa Kenya kuwa na itikadi kali kupitia misikiti na tovuti za Mtandao.

Utendaji wa Serikali za Kitaifa na Kaunti

Data iliyo katika Mchoro wa 5.5 inaonyesha alama kuu za Serikali ya Kitaifa katika kaunti, kuanzia kiwango cha pointi 3.9 (Pokot Magharibi) hadi pointi 8.6 (Makueni), ikiwa na alama wastani ya pointi 6.9. Wakati huo huo, Serikali za Kaunti zilipata wastani wa pointi 6.3, zikiwa na kiwango cha pointi 3.9 (Pokot Magharibi) hadi pointi 8.3 (Tharaka Nithi). Serikali ya Kitaifa ilipata jumla ya pointi 23.6 zaidi ya zile za Serikali za Kaunti, hivyo kuiwezesha kuongoza katika kaunti 33, ikiwa na kilele cha 146% huko Taita Taveta. Ni katika visa sita pekee ambapo Serikali za Kaunti ziliongoza.

Mchoro wa 5.5: Demokrasia, Uchaguzi na Uhuru wa Serikali za Kitaifa na Kaunti

5.6 Amani na Usalama

Usalama ni kitengo cha Serikali ya Kitaifa: hivyo kuuweka mikononi mwa viongozi wa Serikali ya Kaunti waliochaguliwa kisiasa kunaweza kusababisha mizozo inayochochewa na mapendeleo ya watu wengi, hasa kwa kuwa kaunti kadhaa za Kenya zina umaalum wa kikabila. Kwa sasa, katika ASAL inayokumbwa na mizozo mara kwa mara, mamlaka ya Serikali ya Kitaifa katika kaunti mara nyingi hupata usaidizi kutoka kwa rasilimali za kifedha zinazopatikana kwa urahisi zaidi za Serikali za Kaunti, kwa majibu ya haraka kwa changamoto za usalama, kama vile kutia magari yanayofanya kazi mafuta haraka kwa shughuli za usalama.

Amani na Usalama

Ukosefu wa usalama husababishwa na siasa, umaskini, na ufidadi; lakini miundombinu iliyoboreshwa huongeza usalama kwa kuzuia mashambulizi, kwa mfano. Mitazamo hii ni muhimu sana haswa kwa kaunti zilizotengwa za ASAL: miundombinu hupanua mbinu za kuchuma riziki mbali na hali mbaya ya kijamii na kiuchumi; lakini pia huimarisha utawala - njia za kutekeleza sheria, na kutafuta haki. Mawasiliano duni ya kiteknolojia hudhoofisha utoaji wa taarifa kuhusu maafa haraka; na maafisa wa usalama kaskazini mwa Kenya mara nyingi wamekatishwa tamaa sana na matatizo ya ndani kuweza kujibu migogoro kwa ufanisi. Umaskini - matarajio ambayo hayajatemizwa - miongoni mwa vijana wanaoongezeka wasio na ajira pia huchochea ukosefu wa usalama katika sehemu zisizo za ASAL za Kenya, hivyo kusababisha uhalifu wa vijana, sungusungu, wanamgambo, na ghasia zinazohusiana na uchaguzi.

Usalama wa Kibinafsi na Mali

Matishio ya usalama wa kibinafsi husababishwa na *matabaka* tofauti ya kijamii na kiuchumi ya

watu binafsi na kaya na *mazingira* ambamo watu wanaishi. Baadhi ya mazingira hayo kwa kawaida hayapati huduma tosha kutoka kwa utawala wa serikali - polisi, mahakama, n.k., jambo ambalo kwa usawia hudhoofisha ufikiaji kwa huduma hizo na kuongeza uwezekano wa kuathiriwa na dhuluma na uhalifu dhidi ya watu na mali. Mipango kama vile *Nyumba Kumi* inayoendeshwa na jamii, mfumo wa kitengo cha kaya kumi wa ufuatiliaji wa usalama inakabiliwa na upungufu wa rasilimali na kutumiwa kisiasa.

Unyonyaji wa watoto unaendelea licha ya juhudi za serikali dhidi ya kufanya kazi kwa watoto na dhuluma za kijinsia. Wasichana wanakabiliwa na ndoa za utotoni, mimba za utotoni, uzazi wa utotoni na ukeketaji. Uhalifu wa ngono hufichwa ili kudumisha 'heshima ya familia' (Bungoma; Homa Bay; Kisii; kaskazini mwa Kenya). Idara ya Vijana pia inafuatilia kufanya kazi ughaibuni, hasa katika Mataifa ya Ghuba, ili kukabiliana na ulanguzi na utumwa wa kisasa.

Wakati huo huo, msisitizo wa serikali katika uhifadhi wa wanyamapori unapaswa kuzingatia zaidi mashambulizi ya wanyama dhidi ya binadamu na njia zao za kuchuma riziki, yanayofanywa na mamba, tembo na viboko; vinginevyo, kujilinda kunawafanya wananchi wachukue hatua dhidi ya wanyama hao (Kajiado; Kwale; Tana River; Taita Taveta, magharibi mwa Kenya).

Usalama wa Kitaifa

Kundi la Al Shabaab limeendesha shughuli zake katika kaunti za mpaka wa kaskazini-mashariki, likiwaua raia wasio wapiganaji, na kuvamia magari ya usafiri wa umma (Garissa; Lamu; Manderu; Wajir). Kutokana na hilo serikali ilianzisha hatua mbalimbali za kukabiliana na hali hiyo, hivyo kuzindua mpango wa usalama wa jamii wa *Nyumba Kumi*, kuboresha usalama wa mpakani, kuboresha utoaji salama wa vitambulisho vya taifa, na kurudisha sifa njema

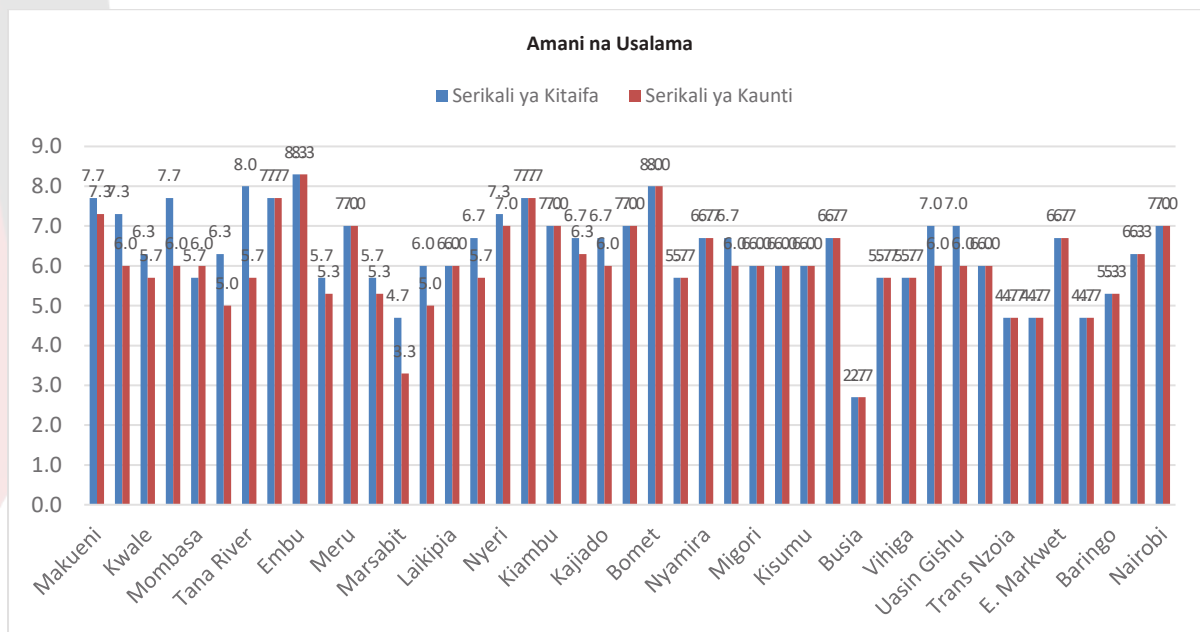
kwa vijana wenye itikadi kali. Vikosi vya Ulinzi vya Kenya pia vinaendelea na jukumu lake la awali la ulinzi wa kuzuia mashambulizi huko Kismayu dhidi ya kundi la kigaidi, Al Shabaab.

Ukosefu wa usalama wa Kenya pia unajikita katika wanamgambo wanaochochewa kisiasa, vikundi vya sungusungu ambavyo huzuia ushiriki mpana kwa watu teule, au kuwaondosha wapinzani. Migogoro ya umiliki wa ardhi na wafugaji pia husababisha machafuko katika ngazi ya jamii, huku uhalifu ukienea mno katika *disko matanga*, hasa magharibi mwa Kenya.

Utendaji wa Serikali za Kitaifa na Kaunti

Kaunti fulani 17 ziliripoti kuwa Serikali ya Kitaifa ni mtekelezaji bora wa Amani na Usalama kuliko Serikali za Kaunti zao - jambo lisilo la kushangaza ikizingatiwa kuwa usalama ni jukumu la Serikali ya Kitaifa, huku Mombasa

pekee ikiripoti utendaji wa juu wa kaunti wa pointi 6.0 ikilinganishwa na pointi 5.7. Lakini vikundi 25 vya FGD vilikata kesi kuhusu usawa wa utendaji kati ya Serikali za Kitaifa na Kaunti husika. Alama za jumla na za matokeo ya sare zilikuwa na kiwango cha pointi 2.7 kila moja za Busia hadi pointi 8.3 kila moja za Embu. Ingawa tofauti katika alama za Serikali za Kaunti jirani hazishangazi kwa kuwa kaunti huweka vipaumbele vyao, tofauti katika utendaji wa Serikali ya Kitaifa katika kaunti hizo zinashangaza kwani sera na vitendo vyao huamuliwa kutoka Nairobi. Kwa mfano, Kaunti za Busia, Bungoma, Kakamega na Vihiga zinapatikana pamoja kijiografia, na zinafanana kisiasa na kijamii na kiuchumi - ikiwa ni pamoja na mbinu za kuchuma riziki, kabila, na utiifu wa kisiasa; lakini alama zao za Amani na Haki zilikuwa 2.7, 6.0, 5.7 na 5.7.

Mchoro wa 5.6: Alama za Amani na Usalama za Serikali za Kitaifa na Kaunti

5.7 Utawala wa Kijamii na Kiuchumi

Hii ni nguzo pana inayohusisha sekta nyingi inayoangazia huduma nyingi za Utaratibu wa Nne wa Katiba zinazotolewa na ngazi zote mbili za serikali. Kwa hakika, kiashirikia cha **Utoaji wa Huduma**, kihalisia ni muhtasari wa idadi ya viashiria vingine 10.

Mashauriano ya kaunti - vikundi vya FGD, mara kwa mara vililalamika kuhusu utoaji duni wa huduma za ushauri wa kitaalamu kuhusu kilimo na ufugaji wa mifugo, kipengee cha pili kikisababisha hali duni ya wanyama (Kericho; Pokot Magharibi). Watoa huduma wa kibinafsi wa ushauri wa kitaalamu wa kilimo hawajawahi kabisa kujaza pengo hilo, hasa kwa sababu ni ghali sana kwa wengi, ukizingatia viwango vya juu sana vya umaskini ndani ya ASAL. Lakini hata wakati huduma hizo za ushauri wa kitaalamu wa kilimo zinapatikana - iwe ni za umma au za kibinafsi, ukosefu wa maji ndani ya ASAL unadhoofisha faida zinazowezekana. Ukosefu wa fursa za kuongeza thamani huzuia faida, hivyo kudhoofisha uwekezaji katika huduma za kibinafsi za ushauri wa kitaalamu wa kilimo.

Miongoni mwa mbinu za kuchuma riziki zinazotawaliwa na kilimo nchini Kenya, uongezaji wa thamani katika kilimo ni muhimu mno kwa **Maendeleo ya Sekta ya Kibinafsi (PSD)**. Mashauriano ya kaunti yalipongeza uwekezaji wa miundomsingi wa serikali zao ili kupelekea na kuendeleza PSD. Hata hivyo, miundombinu ya PSD ilikosa nafasi (Vihiga), au uwezo wa upangaji wa anga (Elgeyo Marakwet). Michakato ya usajili wa biashara imekuwa ya ufanisi zaidi katika baadhi ya kaunti, lakini imepata ukiritimba zaidi katika zingine. Baadhi ya kaunti pia zililaumu viwango vya ushuru vya 'juu' - ikiwa ni pamoja na ushuru maradufu (Kajiado; Nakuru; Nandi), na usimamizi mbaya wa mapato. Ujira katika baadhi ya kaunti ulikuwa

mchache sana kuwezesha uwekaji akiba na uwekezaji; na katika hali fulani, riba ya mtaji ilikuwa kizuizi. Ukosefu wa usalama ulidhoofisha imani ya wawekezaji, ikiwa ni pamoja na kupata mikopo ya biashara (Lamu). Lakini uchaguzi mkuu pia huchochea ukosefu wa usalama, huku mirengo ya vijana ikishambulia biashara za 'nje'.

Chini ya mfumo wa NGR, **Kuzuia Magonjwa** huangazia afya ya binadamu tu ambayo ngazi ya kitaifa ya Kenya husimamia sera huku kaunti zikitoa huduma za matibabu. Lakini Serikali ya Kitaifa imeendelea kuingilia sehemu ya Serikali ya Kaunti (Meru; Tharaka Nithi), kama vile kuhusu Mpango wa Vifaa vya Matibabu Vinavyosimamiwa na huduma za gari la wagonjwa linalozunguka katika pande nyingi. Mkanganyiko huo ndio wa kulaumiwa kwa usimamizi mbaya unaoshukiwa wa rasilimali za COVID-19 zinazokadiriwa kuwa dola bilioni 2 za Marekani. Ugatuzi wa utoaji wa huduma za afya ya umma kwa Serikali za Kaunti umepandisha rasilimali kwa sekta hiyo kutoka chini ya 10% ya matumizi ya kitaifa ya umma mara kwa mara hadi jumla ya Serikali ya Kitaifa na Kaunti ya zaidi ya 20% ya jumla ya matumizi ya umma. Hili ni jambo zuri kwa ajenda ya nchi ya Huduma za Afya kwa Wote, nguzo kuu ya Ajenda Nne Kuu. Hata hivyo, ulengaji wa mara kwa mara kwa huduma za tiba zinazotolewa hospitalini badala ya huduma za kuzuia magonjwa na huduma za kuhimiza maendeleo ya afya unadhoofisha ufikiaji wa rasilimali mpya, kama vile kuhakikisha upatikanaji wa dawa, hasa za Kupambana na makali ya virusi, na tiba ya kifua kikuu na saratani.

Kutopatikana kwa dawa huzuia kaya kutafuta matibabu, au kuzilazimisha 'kutumia pesa nyingi kupindukia' kunakopelekea umaskini. Wakati inakisiwa kuwa baadhi ya vituo vya matibabu vilivyoidhinishwa na Hazina ya Taifa ya Bima ya Hospitali (NHIF) hukataa kadi (Lamu), vikidai

malipo ya pesa taslimu, kadi hiyo haisaidii katika maduka ya dawa ya kibinafsi na vituo vya uchunguzi wa kubainisha ugonjwa. Huduma pia hudhoofishwa na uhaba wa wafanyakazi na mitazamo na uwezo wa wafanyakazi na vituo. Kando na viwango vya chini vya uajiri, matatizo mengine yamejumuisha migomo ya kudumu ya wafanyakazi wa afya ambao wamedai malipo bora (Nakuru), na hivi majuzi zaidi, kutolewa kwa vifaa bora zaidi wakati wa janga la COVID-19 (Kajiado; Laikipia).

Sera ya Kitaifa ya Ulinzi wa Jamii ya Kenya inatekelezwa kupitia NHIF, Hazina ya Taifa ya Ustawi wa Jamii (NSSF), na Usaidizi wa Kijamii, huku huduma hizi zote zikisalia kutojulikana sana katika ngazi ya kaunti. NHIF na NSSF zimefanya mabadiliko kutoka kwa ulengaji wao asili kwa wafanyakazi wa sekta rasmi pekee ambapo ada za uanachama zinakatwa kupitia mfumo wa kukata mishahara, ili kulenga 80% ya kaya za Kenya zilizo katika sekta isiyo rasmi na/au katika kilimo na ufugaji wa kibinafsi vijijini. Hivyo, wameunda na kutangaza mno vifurushi vya bima ambavyo ni 'rahisi kumudu kulipia' ili kuongeza idadi ya uanachama kati ya idadi ya watu ya kitaifa.

Hata hivyo, mashauriano ya kaunti yalilenga sana Usaidizi wa Kijamii unaojulikana zaidi ambao unajumuisha Uhamishaji wa Pesa kwa Mayatima na Watoto Walio Katika Mazingira Magumu (uliozinduliwa 2004), Mpango wa Uhamishaji wa Pesa kwa Watu Wenye Ulemavu Mbaya (2011), Mpango wa Usalama Dhidi ya Njaa na Uhamishaji wa Pesa kwa Wazee (2006). Zaidi ya hayo, wananchi wanasubiri mabadiliko yatekelezwe kupitia ahadi ya chama tawala iliyotolewa wakati wa kampeni ya 2017 ya mpango wa Inua Jamii unaoshughulikia watu wote wenye umri wa miaka 70 na zaidi, tofauti na uhamishaji wa awali wa fedha kwa waliochaguliwa walio na umri wa miaka 65 na zaidi.

Mpango wa Usaidizi wa Kijamii ulikuwa umesimamishwa kwa mageuzi mnamo 2018, ikiwa ni pamoja na uzinduzi wa uhamishaji wa kielektroniki tu; lakini baadhi ya wanufaishwa wanatoa hoja kwamba umbali wa sehemu za malipo wakati mwingine huzidi faida zinazopatikana (Nyamira; Tana River; na Pokot Magharibi). Orodha za wanufaishwa zimepitwa na wakati, kategoria zilizopo za ulemavu ni finyu mno, na kadi za walemavu hazitambuliwi katika miamala ya jumla (Isiolo). Watoto na familia za mitaani kwa sasa bila haki hazijajumuishwa kupata posho hiyo (Nakuru).

Umri wa kustahiki kwa mifuko ya jamii kwa sasa ni mkubwa mno, na unachukulia kwamba watu wote hufanya kazi kwa ajili ya kustaafu na kupata malipo ya uzeeni, wakati hali si hiyo kwa watu wanaojijiri. Malipo ya sasa yamewekwa chini ya makao makuu kupita kiasi, hivyo kusababisha malipo yanayochelewa na yasiyo na uhakika; na mipango hupuuza athari za mfumko wa bei na janga la hivi majuzi. Jambo la kushangaza ni kwamba, Serikali za Kaunti zinazofaa kuwajua vyema wananchi wao wanaokumbwa na matatizo hazizidishi rasilimali hizi za ngazi ya kitaifa. Hatimaye, inaonekana kuna uwekezaji mdogo katika mifumo iliyoboreshwa ya ufuatiliaji na tathmini ili kupima athari za kiasi cha pesa kinachotumiwa.

Mabadiliko ya Tabia ya Nchi

Serikali ya Kitaifa imewekeza katika kudhibiti athari mbaya za mabadiliko ya tabia ya nchi katika ngazi ya kaunti kukiwa na matarajio tofauti kutokana na 80% ya kilimo cha ikolojia ndani ya ASAL nchini Kenya. Miongoni mwa miradi iliyotajwa ni pamoja na upandaji wa miti unaoendeshwa na jamii unaolenga 'safu za usalama', na miradi ya 'kilimo mahiri'. Hata hivyo, mtazamo ulikuwa kwamba sera hazikuwa wazi vya kutosha kwa utekelezaji wenye ufanisi kama Serikali za Kaunti, au kwa ushirikiano na Serikali ya Kitaifa na mashirika yasiyo ya

serikali. Mtazamo ulikuwa dhaifu: kwa mfano, kukata miti kwa ajili ya kuni na matumizi mengine kumeendelea. Huku kukiwa na udhaifu wa Serikali ya Kaunti, mapungufu hayo yanahitaji kuangaziwa (Makueni). Matokeo yasiyo ya kawaida ya mabadiliko ya tabia ya nchi ni kuibuka kwa magonjwa mapya (Nyamira); hata hivyo, ukataji wa miti huwanyima wanasayansi na jumuiya za kimapokeo mitishamba ambayo inaweza kutibu magonjwa hayo mapya.

Fursa za nje ya shamba

Kilimo na shughuli zinazohusiana zinachangia 54% ya wafanyakazi wa Kenya, na karibu 70% ya watu wa vijijini. Wakulima huzalisha kwa ajili ya soko au kwa matumizi yao wenyewe, na kuzidisha mapato kwa shughuli za nje ya shamba. Serikali imezindua mipango ya kufadhili biashara, kama vile Hazina ya Biashara ya Vijana, na Hazina ya Biashara ya Wanawake, iliyo na matokeo tofauti. Kwa kweli, mtiririko wa mapato usio na uhakika wa vijijini unadhoofisha ulipaji kwa wakati unaofaa; lakini usimamizi mbovu wa fedha katika ngazi ya kitaifa pia umekuwa kipengele hasi.

Orodha ya shughuli za nje ya shamba ni ndefu, huku *boda boda* na shughuli za kawaida za *jua kali* zikitajwa mara kwa mara, zinazoendeshwa chini ya mashirika ya pamoja yaliyosajiliwa

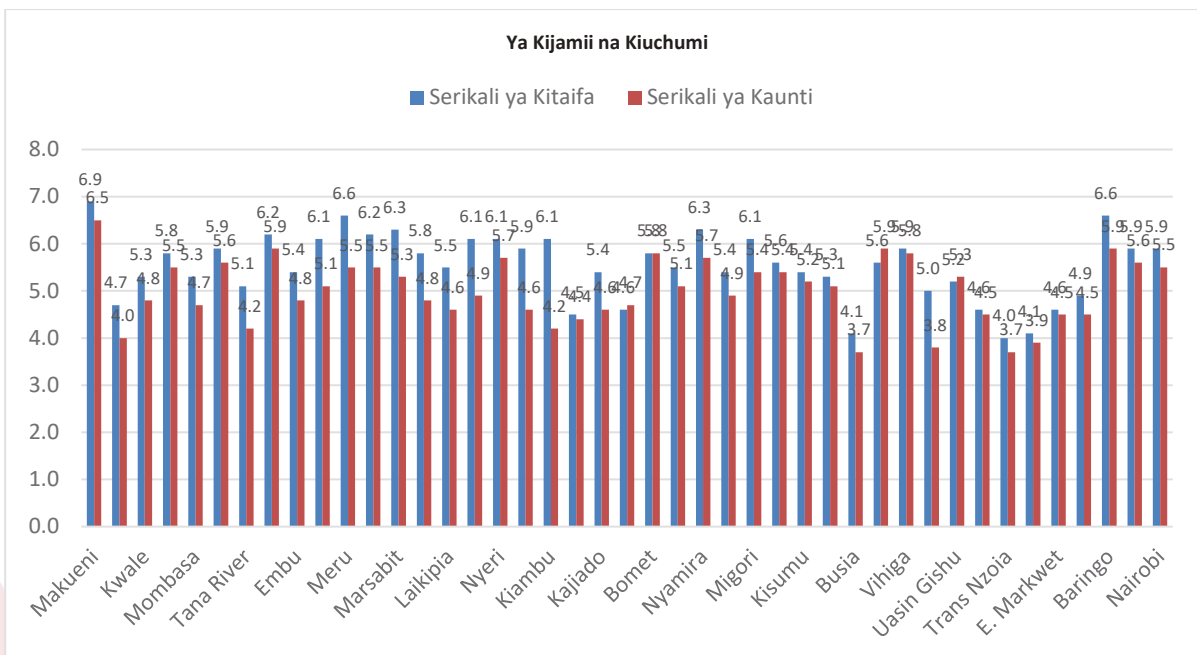
(Lamu; Kilifi), au na watu wenyewe. Kulikuwa na shughuli za kuongeza thamani; ukufunzi (Marsabit; Nyeri); shughuli za mtandaoni na utalii (Bungoma; Baringo; Kakamega). Migori aliorodhesha ufundi, utengenezaji wa matofali na tasnia ya nyumba ndogo (Migori); tasnia ya mawe ya kuchonga (Kisii); uvuvi (Turkana); kuni na ukusanyaji wa plastiki (Marsabit; Wajir); na ukuaji wa viwanda - ukuaji wa utengenezaji (Mlima Kenya). Lakini kujishughulisha sana kwa Serikali za Kaunti kwa uzalishaji wa mapato hutoza ushuru na ada ambazo hukwaza mipango ya uwekezaji (kaunti kadhaa, ikiwa ni pamoja na Embu na Isiolo).

Utendaji wa Serikali za Kitaifa na Kaunti

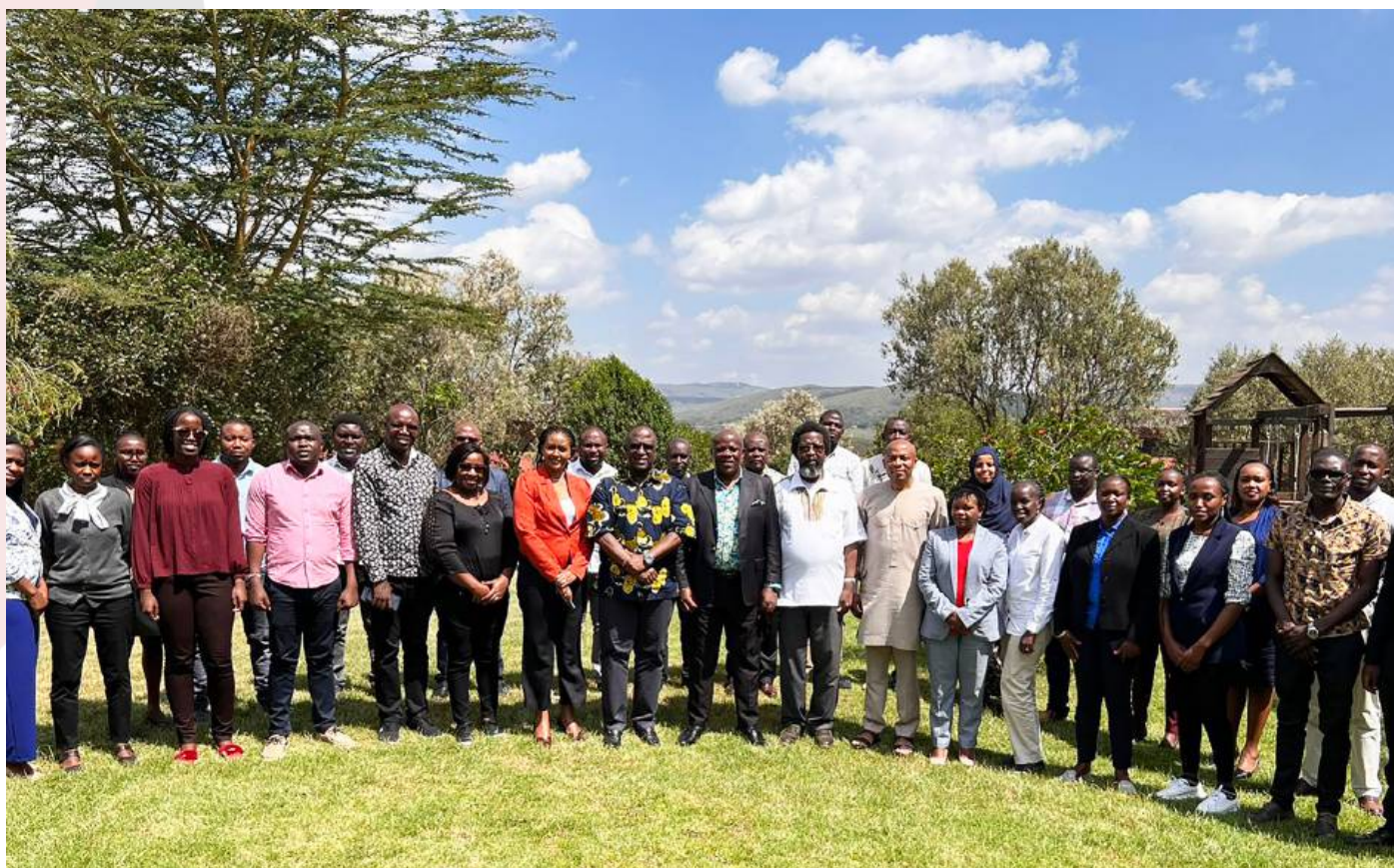
Kama Mchoro wa 5.7 unavyoonyesha, vikundi vya FGD vya kaunti viliamua kwamba Serikali ya Kitaifa ilishinda Serikali za Kaunti katika Utawala wa Kijamii na Kiuchumi, tofauti ya alama ya jumla ikiwa pointi 22.5, huku tofauti kubwa zaidi ya alama ndani ya kaunti ikiwa kiwango cha 146% cha Kiambu. Kwa jumla, Serikali ya Kitaifa ilifanya vyema zaidi katika kaunti 39, huku alama za utendaji zikiwa wastani wa pointi 5.5 katika kaunti zote 43, na alama maalum zikiwa na kiwango cha kuanzia pointi 4.0 (Trans Nzoia) hadi pointi 6.9 (Makueni). Alama za Serikali ya Kaunti zilikuwa na kiwango cha kati ya pointi 3.7 (Busia; Trans Nzoia) na pointi 6.5 (Makueni).

Mshauri wa NGR wa Kenya, Dk. Othieno Nyanjom, wakati wa uthibitishaji wa Ripoti ya Taifa ya Utawala.

Mchoro wa 5.7: Alama za Utawala wa Kijamii na Kiuchumi za Serikali za Kitaifa na Kaunti

Uthibitishaji wa NGR huko Naivasha, Kenya.

SEHEMU YA 6

MUHTASARI NA MAPENDEKEZO

6. MUHTASARI NA MAPENDEKEZO

Ripoti ya sasa haihusu kile ambacho Serikali za Kitaifa na Kaunti na sekta maalum zinapaswa kufanya ili kuboresha utoaji wa huduma, bali kuhusu kinachofaa kufanywa ndani ya serikali kwa jumla, ili kukuza mazingira mwafaka ambapo wataalamu wa sekta hufanya kile wanachojua wanapaswa kufanya. Ripoti hii ni juhudi ya mwanzo ya kutoa ripoti ya utawala ya kitaifa (NGR) ambayo mantiki yake yameelezwa katika Sehemu ya 1 hapo juu, hivyo kupekelea kielezo cha NGR.

Utaratibu wa Mapitio wa Wenza wa Afrika (APRM) ulichapisha mfumo wa nguzo sita wa NGR zinazojumuisha:

- (i) Utawala wa Sheria,
- (ii) Uwazi na Uwajibikaji,
- (iii) Ushiriki na Haki za Binadamu,
- (iv) Demokrasia, Uchaguzi na Uhuru,
- (v) Amani na Usalama; na
- (vi) Utawala wa Kijamii na Kiuchumi.

Data zinazolingizwa katika nguzo hizi lazima ziwe za kusadikika, za kuaminika, na zilizosasisiwa, na kukusanywa mara kwa mara ili kuwezesha uchanganuzi wa mienendo, unaoelekeza kwa matumizi ya data ya serikali yenyewe. Kuangazia uchanganuzi wa mienendo husisitiza matumizi ya data ya kiasi ambayo inatumika kupima tofauti kati ya malengo yaliyowekwa ya maendeleo, hivyo kuruhusu ukaguzi unaofaa wa sera na mikakati na uundaji wa mapendekezo ya kihalisia, yanayoweza kutekelezwa, na mahususi kwa taasisi - ambayo kimsingi ni Mahususi, Yanayoweza Kupimwa, Yanayoweza Kutimizwa, Yanayofaa kwa Hali Husika, na Yanayozingatia Wakati (SMART) - kwa utawala ulioboreshwa.

Wakati huo huo, mnamo 2010 Kenya ilitangaza katiba yenye matamano makuu mno ya kuleta mabadiliko: Kifungu cha 43 kwa mfano, kinahakikisha Haki za Kiuchumi na Kijamii - huduma bora za afya, makazi ya kutosha, uhuru dhidi ya njaa, maji safi ya kutosha na salama na usafi wa mazingira, usalama wa kijamii, na

elimu. Lakini, Katiba lazima ionekane kuwa mkataba wenye matamano pamoja na umakini wake kwa masuala ya kisasa, inayolenga Malengo ya Maendeleo Endelevu (SDG) ya kimataifa, na Ruwaza ya 2030 ya Kenya kwa wakati sawia. Zaidi ya maingizo ili kupata matokeo ya NIMES tu, umakini unapaswa kutolewa kwa matokeo na athari za uingiliaji kati, jambo ambalo linaisitiza hitaji la ufuatiliaji na tathmini, kama ilivyojaribiwa na ripoti hii. Hakika, Idara ya Ufuatiliaji na Tathmini (MED) ya Wizara ya mipango mara kwa mara hukusanya data ya serikali ambayo ni msingi wa kutoa matamano ya APRM ya NGR.

Kulingana na mazingatio yaliyo hapo juu, alama za jumla za kielezo cha NGR za kujitathmini kwa Serikali ya Kitaifa kwa Mwaka 1 zilikuwa 108.6% huku za Mwaka 2 zikiwa 175.3%, kama ilivyowasilishwa katika Sehemu ya 4 ya ripoti hii. Tathmini ya mikusanyiko miwili ya data iliwezesha taarifa za kina kuhusu jinsi mashirika ya serikali yalivyofanya kati ya mwaka wa kwanza na uliofuata, kulingana na data kutoka kwa ukaguzi wa sekta wa MTP. Alama za jumla za Kenya kwa nguzo sita za Mfumo katika ngazi ya kitaifa, ambazo zinajumuisha alama za wizara, idara na mashirika yote inavyofaa, zimefupishwa katika Mchoro wa 4.1. Alama za nguzo zinazozidi 100% zinaonyesha wasiwasi kuhusu malengo ya SMART.

Kwa mitazamo ya wakazi wa kaunti kuhusu utendaji wa pamoja wa serikali za Kitaifa na Kaunti katika ngazi ya kaunti, kielezo cha jumla cha utendaji kilikuwa 52.5%. Bila kujumlishwa, Serikali ya Kitaifa katika kaunti ilipata 56.4%, hivyo kuishinda Serikali ya Kaunti iliyopata 48.6%. (Tazama Sehemu ya 5). Kwamba Serikali ya Kitaifa katika kaunti ni bora ni jambo la kusifia: huku Serikali za Kaunti zikitoa ajenda ya kipekee ya kaunti kwa kutumia rasilimali zilizotengwa za kaunti, Serikali ya Kitaifa katika kaunti hutoa ajenda ya kitaifa inayotegemea mtiririko wa rasilimali kutoka Nairobi.

NGR hii inatoa mapendekezo yafuatayo:

1. Alama za nguzo zinazobadilikabadilika zilizo hapo juu zinaonyesha hitaji la utashi endelevu wa kisiasa ambao unadumu zaidi ya mifumo mahususi ya utawala ya kisiasa, kirasimu na kiteknokrasia, ili kuendeleza juhudi mintarafu ya matamano hayo ya muda mrefu. Kifungu cha 1 cha Katiba kinaweka mamlaka kwa watu ambao wanaweza kuyakabidhi kwa viongozi wanaochaguliwa kidemokrasia. Sehemu ya lazima ya mkakati huu ambayo imeagizwa na Vifungu vya 10 na 232 vya Katiba, miongoni mwa mengine mengi, ni ushiriki wa umma au wananchi, ambao unapaswa kuleta umiliki, jambo linalomaanisha kwamba uingiliaji kati unaweza kuendelea bila msukumo wa nje. Lakini, licha ya uchaguzi wa mara kwa mara, demokrasia ya Kenya ina ubora wa kutiliwa shaka, jambo linaloonyeshwa kwa kiasi katika maombi ya haki ya muda mrefu. Zaidi ya hayo, wanasiasa wa Kenya kuanzia chini hadi ngazi ya juu kabisa, hubadilisha ajenda ya wapiga kura na yao ya kibinafsi, iwe wako serikalini au katika upinzani. Hili hudhoofisha uendelevu wa utashi wa kisiasa unaohitajika ili kutoa utawala bora katika matamano ya Ruwaza ya 2030 na SDG.

2. Elimu bora ya kiraia ni hitaji la lazima kwa ushiriki wa wananchi wenye ufanisi. Utambuzi huu unaonyeshwa katika Katiba na katika sera, sheria na mikakati ya kisekta inayoibuka. Hakika, Sheria ya Usimamizi wa Fedha za Umma inasisitiza ushiriki wa wananchi katika kubuni mipango ya Serikali ya Kitaifa na Kaunti, na Sheria ya Serikali za Kaunti inatenga Sehemu yake nzima ya X kwa Elimu ya Kiraia. Bila elimu yenye ufanisi ya kiraia, ushiriki wa wananchi unaidhinisha tu bila kuzingatia mambo muhimu mikakati ya maendeleo ya juu kuelekea chini. Raia lazima waelewe utawala kabla ya kuweza kushiriki kwake kikamilifu, kama inavyoagizwa na Sehemu ya VIII ya sheria ya ugatuzi.

3. Utawala unapaswa kufaidika mno kutokana na uzinduzi wa Mwongozo wa Viashiria vya Mpango wa Muda wa Wastani (MTP) wa Kurugenzi ya Ufuatiliaji na

Tathmini (MED). Malengo ya kisekta yaliyo katika Mwongozo wa Viashiria lazima yawe matokeo ya uwekaji wa malengo uliojadiliwa, unaoweza kutekelezeka kiufundi na wenye uaminifu, ambao huzalisha umiliki miongoni mwa wadau katika Serikali za Kitaifa na Kaunti, na katika sekta isiyo ya Serikali, ikiwa ni pamoja na wananchi binafsi, mashirika yasiyo ya serikali na sekta ya ushirika.

4. Malengo ya Mwongozo wa Viashiria vya MTP lazima yatimize vigezo vya mradi wa SMART au usimamizi wa mpango. Kwamba mengi kati ya malengo ya MTP aidha hayakutimizwa au yalikuwa na pointi zilizopita kiasi kwa ujumuishaji hafifu wa vigezo vya SMART katika kuunda mipango, kupanga bajeti na utekelezaji. Kanuni muhimu za Katiba kuhusu utawala ni za msingi mintarafu ya - uzalendo, utawala wa sheria, kushiriki kwa wananchi, utawala bora, uadilifu, uwazi, uwajibikaji na maendeleo endelevu. Kifungu cha 201 pia kinarudia maadili na kanuni hizi za kitaifa katika kanuni zake binafsi za fedha za umma: uwazi na uwajibikaji, ushiriki wa umma, utozaji wa ushuru wenye usawa, na usimamizi wa busara wa fedha. Sheria ya Usimamizi wa Fedha za Umma ni muhimu mno; kwani hutofautisha majukumu ya Bunge (Sehemu ya II), na Serikali za Kitaifa na Kaunti (Sehemu ya III na IV, mtawalia).

5. Ajenda ya maendeleo haifai kamwe kufanyiwa siasa kwani hili huruhusu uendeshaji wa mradi mbadala na/au uwekaji wa vipaumbele na utekelezaji wa mpango bila hofu ya adhabu, jambo linaloakisiwa katika upungufu mkubwa na hatua kupita kiasi katika lengo la Mwongozo wa Viashiria. Ingawa mipango ya uundaji wa mipango na upangaji wa bajeti ya sekta yamkini hupata mapendekezo bora kiufundi, siasa hurekebisha mpangilio wa maudhui na ugawaji wa rasilimali. Kwa utashi thabiti wa kisiasa kutoka ngazi ya juu kabisa ya serikali, mbinu ya SMART inaweza kuweka vikomo kwa uingiliaji kati kwa shughuli ambazo zina mipango na bajeti madhubuti za ununuzi tu, kama inavyotakiwa na Sheria ya Ununuzi wa Umma na Utumiaji wa Mali, 2015.

Ingawa baadhi ya sera na sheria zinatoa vizuizi kwa matumizi mabaya ya fedha za umma, ni muhimu kwamba mifumo hiyo pia inawaadhibu wahalifu wenye mamlaka ya juu ili kuzuia makosa katika sekta nzima ya umma.

6. Muundo wa Ripoti za Ukaguzi wa Sekta za mara kwa mara unapaswa kuangaziwa upya ili zitoe taarifa zinazofaa kwa wakati maalum, zinazoeleweka kwa urahisi kuhusu vikwazo vya utekelezaji pamoja na desturi nzuri. Miongoni mwa miongozo ya APRM ya uundaji wa NGR za nchi ni kwamba kunapaswa kuwa na umiliki wa data inayotumiwa - hivyo kuweka kwa ufanisi vikomo kwa data zinazotumika katika NGR kuwa zile zinazozalishwa na serikali husika. Hata hivyo, data hizo hazikupatikana kwa urahisi na/au mara kwa mara kila wakati, na hivyo kupelekea kutumia hifadhidata zisizoweza kulinganishwa. Njia muhimu ya kuhamasisha uzalishaji, kurekodi na kuwasilisha data itakuwa warsha za mara kwa mara ambapo wadau wa sekta huona hali ya data ya kila mmoja wao.

7. Mara kwa mara katika ripoti za MTP za sekta, lalamiko la jumla lilikuwa kuhusu mtiririko wa rasilimali kuwa ama usio na uhakika, usiotosha au kutopatikana. Masuala mengine yaliyoangaziwa ni pamoja na uingiliaji wa kisiasa, uhaba wa wafanyakazi, na kanuni sumbufu za ununuzi. 'Matangazo ya ahadi zisizo rasmi' kwa mfano huondoa umakini kutoka kwa shughuli zilizopangwa na kupangiwa bajeti. Kuchelewa na upungufu huo uliwafanya wadhibiti wa hazina kupata madeni yasiyo halali, wawia mara nyingi wakiongeza madai yao. Katika hali fulani, rasilimali zilitolewa zikiwa zimechelewa sana katika mwaka wa fedha, hivyo kusababisha mazoea yasiyo ya busara ya kumaliza pesa tu kabla ya mwisho wa mwaka wa fedha. Mazingira haya yamehimiza ufiada katika hali ambayo mashirika mengi ya kupambana na ufiada yameshindwa kukabiliana nayo, kimsingi kutokana na ukosefu wa utashi wa kisiasa wa kuzuia tatizo hilo. Kwa mfano, ripoti za Mkaguzi Mkuu na Mdhambi wa Bajeti huishia kwenye Kamati ya Bunge ya Hesabu za Serikali na Kamati ya Uwekezaji wa Umma, ambazo hazina majukumu ya kisheria ya kuendesha mashtaka. Mvutano wa mamlaka

unaoendelea kati ya Kurugenzi ya Upelelezi wa Makosa ya Jinai na Ofisi ya Mkurugenzi wa Mashtaka ya Umma pia unadhoofisha kuendelea kwa kesi na kuhukumiwa.

8. Utambuzi wa KII na FGD wa mara moja kwa wakati mahususi kuhusu utendaji wa Serikali za Kitaifa na Kaunti unapaswa kubadilishwa na misururu mingi ya habari kutoka kwa wananchi, wamiliki wa haki. Kama ilivyo kwa data inayoangazia vipengele sawa kwa marudio ya KIHBS, data ya Sehemu ya 5 inapaswa kuonyesha utendaji muda unavyosonga ili kunasa mabadiliko ya misimu. CIMES itanasa utendaji wa watoa huduma wa Serikali ya Kaunti ambao wanaripoti wenyewe; lakini, kwa kuwa wanachaguliwa kisiasa, tathmini hizo haziaminiki kuwa na uhalisia; hivyo kupelekea umuhimu wa kuongeza hali kwa maoni ya wanufaishwa wa huduma. Badala ya kutumia 'kisanduku cha mapendekezo', lazima CIMES ifanye uchunguzi wa kinasibu unaoonyesha upana wa masuala katika Mfumo.

9. Kwa kuwa Serikali za Kaunti lazima zitekeleze sera ya kitaifa ni muhimu kwamba ahadi zao za kazi katika CIDPs, Mipango ya Kazi ya Kila Mwaka na bajeti ziakisi sera ya kitaifa. Magavana wa Kaunti wana upekee sana, na ushahidi ni kwamba CIDP ni usumbufu wa lazima ambao wanaweza kuepuka. Kwa hivyo, pamoja na Ofisi ya bajeti na Mkaguzi Mkuu, CIMES inaweza kutoa safu ya ziada ya kufuatilia uaminifu kwa kanuni za utawala za kitaifa na maadili ya ushiriki wa wananchi, uwazi na uwajibikaji.

NEPAD / APRM KENYA SECRETARIAT

4th floor Liason House
State House Avenue
P.O BOX 46270-00100 Nairobi Kenya.
Tel: +254-20-2733735/38/42 Fax; +254-2733725

@NepadAprmKenya
 NEPAD/APRM Kenya Secretariat
 www.nepadaprmkenya.go.ke
 info@nepadaprmkenya.go.ke